

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**MODERN COĞRAFYANIN ÖNCÜLERİNDEN FAİK
SABRİ DURAN: HAYATI VE ESERLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehtap KOCATÜRK

Enstitü Anabilim Dalı: Felsefe

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mükerrrem Bedizel AYDIN

OCAK – 2020

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

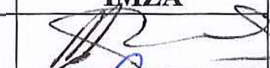

MODERN COĞRAFYANIN ÖNCÜLERİNDEN FAİK
SABRİ DURAN: HAYATI VE ESERLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehtap KOCATÜRK

Enstitü Anabilim Dalı: Felsefe

“Bu tez 24/01/2020 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Mükerrerem Bedizel AYDIN	Basarılı	
Prof. Dr. Hüseyin Nejdet ERTUĞ	Basarılı	
Dr. Öğr. Üyesi İlhami DANIŞ	Basarılı	

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

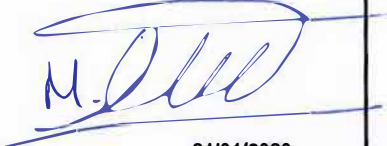
Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Mehtap KOCATÜRK
Öğrenci Numarası	:	1660Y19106
Enstitü Anabilim Dalı	:	Felsefe
Enstitü Bilim Dalı	:	
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Modern Coğrafyanın Öncüllerinden Faik Sabri Duran: Hayatı ve Eserleri
Benzerlik Oranı	:	%9

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi ..... Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

24/01/2020
İmza

Sakarya Üniversitesi ..... Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere .....@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

...../...../20.....
İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı:

Tarih: 24/01/2020

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDEDELMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Yüksek lisans çalışmamız modern coğrafya biliminin Türkiye'ye girişinde öncü rolü olan isimlerden Faik Sabri Duran'ın hayatını ve eserlerini konu edinmiştir. Kendisini bu vesileyle rahmet ve minnetle anmak isterim.

Tezin her aşamasında benden ilgi ve desteğini esirgemeyen, bilgi ve tecrübesiyle yolumu aydınlatan çok kıymetli hocam Prof. Dr. M. Bedizel Aydın'a; paylaştığı bilgi ve belgelerden dolayı Lütfiye Duran'ın yakın arkadaşı Tengün Seviç Hanım'a; Osmanlıca kaynakların tercümesinde yardımlarını gördüğüm arkadaşım Yunus Korkmaz'a; pozitif enerjisi ve güler yüzüyle desteğini her zaman hissettiğim değerli arkadaşım Esra Soymaz'a ve sevgili aileme müteşekkirim. Kıymetli yol arkadaşım Levent Kocatürk bu süreçte sabrı ve sevgisiyle daima yanımda oldu. Kendisine ne kadar teşekkür etsem azdır.

Mehtap KOCATÜRK

24.01.2020

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1. COĞRAFYA.....	7
1.1. Tanımı	7
1.2. Tarihçesi.....	8
1.2.1. Osmanlı Dönemi'nde Coğrafya	25
BÖLÜM 2. FAİK SABRİ DURAN	45
2.1. Faik Sabri Duran'ın Hayatı	45
2.1.1. Ailesi	45
2.1.2. Eğitim Hayatı	47
2.1.3. Meslek Hayatı	48
2.1.4. Yayıncılık Hayatı	51
2.2. Faik Sabri Duran'ın Fikirleri.....	51
2.2.1. Siyaset ve Hükümet ile İlgili Düşünceleri	51
2.2.2. Yenileşme Hakkındaki Düşünceleri.....	53
2.2.3. Coğrafya Eğitimi Hakkındaki Düşünceleri.....	55
BÖLÜM 3. FAİK SABRİ DURAN'IN ESERLERİ	59
3.1. Coğrafya İle İlgili Eserleri	59
3.1.1. Ders Kitapları.....	59
3.1.1.1. Coğrafya-yı Tabiî Dersleri ve Menatık-ı Kutbiye; Birinci Kısım	59
3.1.1.2. Osmanlı Coğrafya-yı İktisadîsi.....	61
3.1.1.3. Muhtasar Coğrafya-yı Umumi (Devre-i Âliye).....	62
3.1.1.4. Osmanlı Coğrafya-yı Tabii ve İktisadisi	63
3.1.1.5. Coğrafyada İlk Adım	64
3.1.1.6. Asya, Asya-yı Şarki Adaları, Afrika	65
3.1.1.7. Çocuklara Coğrafya Kıraatleri (Şakirdana Mahsus)	66
3.1.1.8. Amerika ve Avustralya (İkinci Kısım)	67

3.1.1.9. Çocuklara Coğrafya Dersleri (İkinci Kısım); Müşahede, Mülahaza, Muhakeme Esaslarına Müstenid	68
3.1.1.10. Yeni Avrupa Coğrafyası.....	69
3.1.1.11. Yeni Asya	71
3.1.1.12. Çocuklara İlk Coğrafya Kıraatleri	72
3.1.1.13. Ulûmu Riyaziye ve Tabiiye Cep Muhtırası.....	73
3.1.1.14. Türkiye Coğrafyası	74
3.1.1.15. Umumî Coğrafya Dersleri	75
3.1.1.16. Ameli Topografya Mümâreseleri; Müderris Faik Sabri Bey'in (Topografya Esaslarına, Topografya Haritalarının Kıraatine ve Araziye Tatbikine, Arazi Üzerinde Basit Kroki Ahzine Aid Ameli Dersler).....	76
3.1.1.17. Beş Kıta Coğrafyası.....	77
3.1.1.18. Mufassal Coğrafya-yı Tabii.....	78
3.1.1.19. Çocuklar İçin Coğrafya Hikâyeleri; Müşahede, Mülahaza, Muhakeme Esaslarına Müstenid	79
3.1.1.20. Küçüklere Coğrafya Dersleri (Üçüncü Kısım).....	80
3.1.1.21. Çocuklara Coğrafya Dersleri (Birinci Kısım): Müşahede, Mülahaza, Muhakeme Esaslarına Müstenid	81
3.1.1.22. Küçük Mekteplilere Coğrafya Dersleri(üçüncü ve dördüncü kısım)	82
3.1.1.23. Avrupa	83
3.1.1.24. Asya ve Afrika.....	84
3.1.1.25. Tabii Coğrafya Dersleri ve Kutub Memleketleri.....	85
3.1.1.26. Yeni Türkiye Coğrafyası	86
3.1.1.27. Büyük Devletler ve Komşu Hükümetler	87
3.1.1.28. Çocuklara Coğrafya Dersleri, Türkiye Coğrafyası.....	88
3.1.1.29. Beş Kıta Coğrafyası: Avrupa.....	89
3.1.1.30. Beş Kıta Coğrafyası: Şimali Amerika	90
3.1.1.31. Beş Kıt'a Coğrafyası: Asya	91
3.1.1.32. Beş Kıta Coğrafyası: Cenubi Amerika ve Okyanusya	91
3.1.1.33. Beş Kıta Coğrafyası: Afrika	92
3.1.1.34. Coğrafya Defterleri.....	93

3.1.2. Öğretmenlere Yönelik Kitaplar.....	94
3.1.2.1. Tahsil-i İbtidaîde Coğrafya Tedrisatı (Devre-i Aliye).....	94
3.1.2.2. Coğrafya Ders Hazırlıkları (Coğrafya Tedrisatında Muallimler Kara Tahtadan Nasıl İstifade Etmeli?).....	95
3.1.2.3. Mekteplerde Coğrafya Tedrisatı.....	96
3.1.2.4. Coğrafyada İlk Adım, Devre-i Ūlâ (Muallimlere Mahsus).....	97
3.1.3. Atlaslar.....	98
3.1.3.1. Orta Atlas (İndeks ve İstatistik Malumatı).....	98
3.1.3.2. İlk Atlas (İlk Mekteplere Mahsus).....	99
3.1.3.3. Büyük Atlas.....	99
3.1.4. Konferanslar.....	100
3.1.4.1. Büyük Milletlerden Japonlar, Almanlar; “İki Konferans”.....	100
3.1.4.2. Büyük Milletlerden İngilizler, Macarlar; “İki Konferans”.....	101
3.1.5. Rehber Kitapçıkları.....	102
3.1.5.1. Bugünkü Türkiye.....	102
3.1.5.2. Bugünkü Almanya.....	103
3.1.5.3. Bugünkü İngiltere.....	103
3.1.5.4. Bugünkü Rusya.....	103
3.1.5.5. Bugünkü İtalya.....	104
3.1.5.6. Bugünkü Fransa.....	104
3.1.5.7. Bugünkü Japonya.....	104
3.1.5.8. Bugünkü Amerika.....	105
3.1.6. Tabiat Serisi.....	105
3.1.6.1. Hayvanlar Âlemi.....	105
3.1.6.2. Yeryüzü Gökyüzü.....	106
3.1.6.3. İnsanlar Âlemi.....	107
3.1.6.4. Kâşifler Âlemi.....	108
3.2. Gezi Yazıları.....	108
3.2.1. İstanbul’dan Londra’ya Şileple Bir Yolculuk.....	109
3.2.2. Bir Türk Kızının Amerika Yolculuğu.....	109
3.2.3. Akdenizde Bir Yaz Gezintisi.....	110
3.3. Romanlar.....	111

3.3.1. Telif.....	111
3.3.1.1. Mösyö Elektrik	111
3.3.1.2. Bir Haftada Devr-i Âlem	112
3.3.2. Tercüme.....	112
3.3.2.1. Huget (Hugette)	112
3.3.2.2. Bedava Loca Bileti: Gayet Mudhik ve İmret-âmiz Bir Hikâye.....	112
3.3.2.3. Köylü	113
3.3.2.4. Devr-i Âlem Pehlivanı Gaytan Faradel	113
3.3.2.5. Panayırçılar	113
3.3.2.6. On Beş Yaşında Bir Kaptan	113
3.3.2.7. Onsekizinci Asır ve Kanlı İhtilal Vekayii	113
3.3.2.8. Emekdar	114
3.3.2.9. Buzlar Arasında Bir Kış	114
3.3.2.10. Mimi'nin Kalbi.....	114
3.3.2.11. Gaytan Faradel.....	114
3.3.2.12. Dilenci	114
3.3.2.13. Musavver Sahaif-i Güzide (1. Kısım).....	115
3.3.2.14. Musavver Sahaif-i Güzide (2. Kısım).....	115
3.3.2.15. Musavver Müntehab Parçalar (1-2 Kısım).....	115
3.4. Piyes	116
3.4.1. Sinn-i Sevda	116
3.5. Biyografi	116
3.5.1. Jül Vern Hayatı ve Eserleri (1828-1905)	116
3.6. Ansiklopedi	117
3.6.1. Yeni Çocuk Ansiklopedisi	117
3.7. Tarih	118
3.7.1. On Sekizinci Asır Tarihi: Fransa İnkılab-ı Kebiri.....	118
3.7.2. İkinci Cihan Harbinde Milletler ve Devletler (Birinci Kitap).....	119
SONUÇ.....	121
KAYNAKÇA	123
EKLER.....	136
ÖZGEÇMİŞ.....	162

KISALTMALAR LİSTESİ

b.	: Bin
bk.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
MF. ALY.	: Maarif-i Umumiye Nezareti, Tedrisat-i Âliye Dairesi
MÖ	: Milattan önce
OCLT.	: Osmanlı Coğrafya Literatür Tarihi
öl.	: Ölüm tarihi
SÖK.	: Seyfettin Özege Kataloğu
thk.	: Tahkik eden

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☒	Doktora	☐
Tezin Başlığı: Modern Coğrafyanın Öncülerinden Faik Sabri Duran; Hayatı ve Eserleri			
Tezin Yazarı: Mehtap KOCATÜRK		Danışman: Prof. Dr. M. Bedizel AYDIN	
Kabul Tarihi: 24.01.2020		Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 136 (tez) + 26 (ekler)	
Anabilim Dalı: Felsefe			
<p>İnsanoğlu dünyaya ayak bastığı ilk andan itibaren hayatını idame ettirebilmek, daha elverişli yaşam koşullarına sahip olmak ve doğaya hâkim olmak gibi düşüncelerle doğaya yönelmiş, merak duygusunun da tesiriyle bulunduğu çevreyi ve dünyayı incelemeye koyulmuştur. Dolayısıyla, insanlığın geçmişi kadar köklü bir geçmişe sahip olan coğrafya, pek çok bilim insanının üzerinde çalıştığı bir alan olarak, çeşitli türde yazılan eserler ve yapılan çalışmalarla zenginleşerek ilerlemiştir.</p> <p>Orta Çağ'a gelindiğinde coğrafya çalışmaları batı dünyasında sekteye uğrasa da İslam âlimleri bu alanda mühim çalışmalar yaparak alanın gelişmesine katkı sağlamışlardır. Rönesans ve coğrafi keşiflerle birlikte batıda yeniden ivme yakalayan coğrafya çalışmalarında Keckermann, Varenius ve Kant'ın çabaları sonucunda önemli ilerlemeler kaydedilmiş, sonrasında Carl Ritter ve Alexander von Humboldt gibi coğrafyacılar tarafından alan modern kimliğini kazanmıştır. Bu coğrafyacıardan Ritter ve Humboldt modern coğrafyanın temellerinin atılmasında önder olmuşlardır.</p> <p>Modern coğrafya anlayışının Türkiye'ye girişindeki öncü isimlerden Faik Sabri Duran (1884-1943) ise gerek yazdığı kitaplar gerekse farklı seviyelerdeki eğitim kurumlarında verdiği derslerle bu anlayışın ülkemizde yerleşip benimsenmesine katkı sağlamış, ayrıca Darülfünun'da müstakil bir coğrafya bölümünün kurulmasına ve Coğrafya Darülmesai'si'nin açılmasına yönelik çalışmalara katılmıştır.</p> <p>Duran, gezi yazısı, ders kitabı, öğretmenler için kılavuz kitabı, roman, atlas ve ansiklopedi gibi farklı türde yaklaşık yüz kitap kaleme almıştır. Bilhassa öğretmenler ve öğrenciler için yazdığı kitaplarda otuz-kırk yıl önceki coğrafya anlayışını tenkit ederek eski coğrafyanın yer ismi ezberlemeye ve sırası geldiğinde atlamadan bunları tekrar etmeye dayalı olduğunu, ancak dönemin modern coğrafya görüşünün olaylar arasında neden-sonuç ilişkisi kurmaya, akıl yürütmeye ve hadiseleri izah etmeye dayalı olduğunu vurgulamıştır. Ona göre coğrafya "müşahede, mülâhaza ve muhakeme" ilmidir ve Duran, sıklıkla eserlerinde bu hususa dikkat çeker.</p>			
Anahtar Kelimeler: Faik Sabri Duran, Modern Coğrafya, Coğrafya, Modern Coğrafyanın Türkiye'ye Girişi			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☒	Ph.D.	☐
Title of Thesis: Faik Sabri Duran, One of The Pioners of Modern Geography; Life and Works			
Author of Thesis: Mehtap KOCATÜRK		Supervisor: Prof. Dr. M. Bedizel AYDIN	
Accepted Date: 24.01.2020		Number of Pages: vii (ön kısım) + 136 (main body) + 26 (app)	
Department: Philosophy			
<p>Human beings can be maintained from the very first moment when they set foot in the world, to have more favorable living conditions and to dominate the nature as well as to the surrounding nature, nature, curiosity, and began to examine the environment with the determination of curiosity. The geography, which has attracted the attention of many scientists, has progressed by enriching works and works written in various places.</p> <p>Although the geography studies were interrupted in the western world in the Middle Ages, Islamic scholars contributed to the development of the area by making significant studies in this field. With the work of Keckermann, Varenius and Kant, important steps have been taken in the field of geography which has gained momentum again in the west with the renaissance and geographical discoveries, and scientific identity has been gained by means of geographers such as Carl Ritter and Alexander von Humboldt. Among these geographers Ritter and Humboldt were the leaders in laying the foundations of modern geography.</p> <p>Modern geography understanding of the pioneers in Turkey Faik Sabri Duran (1884-1943) The need his books both in this approach with courses taught in educational institutions at different levels in our country have contributed to the adoption of settling, as well as the establishment of an independent geography section Darulfunun and Geography Darülmesaisi's has participated in the opening efforts.</p> <p>Duran has written about a hundred books of different genres, such as travel writing, textbooks, guide books for teachers, novels, atlases and encyclopedias. Especially in the books he wrote for teachers and students, he criticized the geography understanding of the thirty-forty years ago. highlights.</p> <p>According to him, geography is observation, reasoning and reasoning, and Duran often draws attention to this matter in his works.</p>			
Keywords: Faik Sabri Duran, Modern Geography Geography Turkey Introduction Of Modern			

GİRİŞ

XIII. yüzyıl sonunda İslam medeniyeti mirası üzerine kurulan Osmanlı Devleti'nin, XV. yüzyıldan itibaren belirli alanlarda batı biliminden faydalanmaya başladığı bilinmektedir. Başlangıçta seçici bir tavırla askeriye, top dökümü ve tıp gibi sadece ihtiyaçları olan konularda, batı biliminden yararlanan Osmanlıların bu tavrı, Karlofça Antlaşması (1699) ile yaşanan ilk toprak kaybı, 1770 yılında Çeşme'de Osmanlı donanmasının yakılması gibi sıkıntıların etkisiyle değişikliğe uğramıştır. Böylelikle Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyıldan itibaren giderek artan bir şekilde batı biliminden yararlanma ihtiyacı hissetmiştir.¹

Devletin kötü gidişatına engel olmak ve yeniden ihyasını sağlamak için ordunun batılı tarzda düzenlenmesi, yeni harp stratejilerinin ve silahların geliştirilmesi gerektiğini düşünen Osmanlılar, bu alanlardaki gelişmelere öncelik vermişlerdir. Askeri alanda modern bilim ve tekniğin öğretilmesi, zamanın gereklerine uygun donanmanın oluşturulması, coğrafya ve haritacılık bilgisine sahip subayların yetiştirilmesi için yeni eğitim kurumları açma yoluna gitmişlerdir.

Klasik dönemde coğrafyayla ilgilenen müderrisler olmasına rağmen 1915 yılına kadar medreselerde okutulmayan coğrafya, batılı tarzda okulların açılmasıyla birlikte haritacılık ve topografya gibi askeri konularla yakından ilişkili olan kısımlarıyla ders müfredatına dahil olmuştur.

Bu okullardan 1775 yılında açılan Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyun'un 1821'e kadar "Fenn-i İnşâ" ve "Fenn-i Harita ve Coğrafya" isminde iki şube halinde faaliyetlerini sürdürdüğü, 1795'te kurulan Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun'un müfredatında coğrafya, harita çıkarma ve arazi ölçümü gibi derslerin yer aldığı, 1835'te açılan Mekteb-i Harbiye'nin idadi bölümünün ikinci sınıfında coğrafya dersleri, üçüncü sınıfında ise

---

¹ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Eğitim ve Bilim", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi 2*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu (İstanbul: IRCICA Yayınları, 1998), 2: 223-225; Osman Özkul, *Gelenek ve Modernite Arasında Ulemâ* (İstanbul: Bir Harf Yayınları, 2005), 130.

kozmozğrafya dersinin dersinin olduğu bilinmektedir. Ayrıca 1818 tarihinde İstanbul'da harita subayı yetiştirmek için de bir okul açılmıştır.²

Askeri okulların dışında II. Mahmud devrinde sivil okullarda da modernleşme hareketleri başlamış, böylelikle coğrafya bu okulların müfredat programına da eklenmiştir. Örneğin; rüşdiye, idadî, sultanî, darülmualimîn ve darülmualimât gibi eğitim kurumları coğrafya eğitimi veren sivil okullar arasında yer almıştır.

Okullarda coğrafya eğitiminin verilmeye başlamasıyla birlikte coğrafya eğitiminde yeni bakış açılarının ortaya çıktığı görülür. Bu dönemde ezbere eğitim yerine saha çalışmasının ve yaparak-yaşayarak öğrenmenin önemini belirten eğitimciler ortaya çıkmıştır. Bu isimlerden Tanzimat Dönemi eğitimcisi Selim Sabit Efendi,³ *Rehnümâ-yı Muallimîn* adlı kitabında sınıflarda okutulacak dersler ve süreleriyle ilgili bilgi verirken coğrafya eğitiminin nasıl olması gerektiğine de değinmiştir. Coğrafyanın ezbercilikten ziyade doğayı izah etmeye dayanan bir ders olduğunu öne süren Selim Sâbit Efendi, derste kullanılan küre ve harita gibi materyallerin önemini vurgulamış, öğrencilere konuların, soru-cevap şeklinde anlatılması gerektiğini belirtmiştir.⁴

II. Meşrutiyet döneminin ünlü eğitim bilimcisi Satı Bey⁵ ise *Coğrafya nasıl tedris olunmalıdır?* isimli bir yazı yayımlayarak burada coğrafyanın faydaları, derslerde uygulanması gereken yöntemler ve kullanılan materyaller gibi konulardan bahsetmiştir. Coğrafyadan faydalanabilmek ve öğrencilere daha doğru bir eğitim verebilmek için ezbercilik yerine gezi gözlem yönteminin kullanılması gerektiğini vurgulayan Satı Bey, haritalar olmadan coğrafya dersinin işlenemeyeceğini belirtmiştir.⁶

---

² İlhan Tekeli - Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993), 162; Cevat Ülkekel, *Cumhuriyet Dönemi Türk Haritacılık Tarihi* (İstanbul: Dönence Yayınları, 1998), 13; İhsanoğlu, "Eğitim ve Bilim", 280-281.

³ Selim Sâbit Efendi, 1829 yılında Vize'de dünyaya gelmiştir. Türkiye'nin ilk çağdaş eğitim bilimcisi kabul edilen Selim Sâbit Efendi, yeni öğretim yöntem ve tekniklerinin ülkeye yerleşmesi için pek çok faaliyette bulunmuştur. 1911 tarihinde vefat eden Selim Sâbit Efendi'nin hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Cemil Öztürk, "Selim Sâbit Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/429-430.

⁴ İbrahim Caner Türk, "Osmanlı Devleti İlköğretim Okulları Coğrafya Müfredat Programları – Coğrafya Öğretim Usulleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9 /1 (Şubat 2007), 206-207.

⁵ Osmanlı eğitimcisi Satı Bey, 1880 yılında Yemen'in San'a kentinde dünyaya gelmiş, 1968 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Geniş bilgi için bk. Ş. Tufan Buzpınar, "Sâtı el-Husri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/176-178.

⁶ İbrahim Caner Türk, II. Meşrutiyet Dönemi Eğitimcisi Satı Bey ve Coğrafya Öğretimi, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 16/ 40 (2009), 431-436.

Sonuç itibariyle bu dönemde coğrafya eğitiminde önemli gelişmeler yaşanmış, derslerde okutulmak üzere çeşitli telif ve tercüme eserler kaleme alınmış, hazırlanan veya satın alınan küre ve haritalarla dersler zenginleştirilmeye çalışılmış, yanı sıra gözlem yoluyla öğrenmenin önemi ortaya çıkmıştır. Böylelikle coğrafya eğitiminin daha da nitelikli hale getirilmesi için önemli adımlar atılmıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda modern coğrafya anlayışı olan ve coğrafi hadiseleri ezberlemek yerine neden sonuç bağlantısı içerisinde açıklamayı esas almayı bir anlayışın⁷ülkeye yerleştirilmeye çalışıldığı söylenebilir.

Ayrıca bu dönemde coğrafyanın devlet ve milletin geleceği için kullanılabilecek bir alan olduğunun da farkına varıldığı, ideolojik ve siyasi fonksiyonlarının milli birlik ve beraberlik duygusunu vurgulamak ve halkı bir arada tutmak gibi amaçlarla da kullanıldığı görülür. Sözelimi II. Abdülhamid döneminde haritalar ve kitaplar hazırlanırken devletin birliği vurgulanarak vatandaşların aidiyet duygusunu artırmak planlanmış, coğrafya ders kitaplarında devletin sabit sınırlarıyla ilgili detaylı açıklamalar yapılmıştır. Böylelikle öğrencilerin padişah tarafından idare edilen etkin ve birleşik bir ülke tahayyül etmeleri ve hem padişahı hem de yurdu benimsemeleri amaçlanmıştır.⁸ Yine bu dönemde Avrupa'dan harita sipariş edilirken farklı ırk ve milletlerden oluşan devletin, bir ve bütün olduğunu vurgulamak için renklendirme yöntemi gibi çeşitli teknikler kullanılarak öğrencilerin kendilerini devlet ve milletle özdeşleştirebilmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.⁹

Ancak her ne kadar coğrafya alanını geliştirmeye yönelik adımlar atılsa da dönemin şartları gereği eğitim alanında yapılan çalışmalardan istenilen verim elde edilememiştir. Planlanan saha çalışmalarının çok fazla uygulanma imkânı bulamadığı, okullarda okutulmak üzere kaleme alınan eserlerde konuların bütüncül bir şekilde ele alınmayıp sadece belirli alanlardaki bilgilere yer verildiği, bundan dolayı öğrencide genel bir bakış açısının oluşmasına imkân sağlanamadığı görülmektedir. Böylelikle alanda istenilen seviye bir türlü yakalanamamış ve coğrafya, ezbere yer isimleri saymaya, haritadan yer göstermeye dayanan kuru, isimler ve rakamlar yığını olarak kalmıştır.

---

⁷ Faik Sabri Duran, eserlerinde bu anlayışı "izahî coğrafya" olarak tanımlar. Bk. Faik Sabri Duran, *Yeni Avrupa Coğrafyası* (İstanbul: Evkaf-ı İslamiye Matbaası, 1920-1923), 4.

⁸ Özkan Akpınar, "Geographical Imagination in School Geography During Late Ottoman Period 1876-1908", *The Atatürk Institute for Modern Turkish History* (İstanbul 2010), 46-47.

⁹ Benjamin Fortna, *Mekteb-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde İslam, Devlet ve Eğitim*, çev. Pelin Sıral (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 238-242.

Coğrafyanın bu seyrinin Darülfunun'da müstakil bir coğrafya bölümünün¹⁰ açılması ve kadrosunun kuvvetlendirilmesiyle yön değiştirdiği söylenebilir. Faik Sabri Duran, Selim Mansur, Ali Macit Arda ve Hamit Sadi Selen gibi yurt dışında öğrenim gören coğrafya hocalarının yanı sıra Almanya'dan gelen Prof. Dr. August Erich Obst derslere başlayarak dönemin modern coğrafya anlayışı olan "tasvirî" ve "izahî" anlayışı ülkemize yerleştirmeye çalışmışlardır. Bu isimlerden çalışmamıza konu teşkil eden Faik Sabri Duran, yaklaşık kırk ders kitabı yazarak eğitimin hemen her kademesindeki öğrencilere olabildiğince güncel ve doğru verilerle coğrafya bilgisi aktarmış, yanı sıra halka coğrafi konferanslar vererek alanı sadece okullarda okutulan bir ders olmaktan çıkarmaya çalışmıştır. Duran tüm bu gayretlerinin neticesinde coğrafyayı halka tanıtip sevdiren kişi olmuştur.

Çalışmamıza bu konuyu seçmemizin temel sebebi modern coğrafya biliminin ülkeye yerleşmesinde en önemli halkalardan biri olarak kabul edilen ve birçok insan tarafından "coğrafyayı sevdiren kişi" olarak adlandırılan Faik Sabri Duran'ın hayatı ve eserlerihakkında daha önce geniş ve kapsamlı bir çalışma kaleme alınmamış olmasıdır. Hayatı ve eserleriyle ilgili yüzeysel olarak yazılmış birkaç çalışma tespit edebildik. Bu çalışmalarda bazı yanlış bilgiler olduğunu -Duran'ın doğum tarihi gibi- ve bunların birbirini tekrar ettiğini gördük.

1. Ali Yiğit ve Harun Tunçel'e ait *100. Yılında Türkiye'de Coğrafyacılar -Türkiye Coğrafyacı Biyografileri 1915/2015-* isimli kitapta herhangi bir tasnif veya içerik bilgisi verilmeden Duran'ın kitaplarının listesi sıralanmıştır. Son derece faydalı bir çalışma olmakla beraber liste tam değildir. Abdurrahman Dinç tarafından Duran'ın *Osmanlı Coğrafya-i İktisadi* adlı eseri *Faik Sabri'den Günümüze Coğrafi Yansımalar, Osmanlı Coğrafya-i İktisadi Perspektifiyle "100 Yılda (1914-2014) Türkiye Coğrafyası"* adıyla Türkçe'ye çevrilerek incelenmiştir.

Çalışmamıza başlarken Faik Sabri Duran'ın modern coğrafya biliminin Türkiye'ye girişinde oynadığı rol nedir, sorusundan hareketle yola çıktık. Ancak yukarıda da kısaca

---

¹⁰ Darülfunun'da müstakil bir coğrafya bölümünün açılmasıyla ilgili olarak farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar bölümün 1915 yılında açıldığını iddia ederken bazıları tarihin tespit edilemediğini savunurlar. Bk. Emre Dölen, *Üniversite Tarihi 1 – Osmanlı Döneminde Darülfunun (1863- 1922)* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), 469-470; Ekmeleddin İhsanoğlu, *Darülfunun, Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı 2* (İstanbul: IRCICA Yayınları, 2010), 564.

ifade ettiğimiz gibi ne Faik Sabri Duran ne de çağdaşı coğrafyacılarla ilgili yapılmış kapsamlı çalışmalar bulunmadığından Duran'ın coğrafya bilimindeki yerinin tespitinin hayatı ve eserleri hakkında yapılacak biyografik bir çalışmadan sonra mümkünolabileceğini gördük.Böylelikle Faik Sabri Duran'ın hayatı ve eserlerinin içeriklerini tanıtan biyografik bir çalışma yapmaya yöneldik. Bu sayede hem onun hayatı ve eserlerini tanıtmayı, hem modern coğrafya ve coğrafya eğitimine dair bakış açısını ortaya koymayı, hem deDuran'la ilgili yapılacak çalışmalara bir temel oluşturmayıamaçladık.

Çalışmanın birinci bölümünde coğrafyanın tarihi serüveni ve bu süreçte Osmanlı'da yapılan coğrafya çalışmaları ele alınmıştır. İkinci bölümde Duran'ın hayatı ve düşüncelerine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise eserleri tanıtılarak içerikleri hakkında bilgi vermeye çalışılmıştır.

Çalışmada öncelikle T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Duran'la ilgili bulunan belgeler toplanmış, vefat ettiği günün gazeteleri incelenmiş ve bu sayede mezar yerine ulaşılmıştır. Ailesiyle ilgili yaptığımız çalışmada Duran'ın kızı Lütfiye Hanım'ın hayatta olmadığını tespit ettik. Ancak yakın arkadaşı Tengün Sevinç Hanım'a ulaşılmış ve onunla görüşülerek gerekli bilgi ve belgeler temin edilmiştir. Eserlerinden elde edilen bilgiler hayatı ve görüşleriniaydınlatmak için kullanılmıştır.

Duran'ın eserleriyle ilgili olarak Türkiye'nin çeşitli kütüphanelerinin katalogları taranmış, tam bir liste elde edilmeye çalışılmıştır. SonuçtaDuran'ın yaklaşık 100 eseri olduğu tespit edilmiş,bunlardan ancak 89 tanesine ulaşılabılmıştır. Kitapların nüshalarına ulaşıldıktan sonra eserler tasnif edilmiş, özellikle coğrafya ile ilgili olanlar incelenmiştir.

Duran'ın kendi çıkardığı dergiler yanında çeşitli dergi ve gazete makaleleri de bulunmaktadır. Ancak çalışmanın kapsamı gereği bunlar ele alınmamıştır.

Çalışmanın Konusu

Türkiye'de modern coğrafyanın öncülerinden Faik Sabri Duran'ın hayatı, eserleri konu edinilmektedir.

Çalışmanın Önemi

Çalışmamız Faik Sabri Duran'ın hayatına ve eserlerine ışık tutmaktadır. Modern coğrafya biliminin Türkiye'deki öncülerinden olduğu hemen her çalışmada dile getirilmiş olmakla beraber gerek hayatı gerekse eserleri hakkında daha önce hiçbir kapsamlı çalışmanın yapılmadığı, yüksek lisans veya doktora tezi hazırlanmadığı tespit edilmiş olan Faik Sabri Duran ile ilgili bu çalışmamız, alanda önemli bir boşluğu dolduracak, daha sonra yapılacak konuyla ilgili çalışmalara zemin oluşturacaktır.

Çalışmanın Amacı

Faik Sabri Duran'ın hayatı ve eserlerini bir bütün olarak ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmamızda biyografi yöntemi kullanılmıştır.

BÖLÜM 1. COĞRAFYA

1.1. Tanımı

Coğrafya (cûgrâfiyâ) kelimesi, Grekçe “yer, dünya, yeryüzü” anlamına gelen *gê* ile “tasvir etmek, çizmek” anlamına gelen *graphê* sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuş *geōgraphia* kelimesinin Arapçalaşmış halidir.¹¹Başlangıçta pratik amaçlara yönelik olarak toplanan tasvirbilgilerden ibaret olan coğrafya, Antik Yunan döneminden itibaren içinde yaşanılan dünyayı anlama çabalarının bir sonucu olarak gezi, gözlem ve nakil yöntemi ile elde edilen bilgilerin toplanmasıyla bir araştırma alanı haline gelmiş ve o zamanki dünyayı tanıtan bazı eserlere ad olarak da kullanılmaya başlamıştır.

Başlangıçtaki çalışmalar daha çok takvim çalışmaları, enlem-boylam hesaplamaları, Yer’in çevresinin ölçülmesi gibi çeşitli konuların dâhil olduğu matematiksel coğrafya ve yeryüzünün ya da bir bölgenin belli kısımlarının ayrıntılı şekilde incelenmesini temel alan bölgesel coğrafya olmak üzere iki alanda yapılmaktaydı. Bunların yanı sıra gerek bilinen dünyanın gerekse yaşanılan çevrenin haritalandırma çalışmaları ile kâinatın yaratılışı, bitki ve madenlerin oluşumu gibi konuları içeren kozmolojiyi de bünyesinde barındıran coğrafyanın sınırları modern bilimlerin gelişmesiyle yeniden oluşturulmuştur.

İlkçağlarda matematiksel coğrafyanın alanı olarak kabul edilen takvim ve saat hesaplamaları gibi konular zamanla astronomi biliminin sınırları içine dâhil edilmiş; aynı şekilde haritacılık da başlangıçta coğrafya biliminin önemli alanlarından biri iken günümüzde coğrafyanın faydalandığı ayrı bir bilim dalı haline gelmiştir. Coğrafya bugün beşeri ve fiziki coğrafya olarak iki temel alana ayrılmıştır. Bu alanlar da kültürel coğrafya, siyasi coğrafya, hidroğrafya ve biyocoğrafya gibi alt dallara bölünmüştür.

Coğrafya bugün “Konusu kara ve denizlerin durumunu, yeryüzündeki engebeleri ve iklimleri, her bölgede yetişen ürünleri, maden, bitki ve canlıları, ticaret ve sanayi faaliyetlerini, milletlerin yerleşme alanlarını, devletlerin kapladığı yerleri, sınırlarını,

---

¹¹ Sayyid Maqbul Ahmad, “Coğrafya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/50.

şehir ve memleketleri ve yeryüzüyle ilgili bütün hususları incelemek, bu şekilde dünyâmızı tanımak ve tanıtmak olan ilim.”¹² olarak tanımlanmaktadır.

1.2. Tarihçesi

- **İlk Çağ'da Coğrafya**

İlk coğrafya çalışmalarının ne zaman başladığını tespit etmek oldukça güç olsa da insanın hayatını idame ettirebilmek için beslenme, barınma, korunma gibi ihtiyaçlarının olması ve merak duygusunun da tesiriyle bulunduğu çevreyi ve/veya yaşadığı dünyayı araştırmaya başlaması coğrafya çalışmalarının başlangıcı olarak kabul edilebilir.

Bunların yanı sıra insanoğlunun yüzyıllar içinde karşılaştığı çeşitli hastalıklar; kıtlık, deprem, kuraklık gibi doğal afetler buldukları ortamı değiştirmelerini gerektirmiş, bunun neticesinde doğa hakkındaki bilgileri çoğalmıştır. Yapılan yolculuklar basit yön bilgilerinin oluşmasını sağlamış ve zaman içinde kemiklere, taşlara ve deniz kabuklarına çizilen basit haritalarla hem coğrafi hem de topografik düşünce yavaş yavaş gelişmeye başlamıştır. Kil tablet üzerine çizilen Babil haritası (M.Ö. 6200) ve Çatalhöyük haritası (M.Ö. 6200) bu türden topografik gelişmelere örnek niteliğindedir.¹³

Başlangıçta coğrafya bilgilerinin önemli bir kısmını teşkil eden zaman hesaplamaları ve takvim bilgisi de oldukça erken tarihlerde karşımıza çıkar. İnsanoğlu ilkçağlardan itibaren yeryüzüyle olduğu kadar gökyüzüyle de ilgilenmiş; Güneş ve Ay başta olmak üzere yıldızları ve gezegenleri gözlemlemiş, yerleşik hayatın başlamasıyla da takvimler yapmaya başlamışlardır.¹⁴

Sözgelimi İlk Çağ medeniyetlerinden Mısırlılar ödenmesi gereken vergilerin tarihini tespit etmek, Nil Nehri'nin taşma vaktini belirlemek gibi daha çok günlük hayata dair pratik amaçlarla gökyüzünü incelemiş ve çeşitli takvimler yapmışlardır. Mısırlılar yaklaşık MÖ 2500 yılından itibaren üç takvim kullanmışlardır: Sirius'a göre belirlenen

---

¹² Samiha Ayverdi, “Coğrafya”, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, thk. İlhan Ayverdi (İstanbul: Kubbealtı Lügatı, 2006), 1/500.

¹³ Nazmiye Özgüç – Erol Tümertekin, *Coğrafya; Geçmiş Kavramlar Coğrafyacılar* (İstanbul: Çantay Kitabevi, 2000), 27.

¹⁴ Geç Paleolitik Çağa ait, üzerlerine Ay gözlemleri kazanmış çok sayıda rengineyi ve mamut kemikleri bulunmuştur. Bunlardan bir tanesi Ukrayna'da bulunan ve 15.000 yaşında olduğu tahmin edilen üzerinde Ay gözlemleri olan mamut boynuzudur. Bk. James E. McClellan III - Harold Dorn, *Dünyanın Tarihinde Bilim ve Teknoloji*, ed. M. Alev, çev. Haydar Yalçın (Ankara: Arkadaş Yayınları, 2008), 15.

eski ay takvimi, 365 günlük resmi takvim ve onun kameri karşılığıdır. Bu takvimlerden eski ay takvimi, gökyüzündeki en parlak yıldız olan Sirius'un güneşin doğuşundan az evvel görünmesi olayına dayanarak hazırlanmıştır. Mısırlılar için gecenin karanlığı boyunca görünmeyip güneşin doğuşuna yakın beliren bu yıldız oldukça ilgi çekici olmuş ve bundan hareketle ilk resmi takvimi hazırlamışlardır. Her biri yirmi dokuz ya da otuz günlük on iki aydan meydana gelen bu takvim Ay'ın hareketlerine bağlı olarak 354 günden oluşmuştur.¹⁵

Yöneticilerin davranış ve yönetim biçimlerinin gökyüzünü etkilediği düşüncesini öne sürerek evrene canlılık atfeden Çin uygarlığında ise Ay ve Güneş tutulmaları gibi kimi doğa olayları kötü yöneticilere bir uyarı olarak kabul edildiğinden hükümdarlar gözlemevleri kurulmasına ve gökyüzünün incelenip kayıtlar tutulmasına büyük önem vermişlerdir. İlaveten İmparatora bağlılık yemini edenlerin resmi takvimi kabul etmek zorunda olmaları da gökyüzü ile ilgili çalışmalara verilen önemi arttırmıştır. Gezegen hareketleri, göktaşları düşmesi ve çeşitli meteorolojik olaylar gibi konular hakkında incelemelerde bulunan ve ilk sistematik yıldız kataloğunu hazırlayan Çinliler, gökyüzü incelemelerinin yanında takvim ve saat hesaplamaları da yapmışlardır. Diğer eski uygarlıklarda olduğu gibi Çinliler de Ay takvimini kullanmış fakat mevsimleri belirlemek için Güneş takviminden yararlanmışlardır.¹⁶

Antik Yunan'a geçen bütün bu bilgi birikimi gerçek anlamda yapılan ilk coğrafya çalışmalarına zemin hazırlamıştır. Antik Yunan filozofları daha önce yapılan çalışmalardan farklı olarak günlük ihtiyaçlardan ziyade evreni tanımak, onun menşei hakkında bilgi edinmek ve evrenin ana maddesi hakkında fikir sahibi olmak gibi amaçlarla doğaya yönelerek içinde yaşadığımız dünyayı açıklama yönünde çaba göstermişlerdir.

Varlığın/evrenin ana maddesini arayan bu ilk filozoflardan Milet'li Thales (öl. MÖ 580 civarında) hem gökyüzü hem de yeryüzüyle ilgili konulara fazlasıyla önem vermiş ve her ikisi ile ilgili çeşitli incelemelerde bulunmuştur. Kendi hesaplamalarının yanı sıra Babillilerin astronomi çalışmalarından faydalanarak güneş tutulmasını, sıcak su

---

¹⁵ A. Colin Ronan, *Bilim Tarihi, Dünya Kültürlerinde Bilimin Tarihi ve Gelişmesi*, çev. Ekmeleddin İhsanoğlu- Feza Günergun (Ankara: TÜBİTAK Yayınları, 2003), 19-20.

¹⁶ Ronan, *Bilim Tarihi, Dünya Kültüründe Bilimin Tarihi ve Gelişmesi*, 170-180.

hareketlerinden yola çıkarak da depremlerin oluşumunu açıklamaya çalışmıştır. Thales, Dünya'nın okyanuslar üzerinde yüzen bir diske benzediğini ve yuvarlak olduğunu öne sürmüştür.¹⁷

Arkheyi ararken doğayı da inceleyen bir diğer filozof ise ilk harita yapımcısı ve matematiksel coğrafyanın kurucusu olarak kabul edilen Thales'in öğrencisi Milet'li Anaksimandros'tur(öl. MÖ547). Çizdiği dünya haritasında merkezde Yunanistan'ı, çevresinde ise Avrupa ve Asya'yı konumlandırmıştır.¹⁸Yer'in kısa bir silindir şeklinde olduğunu ve insanların bu silindirin ucundaki bir alan üzerinde yaşadığını öne süren Anaksimandros'un güneş saatini, ekinoksları ve ekliptiğin eğilimini de bulduğu kabul edilir.¹⁹

Varlığın/evrenin ana maddesini arayan bu ilk filozofların aksine Hekataios (öl. MÖ480) arkheyi aramadan önce yapılması gerekenin çevreyi tanımak olduğuna inanmıştır. Bu amaçla tüccar ve gemicilerden aldığı bilgilerle kendi deneyimlerini bir araya getirerek Avrupa ve Asya'yı (Mısır ve Kuzey Afrika ile birlikte) tasvir eden bir kitap kaleme almıştır. İki bölüme ayırdığı *Periodus*²⁰ isimli bu eser, o gün için bilinen dünya hakkında bütün bilgileri kapsamakla birlikte özellikle kıyı bölgelerinde bulunan yerler ve orada yaşayan insanlar hakkında detaylı bilgiler ihtiva etmektedir. Kitaba bir de haritanın ekli olduğu söylenmektedir.²¹Antik Yunan'da kaleme alınan ilk coğrafya eserinin sahibi olan Hekataios, bazı araştırmacılar tarafından "coğrafyanın babası" olarak adlandırılmıştır.²²

Dünyanın tasviri anlamında coğrafya sözcüğünü kullanan ve eserine bu ismi veren ilk kişi Helenistik dönemde yaşamış önemli bilim adamı olan Eratosthenes'tir (öl. MÖ195). Hem coğrafyacı hem de matematikçi olan Eratosthenes, *Geographica* adlı kitabında coğrafyaya matematiksel bir temel getirmeye çalışmıştır. Kitapta kavimler ve yerleri tanımlamakla birlikte daha çok harita çizim teknikleri ile bugün meridyen ve paralel

---

¹⁷ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1961), 21-22; Ronan, *Bilim Tarihi, Dünya Kültüründe Bilimin Tarihi ve Gelişmesi*, 71-72.

¹⁸ Sevim Tekeli vd., *Bilim Tarihine Giriş* (Ankara: Nobel Yayınları, 2001), 25.

¹⁹ Gökberk, *Felsefe Tarihi*, 13; Ronan, *Bilim Tarihi, Dünya Kültüründe Bilimin Tarihi ve Gelişmesi*, 73.

²⁰ Eserin orijinal metni bugün mevcut olmadığından ismi ile ilgili birtakım çelişkiler bulunmaktadır. Eserin isminin *Periodus* (*Yeryüzünün Tasviri/Dünya Turu*), *Ges Periodus* (*Yerküre Dairesi*) ya da *Periegesis* (*Yeryüzü Etrafında/ Yerküre Hakkında*) olduğu kabul edilmektedir.

²¹ Ronan, *Bilim Tarihi, Dünya Kültüründe Bilimin Tarihi ve Gelişmesi*, 74; Erol Tümertekin - Nazmiye Özgüç, *Beşeri Coğrafya; İnsan-Kültür-Mekân* (İstanbul: Çantay Kitabevi, 2004), 28.

²² Tekeli vd., *Bilim Tarihine Giriş*, 26.

olarak adlandırılan çizgileri temel alarak ölçülmüş birçok mesafe hakkında bilgiler vermiştir.²³

Eratostenes'in coğrafya konusunda bir diğer çalışması Yer'in çevre uzunluğunu gerçeğe yakın olarak hesaplaması olmuştur. Dünya'nın küre biçiminde bir yapıya sahip olduğunu öne süren Eratostenes, Güneş'in en tepede olduğu yani ışığının en dik geldiği andaki gölge uzunluklarından hareketle farklı enlemlerde bulunan Siyene (Assuan) ile İskenderiye şehirleri arasındaki enlem farkını ve mesafeyi hesaplamış, bundan yola çıkarak Yer'in çevre uzunluğunu 39.816 km. olarak bulmuştur.²⁴

Yine bu dönemde yaşayan ve yaptığı gözlemlerin yanı sıra icat ettiği çeşitli gözlem araçlarıyla da adından söz ettiren Hipparchus(öl. MÖ 120), gezegen ve yıldızların hareketlerini incelemiş; yıl uzunluğu, Ay ve Güneş'in uzaklıkları gibi konularda ölçümler yapmış ve çalışmalarıyla başta Batlamyus olmak üzere pek çok bilim insanına öncü olmuştur.²⁵

Helenistik dönemde coğrafya konusunda değerli çalışmaları olan bir diğer önemli isim Strabon'dur(öl. 21?). Matematiksel coğrafyadan ziyade tasviri coğrafyaya ağırlık veren gezgin, tarihçi ve coğrafyacı Strabon on yedi ciltlik *Geographika* adlı ansiklopedi niteliğindeki eserinde gezip gördüğü yerlerin sadece coğrafi yapısı ile ilgili değil tarihsel özellikleri hakkında da ayrıntılı bilgiler verir. Strabon, çok fazla seyahat ederek bu sayede fazlaca gözlem yapma olanağı bulmuş ve gözlemlediği ülkeleri fiziki coğrafya özelliklerine göre değişik bölgelere ayırarak tetkik etmiştir. Ayrıca Dünya'da tek bir okyanus olduğunu ve sürekli batı yönüne gidildiğinde Hindistan'a varılabileceğini belirtmiştir.²⁶Doğal çevre koşullarının elverişli olduğu bölgelerde yaşayan toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan daha ileri durumda olduğunu gözlemleyen Strabon, insan ve çevre arasındaki bağlantıyı ortaya koymuştur.²⁷

---

²³ Ronan, *Bilim Tarihi, Dünya Kültüründe Bilimin Tarihi ve Gelişmesi*,128.

²⁴ Ronan, *Bilim Tarihi, Dünya Kültüründe Bilimin Tarihi ve Gelişmesi*,129; İbrahim Hakkı Akyol, *Umumi Coğrafya* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1951), 24.

²⁵ Cemal Yıldırım, *Bilim Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999), 42-43.

²⁶ Tekeli vd., *Bilim Tarihine Giriş*, 114-115.

²⁷ Murat Ağarı, *İslâm Coğrafyacılığı ve Müslüman Coğrafyacılar; Doğuşu, Gelişimi ve Temsilcileri* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2002), 31.

Coğrafyaya önemli katkılar sağlayan bir diğer isim Batlamyus'tur (öl. II. yüzyıl). Yunan-Roma literatüründe Claudius Ptolemaios, klasik İslam kaynaklarında Batlamyus veya Batlamyus el-Kalûzi olarak anılan Batlamyus'un kendi bilgilerinin yanı sıra Eratostenes ve Strabon gibi önemli coğrafyacıların çalışmalarından faydalanarak oluşturduğu *Geographike Hyphegesis* adlı eseri coğrafya alanında yıllarca temel eser olarak kullanılmıştır. Kitap çoğunlukla enlem ve boylamları verilen farklı yerlerin listesi ile harita çizim tekniklerini içeren bilgilerden meydana gelmektedir.²⁸ Kitapta haritaların da bulunduğu söylenmektedir. Ancak Fuat Sezgin, bu eserde büyük ihtimalle harita bulunmadığını, Batlamyus'a ait olarak gösterilen haritaların aslında Bizanslı Maximos Planudes tarafından Batlamyus'un kitabında yer alan koordinatlardan ve muhtemelen Me'mûn coğrafyacılarının dünya haritasından faydalanarak yapıldığını ve esere sonradan eklendiğini belirtir.²⁹

Dünya'nın büyüklüğü ile ilgili de hesaplamalar yapan Batlamyus, Eratosthenes'in gerçeğe yakın olarak bulduğu değer yerine hata payı daha büyük başka bir değeri esas almış, bundan dolayı yanlış hesaplama yaparak Dünya'yı olduğundan çok daha küçük göstermiştir. Ancak onun yaptığı bu hata yüzyıllar sonra Kristof Kolomb'un batıdan giderek Asya'ya ulaşmasına zemin hazırlayacaktır. Batlamyus her ne kadar matematiksel coğrafya alanına büyük katkılar sağlamış olsa da fiziki coğrafya alanına giren konularla neredeyse hiç ilgilenmemiştir.³⁰

İlk Çağ'da coğrafi bilgiler sadece filozof/bilim adamı, gökbilimci ve coğrafyacıların eserlerinde değil farklı alanlarda yazılan kitaplarda da yer almaktadır. Örneğin Homer (öl. yaklaşık MÖ 900) *Odysseia* isimli kitabında Batı Akdeniz ve Atlas Okyanusu kıyıları hakkında bilgiler vermiş ve Dünya'nın düz bir daire şeklinde olduğunu, çevresinde okyanuslar bulunduğunu öne sürmüştür.³¹

“Tarihin babası” olarak adlandırılan Herodot (öl. MÖ 425) ise sadece tarih alanında değil coğrafya alanında da önemli isimlerden biridir. Matematiksel coğrafyadan ziyade tasviri coğrafya ile ilgilenen Herodot, Asya, Avrupa ve Afrika'ya yapmış olduğu seyahatler

---

²⁸ Tekeli vd., *Bilim Tarihine Giriş*, 111.

²⁹ Bk. Fuat Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik 1* (İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi, 2008), 38.

³⁰ Yıldırım, *Bilim Tarihi*, 48.

³¹ Homeros, *Odysseia*, çev. Azra Erhat - A. Kadir (İstanbul: Can Yayınları:594, 2008), 27-28.

aracılığıyla edindiği izlenimlerini *Tarih* adlı eserinde bir araya getirmiştir.³² Nil Nehri’ni, Mısır’daki iklim şartlarını ve toprağın verimliliğini incelemiş, insanların yaşam biçimleri ve geleneklerini gözlemleyerek doğanın insan yaşamı üzerinde etkili olduğunu öne sürmüştür. Herodot’un bu çalışmasının çevresel determinizm fikrinin ilk yansımaları olduğu söylenebilir.³³

Belli başlı şahsiyetler üzerinden kısaca ifade etmeye çalıştığımız bu dönemde yapılan çalışmaların iki temel alan üzerinde geliştiği görülmektedir: yeryüzünün bütünü veya belirli kısımlarının fiziki ve beşeri yönden detaylı bir şekilde ele alındığı bölgesel coğrafya; Yer’in çevresini hesaplama, bilinen yerlerin haritalandırılması, enlem ve boylam hesaplamaları gibi konuların ele alındığı matematiksel coğrafyadır.

- **Orta Çağ’da Coğrafya**

Orta Çağ’da İmparator Theodosius’un 380 yılında Hristiyanlığı Roma İmparatorluğu’nun resmi dini olarak kabul etmesinden sonra kilisenin giderek güçlendiği, kilise babalarının Yunan medeniyetinin bilgi birikimini reddettikleri, her türlü deney ve gözleme karşı çıkarak İncil’de yazılanın dışında hiçbir bilgiyi kabul etmedikleri, dünyayı anlamak için çalışmalarda bulunmak yerine ahireti kazanmak için ibadet etmenin daha önemli olduğu görüşünü savundukları, bunun sonucunda özellikle ilk dönemde dini bakış açısının temel belirleyiciliği olduğu bilinmektedir.

Bu dönemde yapılan coğrafya çalışmaları daha çok haritacılık alanında olmuştur. “T-Oharita” veya “tekerlek harita” adı verilen bu haritalarda bilinen dünya, içinde T harfi yer alan bir daire şeklinde çizilmiş; üst kısım doğu, alt kısım batı, sağ taraf güney, sol taraf ise kuzey olarak şekillendirilmişti. T’nin üstünde Asya, sağ alt tarafında Afrika ve solda Avrupa, merkezde kutsal mekân olarak kabul edilen Kudüs ve en üst kısmında ise cennet bulunmaktaydı. Bu haritaların Hereford Haritası ve Ebstrof Haritası gibi çeşitli türleri olsa da genel amaçları aynı olduğundan hepsi “T-O harita” olarak kabul edilmekteydiler.³⁴Eski Çağ’da yapılan coğrafi çalışmalara ve haritalara kıyasla bu

---

³² Tekeli vd., *Bilim Tarihine Giriş*, 52-53.

³³ Nuri Yavan, “Batı Coğrafyası Geleneği Üzerine”, *Bir Disiplinin İç Dünyası: Modern Türk Coğrafyası Üzerine Söyleşiler*, ed. Erdem Bekaroğlu – Ali Rıza Özdemir (İstanbul: İdil Yayıncılık, 2014), 17-51.

³⁴ İlker Yiğit vd., “Ortaçağ Avrupa Düşüncesinde Dünya İmajı: T-O Haritaları”, *International Journal Social Science Research* 2/2(2013), 85-86; Akyol, *Umumî Coğrafya*, 30.

dönemde coğrafyaya yüklenen misyonun önemli ölçüde değiştiği, haritaların genellikle insanlara kulluk görevlerini hatırlatmak ve din adamlarının düşüncelerini halka benimsetmek için çizildiği görülmektedir.

Batı dünyası bilimsel açıdan böylesine karanlık bir süreç yaşıyorken İslam dünyası kendilerinden önce yapılan çalışmalardan da faydalanarak ilmi faaliyetlerin zenginleştiği bir sürece girmiştir. İslam coğrafyacılarının alan ile ilgilenmesinde farklı kültürler hakkında bilgi edinmek, İslam dininin yayıldığı bölgelerin coğrafyaları hakkında malumat sahibi olmak, İslam âlimlerinin daha uzak bölgelere yapacakları seyahatleri kolaylaştırmak gibi sebeplerin yanında hac yolunu belirlemek, namaz vakitlerinin ve kıble yönünün tespiti gibi çeşitli dini sebeplerin etkisi olmuştur. Ayrıca devlet adamlarının da önemli bir rol oynadığı bilinmektedir.

Nitekim İslam dünyasında VIII. yüzyılda başlayan tercüme hareketleri Abbasi halifesi Me'mûn (öl. 833) döneminde kurumsallaşan Beytülhikme'de³⁵ yapılan çalışmalarla artarak devam etmiş, Batlamyus'un *Almagest* ve *Geographike Hyphegesis* adlı eserleri başta olmak üzere birçok Antik Yunan, İran ve Hint astronomi-coğrafya çalışmaları Arapça'ya çevrilmiştir.

Müslüman coğrafyacılarından Mesûdî (öl.596) alanda tercüme edilen ilk kitabın, Kuteybeb. Muslim'in (öl. 715) Horasan'da bulup Emevi valisi Haccâc'a (öl. 714) gönderdiği İran tarihi ve coğrafyasıyla ilgili olan bir eser olduğunu belirtmektedir. Bu eser Zâdenferruh b. Perî tarafından Arapça'ya tercüme edilmiştir. Ardından Halife Mansur (öl. 775) döneminde astronomik bilgiler içeren *Sidhanta* isimli Sanskritçe eserin Arapça'ya tercüme edildi.

İlk İslâm coğrafyacılarından biri olan Harezmi (öl. 850) de, halife Me'mûn için çalışan âlimlerden biridir. Batlamyus'un *Geographike Hyphegesis* adlı kitabını Arapça'ya tercüme ettiği *Kitâbu Sureti'l-Arzisimli* eseri ile Yunan coğrafya bilgilerinin İslam dünyasına aktarılmasına ve bu alanda yapılan çalışmaların artmasına bir zemin

---

³⁵Bağdat'ta kurulan ve Orta Çağ'ın ilimler akademisi olarak nitelendirilen Beytülhikme'de dönemin ünlü âlimleri bir araya gelerek farklı ilimler ile ilgili yazılmış önemli eserleri Arapça'ya çevirmişlerdir. Geniş bilgi için bk. Mustafa Demirci, *Beytü'l-Hikme* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2016)

oluşturmuştur. Kitapta yerlerin enlem ve boylamlarının listesi ile dağlar, denizler, adalar ve şehirler gibi bazı belirli bölgelerin koordinatları yer almaktadır.³⁶

Halife Me'mûn'un tercüme hareketini desteklemekle kalmayıp, Bağdat ve Şam'da dünyanın bilinen ilk iki rasathanesini kurdurduğu ve hem burada yapılan çalışmaları kontrol ettiği hem de kendisinin bizzat enlem-boylam hesaplamaları yaptığı da bilinmektedir.³⁷

Me'mûn ayrıca yaklaşık 70 âlimi kapsamlı bir coğrafya eseri ve bir dünya haritası yapmakla görevlendirmiştir. Antik Yunan döneminde yapılan çalışmalar, astronomik-matematiksel bilgiler ve çeşitli ölçümler aracılığıyla bir dünya haritası ve bu haritanın oluşmasını sağlayan üç binden fazla yerin enlem – boylam derecelerini içeren bir coğrafya kitabı meydana getirilmiştir.³⁸

Tercüme faaliyetleri sonundaulaştıkları bilgi birikimini özümseyen Müslüman coğrafyacılar, zaman içerisinde yaptıkları seyahatler, incelemeler ve gözlemlerle kendilerine has bir bakış açısı yakalamış, Irak'ta ve Belh'te açılan coğrafya okullarının da etkisiyle çalışmalarına daha sistemli bir şekilde devam etmişlerdir.

IX. yüzyılın ortalarında Irak'ta ortaya çıkan Irak Coğrafya Okulu mensupları, çalışmalarını genel ve tasviri coğrafya üzerine yöneltmiş ve yaşanabilir dünyayı bir bütün olarak ele alarak tüm ülkeler hakkında bilgi vermişlerdir. Bu okula mensup coğrafyacılar arasında, bilinen dünyayı ilk tarif eden coğrafyacı olmasından dolayı "İslâm coğrafyasının babası" olarak nitelendirilen ve *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik* adlı eseriyle kendisinden sonra gelen birçok tasviri coğrafyacıya kaynak teşkil eden İbn Hurdâzbih (öl. 912) başta olmak üzere Mesûdî (öl. 957) ve İbn Rüste (öl. 922-948) gibi önemli isimler yer almaktadır.³⁹

---

³⁶ Unat – Topdemir, *Bilim Tarihi*, 139; Ağarı, *İslâm Coğrafyacılığı ve Müslüman Coğrafyacılar, Doğuşu, Gelişimi ve Temsilcileri*, 201.

³⁷ Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik 1*, 10-11.

³⁸ Fuat Sezgin, kayb olduğu düşünülen bu haritanın 1340 yılından kalma bir nüshasının yaklaşık otuz yıl evvel İbn Fazlullah el-Ömerî'nin *Mesâlikü'l-Ebsar* isimli eserinin ilk cildinde bulunduğunu, coğrafya kitabının ise ancak birkaç parçasının günümüze ulaşabildiğini belirtmiştir. Bk. Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik 3*, 21-24.

³⁹ Ahmad, "Coğrafya", 8/62-66.

İslam coğrafyacılarının ilki kabul edilen İbn Hurdâzbih, bu kitabını kendi gözlemlerinin yanı sıra Sasani döneminden kalan kayıtlar ile bazı seyyahların kişisel notlarından yararlanarak kaleme almıştır.⁴⁰ İbn Hurdâzbih, dünyanın farklı yerlerindeki ülkeler, memleketler, halklar ve yollar ile kıble yönü hakkında bilgi ihtiva eden bu eserin girişinde Batlamyus'tan övgü dolu sözlerle bahseder ve onun evrenin sınırları açıkladığını ifade eder. İbn Hurdâzbih Batlamyus'un ünlü kitabı *Geographike Hyphegesis*'i tercüme etmişse de bu tercüme günümüze kadar ulaşmamıştır.⁴¹

Coğrafyacı, tarihçi ve aynı zamanda Orta Çağ'ın en büyük Müslüman seyyahlarından biri olan Mes'ûdî de kozmoloji, astroloji ve felsefenin yanı sıra coğrafya alanında da eserler vermiş önemli isimlerden biridir. Eserlerini kaleme alırken Aristoteles, Platon ve Batlamyus gibi kişilerin eserlerinden faydalanmıştır.

Mes'ûdî'nin coğrafya için önem arz eden üç eseri bulunduğu söylenebilir. Bunlardan ilki yeryüzündeki bazı coğrafi bölgeler, denizler, adalar, dağlar, nehirler, çeşitli bitki, hayvan ve madenlerden bahseden *Mürûcü'z-Zeheb* adlı eseridir. İkincisi, astronomik ve meteorolojik bilgilerin yanı sıra dünyanın yedi bölgesi, denizleri, çeşitli toplumları gibi konular hakkında bilgi ihtiva eden *Et-Tenbih ve'l-İşraf*, sonuncusu ise *Kitâbü'l-Kazâyâ ve't-Tecârib*'dir. Bu eser iklimlerin insan, hayvan ve bitki örtüsü üzerindeki etkisi, hayvan ve bitkilerin yapısı ile madenler gibi konular hakkında malumat vermektedir.⁴²

Irak Coğrafya Okulu'nun bir diğer mensubu İbn Rüste olarak tanınan Ebu Ali Ahmed b. Ömer'dir. *El-A'laku'n-Nefise* adlı tarih-coğrafya ansiklopedisi niteliğindeki kitabı günümüze kadar ulaşan tek eseridir.⁴³

Irak Coğrafya Okulu'nun ardından X. yüzyılda bugünkü Afganistan sınırları içerisinde bulunan Belh şehrinde Belh Coğrafya Okulu ortaya çıkmıştır. Okulun kurucusu Ebû Zeyd Ahmed b. Sehl el-Belhî'dir (öl. 934). Bu okula mensup coğrafyacılar çalışmalarını İslâm ülkeleri üzerine yoğunlaştırmış, Müslüman olmayan ülkelerin coğrafi yapıları ile

---

⁴⁰ Ahmad, "Coğrafya", 8/62-66.

⁴¹ İbn Hurdâzbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, çev. Murat Ağarı (İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2008), 17-19.

⁴² Casim Avcı, "Mes'ûdî, Ali b. Hüseyin" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29/353-355.

⁴³ İbn Rüste, *el-A'laku'n-Nefise, Dünya Coğrafyası*, çev. Ali Fuat Eker (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018)

ilgilenmemişlerdir. İslam ülkelerini bölgelere ayıran coğrafyacılar her bölge için ayrı bir harita çizmişlerdir. Bu okul mensupları tarafından çizilen bir de dünya haritası bulunmaktadır. Daire şeklinde çizilmiş olan bu haritada, tıpkı Hıristiyanların hazırladığı T-O haritasında kutsal kabul edilen Kudüs'ün merkezde yer aldığı gibi, Mekke haritanın merkezine konumlandırılmıştır.⁴⁴

Bu okulun ilk temsilcisi Ebû İshak İbrâhim b. Muhammed el-Fârisî el-İstahrî'dir (öl. X. yüzyılın ikinci yarısı). İstahrî, *Mesâlikü'l-Memâlik* adlı eserinde, İslam ülkelerini yirmi iklime (bölge) ayırmış ve iklim haritalarını çizen ilk kişi olmuştur.⁴⁵

Belh Coğrafya Okulu'nun en araştırmacı coğrafyacısı, Makdisî veya Mukaddesî olarak tanınan Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekir el-Bennâ eş-Şâmî el-Beşşârî'dir (öl. X. yüzyıl sonları). Coğrafya bilgisinin her insan için gerekli olduğunu, özellikle dinî bilimler üzerine çalışan âlimlerin İslâm ülkeleri hakkında bilgi sahibi olmak için muhakkak bu ilmi bilmeleri gerektiğini öne sürmüştür. Çok fazla seyahat ederek birçok deneyim elde eden Makdisî, *Ahsenü't-Tekâsîm fî Ma'rifeti'l-Ekalîm* isimli bir coğrafya kitabı kaleme almıştır.⁴⁶ Eserinde İslâm ülkelerini Arap ve Arap dışı olmak üzere on dört bölgeye ayırarak bölgelerin coğrafî yapısı, yaşayan halkların sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik durumları ile ilgili bilgiler vermiştir.⁴⁷ Ayrıca kitabında kasabalar (beled), şehirler (medine), metropoller (mısır) ve bölgeler (iklim) gibi terimlerden oluşan bir mesleki terminoloji de bulunmaktadır.⁴⁸

Bu önemli coğrafyacıların yanı sıra Bîrûnî (öl. 1048), İdrisi (öl. 1166) ve İbn Batuta (öl. 1377) gibi İslam âlimleri de hem yaptıkları enlem, boylam ve yer ölçüm hesapları ile hem de seyahatlerinden edindikleri bilgilerle coğrafya alanına önemli katkılarda bulunmuşlardır.

---

⁴⁴ Murat Ağarı, "Irak ve Belh Coğrafya Ekolleri ve İlk Temsilcileri: İbn Hurdazbih ve İstahrî", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 14/34 (2007), 169-191.

⁴⁵ Ahmad, "Coğrafya", 8/62-66.

⁴⁶ Ali Ekber Gülersoy, "Unutulmuş Bir Coğrafya Ekolü: Belh Coğrafya Okulu", *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume* 9/11 (2014), 240.

⁴⁷ Mustafa L. Bilge, "Ahsenü't-Tekâsîm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/179-180.

⁴⁸ Marina Tolmacheva, "Makdisî, Muhammed b. Ahmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27/431-432.

Mesûdî gibi çok seyahat eden bir diğer âlim de Birunî'dir. Dünyayı kendi gözlemleriyle tanımak isteyen Birunî, bu sebeple yaklaşık otuz yıl boyunca seyahat etmiştir. Eserlerinin çoğu kaybolduğundan hangi ülkeleri gezdiği tam olarak bilinmemekle birlikte Bağdat'tan İran, Hindistan, Sansibor, Madagaskar, Arabistan ve Kuzey Afrika'ya kadar gittiği kabul edilmektedir. Birunî, Hindistan'da kaldığı sürede Hint coğrafyasını, kültürünü, âdetlerini ve yaşam biçimlerini gözlemleyerek Hint medeniyeti hakkında bilgiler toplamış ve bu bilgileri olabildiğince nesnel bir şekilde kaleme alarak *Tahkiku mâ li'l-Hind* adlı eserini meydana getirmiştir.⁴⁹

Yaptığı hesaplamalar ile matematiksel coğrafya alanında da öncü isimlerden biri olan Birunî'nin belirli mesafeler arasındaki enlem ve boylamın doğru tespiti, yön bulma yöntemleri, iki yer arasındaki uzaklığın belirlenmesi gibi konuları açıklamak için meydana getirdiği *Tahdîdü Nihâyâti'l-Emâkin li-Tashîhi Mesâfâti'l-Mesâkin* adlı eseri matematiksel coğrafya alanında temel kaynaklar arasında yer alır.⁵⁰

Ayrıca Gazne ile Bağdat arasında bulunan yaklaşık altmış yerin enlem-boylam derecelerini astronomik gözlem, mesafe ölçümleri ve küresel trigonometrinin temel kurallarını kullanarak bugün ölçülen değerlere göre sadece 6 ile 45 dakika arasında bir hata payıyla belirlemiştir. Elde ettiği veriler kendisinden sonra İslam dünyasının doğu kısmında devamlı olarak sürdürülen yer belirlemelerin temeli olmuştur.⁵¹

Dünya'nın şekli hakkında da fikir yürüten Birunî, onun küre biçiminde olduğunu ileri sürmüş, ayrıca yeryüzünde bulunan farklı yükseltilerdeki yapılardan dolayı engebeli bir yüzeye sahip olduğunu ifade etmiştir.⁵²

İslam coğrafyacılığının önemli isimlerinden biri de Şerif el-İdrîsî'dir. Norman Kralı II. Roger'ın (öl. 1154) talebi üzerine Sicilya'ya yerleşen İdrîsî, böylelikle Müslüman âlimlerin coğrafya alanındaki birikimlerinin Batı'ya aktarılacak yayılmasında aktif rol oynamıştır. Burada *Nüzheti'l-Müştâk* isimli bir eser kaleme almış, kitabı hazırlarken kendi gözlemlerinin yanı sıra İbn Havkal'in eserleri ile Kral II. Roger'a sunmak için

---

⁴⁹ Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik* 3,7.

⁵⁰ İlhan Kutluer, "Tahdîdü Nihâyâti'l-Emâkin", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/390-391.

⁵¹ Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik* 3,12.

⁵² Ahmad, "Coğrafya", 8/62-66.

seyyah ve tüccarların hazırladıkları raporlardan da yararlanmıştı. Coğrafya ve haritacılık alanında önemli bir kaynak olan bu eser yetmiş parça harita ihtiva etmektedir. Bu haritada Dünya, ekvator dan kuzeye doğru yedi iklim ve on boylam çizgisiyle yetmiş parçaya ayrılmış; her parçada yer alan ülkelerin bitki örtüsü, madenleri ve coğrafi yapısı gibi birçok konu hakkında bilgi verilmiştir.⁵³

İdrîsî, ayrıca Kral'ın isteği üzerine gümüş bir levha üzerine yuvarlak bir dünya haritası (Tabula Rogeriana) çizmiştir. Hazırladığı bu harita ile o zamana kadar bilinen dünyanın tasvirini en iyi şekilde yapmayı amaçlayan İdrîsî'nin dünya haritası Kral II. Roger'ın ölümünün ardından 1160'da yaşanan bir isyan sırasında parçalanarak isyancılar arasında paylaşılmıştır. Bu harita birtakım bozulmalara uğramakla birlikte günümüze kadar gelebilmiştir.⁵⁴

Orta Çağ'ın en büyük seyyahlarından biri olan Tancalı Muhammed b. İbrahim İbn Battuta ise Kuzey Afrika'dan, Çin, Mısır, Arabistan, İspanya hatta Anadolu'ya kadar pek çok farklı yere gitmiş, yirmi yedi yıl süren seyahatleri boyunca üç kıta gezmiştir. Bu süre zarfında gittiği ülkelerdeki ekonomik, coğrafi ve kültürel yaşamla ilgili edindiği bilgileri *İbn Batuta Seyahatnamesi* adıyla bir eserde toplamıştır. Sade bir dille oluşturulmuş bu eser günümüze ulaşmıştır.⁵⁵

Kısaca aktarmaya çalıştığımız isimlerden de anlaşılacağı gibi İslam coğrafyacıları, coğrafyanın farklı alanlarında eserler vermişlerdir.

Bunlardan ilki fiziki ve siyasi coğrafyanın yanı sıra ziraat, ticaret, şehirler arasındaki mesafe, yollar, siyasi ve sosyal hayat gibi konular hakkında malumat veren "sûretü'l-arz"(Yer'in tasviri) tarzı kitaplardır. Ebû el-Belhî (öl. 934), İstahrî (öl.951?) ve İbn Havkal'ın (öl. 977?) eserleri bu usulle yazılmış coğrafya kitaplarının en önemlilerindedir.

Bir diğer tür coğrafya kitabı da yalnızca şehir ve ülkeler hakkında bilgi içeren "kitâbü'l-buldan" tarzı kitaplardır. İçerisinde harita bulunmayan bu kitaplar fiziki coğrafya

---

⁵³ Topdemir - Unat, *Bilim Tarihi*, 140-141.

⁵⁴ Halife Me'mûn coğrafyacılarının çizdiği yuvarlak dünya haritasının keşfedilmesinin ardından İdrîsî'nin kendi haritasını çizerken bu haritayı esas aldığı söylenebilmektedir. Bk. Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik* 3, 5.

⁵⁵ Topdemir - Unat, *Bilim Tarihi*, 141.

açısından oldukça yetersizdir. Yâkûbî (öl. 905) ve İbn Fakîh'in (öl. 903'ten sonra) eserleri bu türün en önemlilerindedir.⁵⁶

“Sûretü'l-arz” ile “kitâbü'l-buldan” tarzı eserler arasında yer alan ve genellikle yollar, memleketler ve mesafelerden bahseden “el-mesâlik ve'l-memalik” tarzı eserler bir diğer kitap türüdür. Bu kitapların bir kısmı harita ihtiva etmektedir. İbn Hurdâzbih ve Ceyhânî'nin (öl. 942?) eserleri bu tür coğrafya eserleri içinde ilk akla gelenlerdendir.⁵⁷

Ayrıca zooloji, kozmoloji ve coğrafya hakkında bilgiler ile acayip varlık ve yerlerden bahseden “acaibü'l-mahlukat” tarzı eserler ve alfabetik sıraya göre çeşitli yerler hakkında bilgi ihtiva eden kitaplar da Müslüman coğrafyacılar tarafından kaleme alınmıştır.⁵⁸

Kısaca ifade ettiğimiz gibi Orta Çağ coğrafyacılığı, daha ziyade İslam coğrafyacıları üzerinden ilerlemiştir. Bu dönemde Müslüman bilim adamları kendilerinden önceki bilgileri tercüme yoluyla aktarmakla kalmamış gerek matematiksel gerekse tasviri coğrafyada ve haritacılık alanında yaptıkları çalışmalarla bu bilim dalına önemli katkılar sağlamışlardır.

- **Yeni Çağ ve Yakın Çağ'da Coğrafya**

İslam biliminin Sicilya, Endülüs ve haçlı seferleri vasıtasıyla batıya aktarılması ve antik dünyanın yeniden keşfedilmesiyle batıda yeni bir dönemin başladığını söyleyebiliriz. Portolan tipi haritaların çizilmesi, pusulanın kullanımı, açık denizlere dayanıklı gemilerin yapılması ile kolaylaşan coğrafi keşifler, önceleri yeni ticaret yolları bulmak, bilinmeyen uzak bölgelerindeki zenginliklere ulaşmak, Hristiyanlığı yaymak gibi amaçlarla yapılmaya başlansa da zamanla coğrafi ufkun genişlemesine, bilgi birikiminin artmasına ve haritacılık yapımının gelişmesine katkıda bulunarak coğrafya alanında büyük gelişmelerin yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Matbaanın kullanımı ve gravür tekniğinin gelişmesi coğrafi eserlerin ve haritaların yaygınlaşması sonucunu doğurmuş, alanda yaşanacak önemli gelişmelere de imkân tanımıştır.

Kristof Kolomb'un Amerika Kıtasını bulması, Bartolomeu Dias'ın Ümit Burnu'nu keşfetmesi, Vasco da Gama'nın Hint Okyanusu ve Hindistan'a varması ve Magellan'ın

---

⁵⁶ İhsanoğlu vd., *Osmanlı Coğrafya Literatür Tarihi I* (İstanbul: IRCICA Yayınları, 2000), XXXIII.

⁵⁷ İhsanoğlu vd., *Osmanlı Coğrafya Literatür Tarihi I*, XXXIII-XXXIV.

⁵⁸ İhsanoğlu vd., *Osmanlı Coğrafya Literatür Tarihi I*, XXXV.

yaptığı seyahatlerle dünyanın yuvarlak olduğunu kanıtlaması, coğrafi bilgilerin genişlemesi ve yeni uygarlıkların tanınması adına oldukça önemli adımlar olmuştur.⁵⁹

Bu dönemde coğrafya çalışmaları sadece denizciler tarafından değil, Almanya'nın Strabo'su olarak adlandırılan Sebastian Münster (öl.1552), Peter Apian (öl. 1552), Philip Melanchton (öl. 1560) gibi coğrafyacılar tarafından da yapılmıştır. XVI. yüzyıl itibari ile coğrafyanın teoloji ile astronomik incelemelerden ayrılarak ayrı bir bilim dalı haline gelmesi yolunda gerçek adımlar başta Bartholomaus Keckermann (öl. 1609) ve Bernhard Varenius (öl. 1650) olmak üzere Imanuel Kant(öl.1804), Carl Ritter (öl. 1859) ve Frederic Ratzel (öl. 1904) gibi Alman bilim insanları tarafından atılmıştır.⁶⁰

Coğrafyanın teolojiden bağımsız olması gerektiğini öne süren bu coğrafyacıardan Bartholomaus Keckermann, coğrafyanın özel coğrafya (bölgesel coğrafya) ve genel coğrafya (sistemik coğrafya) olarak ayrılması gerektiğini vurgulamıştır. Ölümünün ardından yayımlanan *Systema Geographicum* adlı eserinde ortaya koyduğu bu fikirleri Bernhard Varenius ve sonrasında gelen coğrafyacılar yol göstermiştir.⁶¹

Keckermann'ın açtığı yoldan ilerleyen Bernhard Varenius, coğrafyanın ayrı bir bilim dalı haline gelmesinde ve modern coğrafyanın temellerinin atılmasında büyük rol oynamıştır. Varenius, coğrafyayı tanımlayıp sınırlarını belirlemiş ve bu alana ait terminolojinin oluşmasına katkıda bulunmuştur.⁶²*Geographia Generalis* adlı eserinde özel coğrafya ve genel coğrafya yaklaşımının temellerini atmış ve alanın yöntemini belirlemiştir. Varenius'a göre genel coğrafyanın yöntemi geometri, matematik, nedensellik ve kanıta dayalı önermeler iken özel coğrafya gözlem, deney ve sezgilere dayanmaktadır.⁶³

Coğrafyanın diğer alanlardan ayrı bir bilim olarak ortaya çıkmasında ünlü filozof Immanuel Kant'ın da büyük katkısı vardır. 1756-1796 yılları arasında Königsberg Üniversitesi'nde felsefeyle birlikte coğrafya dersleri de veren Kant'ın bu dersleri 1757 yılında *Physische Geographie* adıyla basılmış, böylelikle görüşlerinin daha geniş kitlelere yayılması kolaylaşmıştır. Kant, coğrafyayı hem diğer alanlardan ayırarak sınırlarını

---

⁵⁹ Özgüç- Tümertekin, *Coğrafya; Geçmiş Kavramlar Coğrafyacılar*, 50-54.

⁶⁰ Özgüç- Tümertekin, *Coğrafya; Geçmiş Kavramlar Coğrafyacılar*, 83-85.

⁶¹ Tümertekin - Özgüç, *Beşeri Coğrafya İnsan-Kültür-Mekân*, 10.

⁶² Topdemir - Unat, *Bilim Tarihi*, 266; Tümertekin- Özgüç, *Beşeri Coğrafya İnsan, Kültür ve Mekân*, 14-15.

⁶³ Yavan, "Batı Coğrafyası Geleneği Üzerine", 17-51.

belirlemiş, hem de siyasi, ticari coğrafya ve ahlak coğrafyası gibi çeşitli alt dallara ayırmıştır. Dünyaya teolojik açıdan değil fiziki, siyasi ve matematiksel açıdan yaklaşılacağını söyleyerek bunlar içinde fiziki coğrafyaya ayrı bir önem vermiş, fiziki coğrafyayı ise sadece coğrafi oluşumlar ile ilgili değil insanı da içine alan, insan merkezli bir sistem olarak ele almıştır.⁶⁴

Keckermann'la başlayan coğrafyanın teoloji ve astronomiden ayrılması ve sınırlarının belirlenmesi sürecinin modern fiziki coğrafyanın kurucusu kabul edilen Alexander von Humboldt ile modern beşeri coğrafyanın kurucusu kabul edilen Carl Ritter'in çalışmalarına zemin hazırladığı söylenebilir. Bu dönem bazı araştırmacılar tarafından erken modern dönem olarak adlandırılmış ve modern coğrafya öncesinde uygulanan yöntemler bu dönemde geliştirilerek kullanılmıştır.⁶⁵

İyi bir seyyah ve gözlemci olan Alexander von Humboldt; Avrupa, Orta Amerika ve Asya'nın büyük kısmını gezmiş, bu seyahatlerinde astronomi, jeoloji ve demografi gibi coğrafya ile ilgili alanların konuları hakkında gözlemler yapmıştır. Sadece gözlemle de sınırlı kalmayan Humboldt, çeşitli türlerden numuneler toplayarak incelemelerde bulunmuş, ayrıca yanına aldığı barometre ve termometre gibi aletler aracılığıyla ölçümler de yapmıştır.⁶⁶

Humboldt, coğrafi olayları tasvir etmekten çok nedensellik bağı içerisinde izah etmek istemiş, bunu yaparken de kıyas yöntemine başvurmuştur. Ayrıca doğada bir bütünlük olduğunu, coğrafi olayların bu bütünlük içerisinde incelenmesi gerektiğini ve arazi gezilerinin coğrafya için önemini vurgulamış, öte yandan sebep-sonuç, illiyet gibi felsefi ilkeleri de coğrafyaya kazandırmıştır.⁶⁷

---

⁶⁴ Topdemir - Unat, *Bilim Tarihi*, 266.

⁶⁵ Özgüç - Tümertekin, *Coğrafya; Geçmiş Kavramlar Coğrafyacılar*, 110.

⁶⁶ Ahmet Ardel, "Alexander von Humboldt", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi* 6/11 (1960), 112-113; İlhami Kızıroğlu, "Doğabilimci Alexander Von Humboldt'un (1769-1859) Yaşamı ve Bilimsel Çalışmaları" *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 9 (1993), 289-290.

⁶⁷ Selman Uslu, "Alexander Von Humboldt (1769-1859)", *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi* 33/1(1983),31.

Hayatı boyunca yaptığı araştırma ve gözlemlerini *Kozmos* adlı kitabında toplamıştır. “Dünyanın fiziki tasvirinin bir denemesini” yapmayı amaçladığı beş ciltlik bu eserin dört cildi o hayattayken, beşinci cildi ise vefatından üç yıl sonra 1862’de yayımlanmıştır.⁶⁸

Modern beşeri coğrafyanın kurucusu Carl Ritter ise, coğrafi görünümünden ziyade onların insanla olan ilişkisine önem vermiş ve yeryüzünü insanı merkeze alarak incelemiştir. İnsan ile doğa arasında bir bağlantı kuran Ritter, evrende çeşitlilik olmasına rağmen bir uyum ve birlik olduğunu öne sürmüştür. Ritter’e göre coğrafyanın amacı bu çeşitlilik içindeki birliği tanımlamaktır. Ritter evrende var olan her türlü unsurun bir düzen içinde bulunduğunu, böylesine uyumlu bir yapının rastlantı sonucu olamayacağını, ancak ilahi bir güç tarafından oluşturulabileceğini öne sürerek coğrafyaya teolojik bir bakış açısıyla yaklaşmıştır.⁶⁹ Ritter’in evren anlayışında Tanrı her şeyin planlayıcısıdır, kıtaların şekli bile tesadüfi değildir ve Tanrı’nın eseri olan bu kâinat insanoğlu için yaratılmıştır. Dolayısıyla Tanrı’nın eserini anlamak için doğaya yönelerek incelemelerde bulunulmalıdır.⁷⁰

Sıkça araştırma gezileri düzenleyerek incelemelerde bulunan ve gözlemler yapan Ritter’e göre coğrafyada tek tek yerlerin özelliklerinden hareketle genele ulaşılır, yani yöntem olarak tümevarımsal ve ampiriktir.⁷¹

Bu dönemde, Charles Darwin (öl. 1882) tarafından yayımlanan *Türlerin Kökeni* isimli kitap diğer alanlarda olduğu gibi coğrafya alanında da büyük bir yankı uyandırarak coğrafyacıların bakış açısını oldukça etkilemişti. İnsanlar ve içinde buldukları ortamın yüzyıllarca değiştiğini ve evrim geçirdiğini kabul eden coğrafyacılar Darwin’in doğal seçim hakkındaki görüşlerinden yola çıkarak “insan-yer ilişkisi” teorisi ortaya koymuşlardır. Bu teoriye göre insan yaşamı içinde bulunduğu fiziki çevreye göre zaman içinde biçimlendirilebilmektedir.⁷²

---

⁶⁸ Ardel, “Alexander von Humbolt”, 112.

⁶⁹ Bekir Derinöz - Yasin Koç, “Batı Düşünce Geleneğinde Carl Ritter’in Coğrafyası”, *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 2/3 (2018), 140.

⁷⁰ Derinöz - Koç, “Batı Düşünce Geleneğinde Carl Ritter’in Coğrafyası”, 134-141.

⁷¹ Topdemir - Unat, *Bilim Tarihi*, 267.

⁷² Tümertekin - Özgüç, *Beşeri Coğrafya; İnsan-Kültür-Mekân*, 25; Yılmaz Arı, “Çevresel Determinizimden Politik Ekolojiye: Son 100 Yılda Dünya’da ve Türkiye’de İnsan-Çevre Coğrafyasındaki Yaklaşımlar”, *Doğu Coğrafya Dergisi* 37 (Ocak 2017), 4.

Ritter'den sonra beşeri coğrafya alanında önemli çalışmaları olan Friedrich Ratzel'de Darwin'den etkilenecek coğrafi olayları insan ve çevre etkileşimini merkeze alarak inceleyen bilim adamları arasındadır. Ratzel, *Antropogeographie* isimli kitabıyla coğrafyaya, özellikle de beşeri coğrafya alanına büyük katkı sağlamıştır. İnsanların tabiat kanunlarına uygun olarak yaşamlarını idame ettirdiklerini, faaliyetlerinin çoğunlukla fiziki çevre şartları tarafından belirlendiğini öne sürerek çevresel determinist düşüncenin de temellerini atmıştır.⁷³

İnsanın doğa karşısında tepkisel bir varlık olarak daha pasif durumda olduğunu öne süren çevresel determinist görüşe bir tepki olarak olasılıkçılık (possibilizm) fikri ortaya çıkmıştır. Modern bölgesel coğrafyanın öncüsü kabul edilen Paul Vidal de la Blache, bu fikir akımının önde gelen düşünürlerindedir. Blache, insanın fiziksel çevreye karşı tepkisel bir varlık değil aksine seçim yapabilen aktif bir varlık olduğunu ve doğal çevrenin insan faaliyetleri üzerinde belirleyici etkisinin olmadığını öne sürmüştür.⁷⁴

Olasılıkçılık görüşü özellikle 1930'lardan sonra yerini bölgeselcilik fikir akımına bırakmıştır. Dünyanın birbiriyle bağlantılı bölge parçalarından oluştuğunu öne süren bu görüşe göre dünyayı anlamadan evvel bu bölgeleri anlamak gerekmektedir. 1950'li yıllarda birtakım sebeplerden ötürü eleştirilen bölgeselcilik görüşü 1980'lerde tekrar yükselişe geçmiştir.⁷⁵

XIX. yüzyılda Humboldt, Ritter ve Ratzel gibi önemli bilim insanlarının çalışmaları sayesinde bilimsel bir kimliğe kavuşan coğrafya, giderek daha fazla ilgi çeken bir alan olmuş, konuyla alakalı çok sayıda çalışma yapılmıştır. 1820-1850 yılları arasında bütün büyük Avrupa kentlerinde ve ABD'de ilk akademik coğrafya dergileri yayımlanmaya başlanmış; ilk bilimsel coğrafya kongreleri düzenlenmiş ve ilk coğrafya dernekleri kurulmuştur.⁷⁶ Coğrafyanın üniversitede bir bölüm olarak açılması ise ilk kez 1874 yılında Almanya'da gerçekleşmiştir. Bunu Fransa ve İngiltere'deki üniversiteler takip etmiş, ardından Amerika ve İngilizce konuşulan diğer ülkelerde de coğrafya bölümü

---

⁷³ Hayati Doğanay, *Coğrafyaya Giriş* (Konya: Çizgi Kitabevi, 1999), 118-119; Yavan, "Batı Coğrafyası Geleneği Üzerine", 17-51.

⁷⁴ Tümertekin - Özgüç, *Beşeri Coğrafya; İnsan, Kültür ve Mekân*, 21.

⁷⁵ Sevil Top Yılmaz, *Alman Coğrafyacı Carl Ritter'in Coğrafya Bilimine Katkıları* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 35.

⁷⁶ Yavan, "Batı Coğrafyası Geleneği Üzerine", 17-51.

açılmaya başlamıştır.⁷⁷Böylece kurumsal bir kimlik kazanan coğrafya, bu konuda eğitim almış profesyonel coğrafyacılar tarafından temsil edilmeye başlamıştır. Humboldt ve Ritter'in açtıkları yoldan ilerleyen bu coğrafyacılar günümüz coğrafya anlayışını şekillendirmişlerdir.

1.2.1. Osmanlı Dönemi'nde Coğrafya

Klasik dönem Osmanlı coğrafyacılığı İslam coğrafya birikimi üzerine kurulmuştur. İlk dönemlerde daha çok klasik eserleri tanıma, açıklama ve yorumlama faaliyetleriyle uğraşan Osmanlı coğrafyacıları zamanla seyahatname, menzilname ve haritacılık gibi alanlarla ilgili önemli çalışmalar yapmışlardır. Osmanlı coğrafyacılığı XVII. yüzyıldan itibaren giderek artan bir yoğunlukta Batı coğrafyacılığından etkilenmiş ve konuyla ilgili eşitli eserler tercüme etmişlerdir. XVIII. yüzyıla gelindiğinde tercüme faaliyetlerinde bir artış yaşandığı görülür. XIX. yüzyılda ise yeni açılan okullarda verilencöğrafya ve haritacılık dersleriyle birlikte, modern coğrafya biliminin iyice benimsendiği ve coğrafya eğitiminde yeni bakış açılarının ortaya çıktığı görülür.⁷⁸

Klasik dönemde coğrafya ile meşgul olanlar ve bu alanda eser verenler genellikle medrese mensubu olmakla beraber medrese eğitiminde coğrafya dersinin bulunmadığı⁷⁹ görülmektedir. Ancak yine de medreseli âlimler coğrafya ile ilgilenerek hem tercüme faaliyetlerinde bulunmuş hem de çeşitli kitaplar kaleme almışlardır.

Osmanlılara coğrafya bilgisinin, Semerkant astronomi ve coğrafya okulunun etkisi ile astronomi ve matematiksel coğrafya alanında çalışmalar yapan bilginlerin eserleri vasıtasıyla girdiği bilinmektedir. Ali Kuşçu (öl. 1474),⁸⁰ Kadızâde-i Rûmî(öl. 1440'tan

---

⁷⁷ Yılmaz, *Alman Coğrafyacı Carl Ritter'in Coğrafya Bilimine Katkıları*, 38.

⁷⁸ Mahmut Ak, "Coğrafya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 8/62.

⁷⁹ Osmanlı medreselerinde coğrafya dersleri II. Meşrutiyet'in ardından medreselerin Darü'l-hilafeti'l Aliyye adıyla yeniden teşkilatlanması üzerine müfredata girmiş, ancak ders olarak okutulması ancak 1910 yılında Şeyhülislam Musâ Kâzım Efendi'nin verdiği fetva üzerine 1915 yılında mümkün olabilmektedir. bk. Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim 2* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1997), 231-249.

⁸⁰ Timur İmparatorluğu döneminde Semerkat'ta yetişmiş ünlü astronom, matematikçi ve dil bilimci. Bk. Cengiz Aydın, "Ali Kuşçu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/408-410.

sonra)⁸¹ ve Mahmud Mîrim Çelebi (öl. 1525)⁸² gibi bu okulun kurucuları arasında bulunan, eğitim alan ya da onlardan etkilenen âlimler, matematik ve astronomi konularında yaptıkları çalışmalarla klasik dönemde Osmanlı coğrafyasının gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.⁸³

Nitekim Ali Kuşçu, Farsça olarak yazdığı *Risâle der 'İlm-i Hey'* adlı eserine ilavelerde bulunarak Arapça'ya çevirdiği *El-Fethiyye fi 'İlmi'l-Hey'e*'de çeşitli astronomik bilgiler ve ölçümler ile Batlamyus'un Yer merkezli evren sisteminden bahsetmiş, ekliptiğin eğilimini bugünkü değerlere çok yakın olarak hesaplamış ve gök cisimlerinin uzaklıklarını belirlemiştir.⁸⁴

Mîrim Çelebi, *Düstûrû'l-Amel ve Tashîhü'l-Cedvel* eserinde 1 derecelik yayın sinüsünün hesaplaması için beş farklı çözüm önermiş ve çeşitli trigonometrik ifadelerle ilgili çalışmalarda bulunmuştur.⁸⁵

Kadıza'de-i Rûmî ise Mahmud b. Ömer el-Çağmi el-Harezmi'nin (öl. 1221)⁸⁶ dönemin astronomi bilgilerinin özeti niteliğindeki *el-Mûlahhas fi'l-Hey'e* adlı eserini *Şerhü'l-Mûlahhas fi 'İlmi'l-Hey'e* adıyla şerh etmiştir. Bu kitap Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur.⁸⁷

“Acaibül mahlûkat”⁸⁸ tarzında kaleme alınmış botanik, zooloji, mitoloji ve kozmografya gibi konular hakkında malumat veren eserler de coğrafya ile ilgili bilgiler ihtiva ederler. Osmanlı âlimleri İbnü'l-Verdî'nin (öl. 1457?) *Harîdetü'l-Acâ'ib*'i ile Zekeriyâ el-Kazvî'nin (öl. 1283) *Acâibü'l-Mahlûkat* adlı eserinin serbest tercümelerini yapmışlar

---

⁸¹ Ünlü matematikçi ve astronom. Bk. İhsan Fazlıoğlu, “Kadıza'de-i Rumi”, *TürkiyeDiyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/98-100.

⁸² Ünlü astronom ve matematikçi. Bk. İhsan Fazlıoğlu, “Mîrim Çelebi”, *TürkiyeDiyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/160-161.

⁸³ Ak, “Coğrafya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 8/63.

⁸⁴ İlay İleri, “Ali Kuşçu ve Ali Kuşçu'nun Matematik ve Astronomiye Katkıları”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM* 20/20 (Mart 2006), 175-181.

⁸⁵ İhsan Fazlıoğlu, “Mîrim Çelebi”, 30/160-161.

⁸⁶ Ünlü matematikçi ve astronom. Bk. Vahit Celal, “Harezimli Mahmud Çağmi'nin Hayatı ve İlmi Faaliyetleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/59 (Ekim 2018), 1285-1288.

⁸⁷ İhsanoğlu, “Eğitim ve Bilim”, 2/368.

⁸⁸ “Hârikalar, görülmemiş ve duyulmamış garip şeyler” anlamındaki acaib kelimesinin, bilhassa coğrafya ile ilgili eserlere verilmesi adeta bir gelenek halini almıştır. Bk. Günay Kut, “Acâibü'l-Mahlûkat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/315-317.

ve bu tercümelere kendi bilgilerinin yanı sıra farklı İslam kaynaklarından da yararlanarak çeşitli eklemelerde bulunmuşlardır.

Nitekim Osmanlı coğrafyacılığının ilk kitabı sayılabilecek en eski tarihli eser XIV. yüzyılda Edirne'nin fethinin ardından kaleme alınan *Acâibü'l-Mahlûkat*⁸⁹dır. Ali b. Abdurrahman⁹⁰ tarafından yazılan bu kitap Zekeriyâ el-Kazvî'nin *Acaibü'l-Mahlûkat* adlı eserinin serbest tercümesidir. Ali b. Abdurrahman tercüme sırasında yaklaşık yirmi sekiz kitaptan faydalanarak bazı ilavelerde bulunmuştur. İki bölüme ayrılan eserin birinci bölümünde evrenin yaratılışı, yıldızlar, gökler ve kıtalar gibi konular yer alırken ikinci bölümde batıdan doğuya doğru şehirler, insanlar, kaleler ile deniz ve adaların garipliklerinden söz edilmiştir.⁹¹

Klasik dönem İslam eserlerinin tercüme ve şerh edildiği bu dönemde Batlamyus'un *Geographike Hyphegesis* adlı kitabının da tercüme edildiği görülmektedir. XV. yüzyılda Fatih Sultan Mehmed'in emri ile Trabzonlu Gorgios Amirokis (Amyrutzes) (öl. 1475) ve oğlu tarafından *Kitâbü'l-Cografya fi'l-Ma'mûre Mine'l-Arz* ismiyle Arapça'ya tercüme edilen bu eser dışında Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul şehrinin bugün mevcut olmayan bir planını çizdirdiği de bilinmektedir.⁹²

Bilindiği gibi Osmanlılar oldukça erken dönemlerden itibaren ihtiyaç duydukları alanlarla ilgili olarak batıdan seçici bir şekilde bilgi aktarmışlardır.⁹³ XV. yüzyıldan itibaren yeni keşfedilen yerler ve Batı Avrupa'da yaşanan gelişmelere bağlı olarak haritacılık da bu alanların içinde yer almıştır. Haritacılık konusunda Batı'dan aktarmalar yapan en eski isimlerden biri Akdeniz-Batı Avrupa portolanı (limanları gösteren harita) çizen Tunuslu İbrahim el-Kâtibî ile İbrahim el-Mursî'dir.⁹⁴

---

⁸⁹ Mahmut Ak, "Osmanlı Coğrafya Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 4 (Eylül 2004), 164.

⁹⁰ XIV. yüzyıl âlimlerinden Ali b. Abdurrahman'ın hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır.

⁹¹ Cevdet Türkay, *Osmanlı Türklerinde Coğrafya* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1999), 16-19.

⁹² Mahmut Ak, "Coğrafya", 8/63; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi 1*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988), 555.

⁹³ Geniş bilgi için bk. Ekmeleddin İhsanoğlu, "Ottoman Science in the Classical Period and Early Contacts with European Science and Technology", *Transfer of Modern Science and Technology to the Muslim World*, ed: Ekmeleddin İhsanoğlu (İstanbul: IRCICA, 1992), 125-152.

⁹⁴ İhsanoğlu vd., *Osmanlı Coğrafya Literatür Tarihi 1*, XXXIX.

Tunuslu İbrahim el-Kâtibî, Akdeniz, Karadeniz ve Avrupa havzalarının haritasını çizmiş, önemli sahil şehirlerini, gemiler için tehlikeli bölgeleri ve ticari bakımdan değerli yerlerin isimlerini kırmızı renkle, geri kalanları ise siyahla yazmıştır. Özellikle Akdeniz kıyı ve adaları sonraki dönemlerde çizilen bazı haritalara nazaran oldukça doğru ve kapsamlı olarak gösterilmiştir.⁹⁵

İbrahim el-Mursî ise ceylan derisi üzerine Akdeniz, Ege ve Karadeniz sahilleri, Batı Avrupa kıyıları ile İngiliz Adalarını gösteren bir harita çizmiştir. Bu haritada Avrupa kıyıları ile İngiliz Adaları dışındaki yerler son derece düzgün bir biçimde çizilmiştir.⁹⁶

XVI. yüzyıldan itibaren klasik dönem İslam coğrafyacılarının kitaplarına dayanan, bunların kısaltılmış ya da kısmi tercümelerinin yanı sıra mütercimlerin kendi tecrübe, görüş ve bilgilerini aktardıkları veya farklı kaynaklardan edindikleri bilgilere yer verdikleri eserlerin de yazılmaya başladığı görülür.

Sipâhîzâde'nin (öl. 1589)⁹⁷ *Evezâhü'l-Mesâlik*'i ile Aşık Mehmed b. Ömer'in (öl. 1598'den sonra)⁹⁸ *Menâzirü'l-Avâlim*⁹⁹ adlı eseri bu türün ilk akla gelenlerindedir.¹⁰⁰

Coğrafyada ilk defa tablo sistemini uygulayan Sipâhîzâde, eserini kaleme alırken Ebulfidâ'nın (öl. 1331)¹⁰¹ *Takvimü'l-Buldân* adlı eseri başta olmak üzere tarih, coğrafya ve edebiyat alanında kaleme alınmış otuzdan fazla yazılı kaynak ile birçok sözlü kaynaktan yararlanmış, yanı sıra kendi gözlemlerine de yer vermiştir. Bir mukaddime ve beş bâb şeklinde tertip edilen eserde şehirler alfabetik olarak sınıflandırılmıştır.¹⁰²

---

⁹⁵ İhsanoğlu vd., *Osmanlı Coğrafya Literatür Tarihi I*, 3-4; Doğan Uçar, "Mürsiyeli İbrahim'in 1461 Tarihli Haritası Hakkında Bir Araştırma", *Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Kongresi, Bildiriler* (1981), 185-198.

⁹⁶ Uçar, "Mürsiyeli İbrahim'in 1461 Tarihli Haritası Hakkında Bir Araştırma", 185-198.

⁹⁷ Bk. Mahmut Kaya, "Sipâhîzâde Mehmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/258-259.

⁹⁸ Bk. İsmet Miroğlu, "Aşık Mehmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/553; Mahmut Ak, *Menâzirü'l-Avâlim I* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007), XXXVII.

⁹⁹ Eser Mahmut Ak tarafından incelenmiş ve Latin alfabesine çevrilerek 2007 yılında basılmıştır. Bk. Ak, *Menâzirü'l-Avâlim I*, CLVIII.

¹⁰⁰ İhsanoğlu vd., *Osmanlı Coğrafya Literatür Tarihi I*, XXXVII.

¹⁰¹ Bk. Abdülkerim Özeydin, "Ebü'l-Fida", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/320-321.

¹⁰² İlhami Danış, "XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Coğrafyacısı: Sipâhîzâde Mehmed ve Eseri Evzahu'l-Mesâlik ilâ Ma'rifeti'l-Buldân ve'l-Memâlik", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 9 (2017), 118-138.

Uzun yıllar boyunca seyahat ederek pek çok şehirde ilim öğrenen Aşık Mehmed b. Ömer ise coğrafyanın yanı sıra kozmografik ve topografik bilgiler de içeren *Menazirü'l-Avâlim* adlı eserini kaleme alırken kendi gözlemlerinin yanı sıra İbn Hurdâzbih, Cürcânî ve Kazvînî gibi İslam âlimlerinin eserleri ile sözlü pek çok kaynaktan faydalanmıştır.¹⁰³

Âşık Mehmed b. Ömer, giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından oluşan kitabının giriş bölümünde; Allah'ın varlığından, birinci bölümde; evrenin yaratılışı, yıldızlar, gökler, cennet ve cehennemden söz eder. Eserin bizim için önemli kısmı ise ikinci bölümdür. Yazar burada denizler, bataklık, göl, nehir, dağ ve bazı şehirler ile madenler ve hayvanlar hakkında bilgi vermektedir.¹⁰⁴

Coğrafya ile ilgili eserler arasında *menâzilnâme* olarak adlandırılan bir grup eserden de söz edilmelidir. Birkaç farklı amaçla kaleme alınan bu tip eserlerin ilki hac menâzilnâmeleridir. Hacca gideceklerin buldukları yerden gidecekleri güzergâha kadar olan yollar, uzaklıklar, geçecekleri şehirler ve bu şehirlerin özellikleri gibi konular ile mesafelerin saat hesabı veya mil olarak ölçümü hakkında bilgiler ihtiva eden bu eserlere Şemsüddin Muhammed'in (XVI. yüzyıl) *Menazilü'l-Haremeyn*'i ile Kayıt el-Dâvudî'nin *Menazilü'l-Hacca* dlı eseri örnek olarak verilebilir.¹⁰⁵

Şemsüddin Muhammed, mukaddime, beş bölüm ve bir hatimeden meydana gelen *Menazilü'l-Haremeyn* adlı kitabında Mısır'dan Mekke'ye kadar olan hac güzergâhı ve bu güzergâhta bulunan menziller hakkında bilgi verirken yerleşim yerleri arasındaki mesafeyi de saat hesabı ile belirlemiştir.¹⁰⁶

Şemsüddin Muhammed'i bazı kum tepelerini menzil olarak gösterdiği ve menziller arasındaki mesafeleri saat hesabıyla belirlediği için eleştiren Kayıt el-Dâvudî ise *Menazilü'l-Hacc* isimli eserinde Mısır ile Mekke arasındaki hac menzillerini göstermiş ve bu menziller arasındaki mesafeleri mil olarak ölçmüştür. Yerleşim yerleri, bu yerlerin coğrafi özellikleri, köprü ve geçitler gibi konular hakkında bilgiler ihtiva eden eser,

---

¹⁰³ Ak, *Menâzirü'l-Avâlim 1*, C-CXI.

¹⁰⁴ Miroğlu, "Aşık Mehmed", 3/553.

¹⁰⁵ İhsanoğlu vd., *Osmanlı Coğrafya Literatür Tarihi 1*, XXXVIII.

¹⁰⁶ İhsanoğlu vd., *Osmanlı Coğrafya Literatür Tarihi 1*, 74.

insanların sosyal ve kültürel yaşamı ile ilgili konulara da yer vermesi bakımından önemlidir.¹⁰⁷

Menâzîlnâmelerin bir diğer yazılış amacı askeridir. Osmanlı coğrafyacılığında önemli bir yer teşkil eden askeri menâzîlnâmelerin en önemlilerinden biri Nasuh b. Abdullah'a (öl. 1564)¹⁰⁸ ait olan *Beyân-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn*¹⁰⁹ adlı eserdir. Matrak isimli kalın labutlarla oynanan savaş oyununda çok yetenekli olmasından dolayı "matrakçı" lakabıyla tanınan Nasuh, bu eserinde Kanunî Sultan Süleyman'ın ilk İran seferi sırasında İstanbul'dan Irak'a kadar olan güzergâhta görülen şehir ve kasabalar, kaleler, nehirler, geçitler, otlaklar ve yollar hakkında bilgiler vermektedir. Bu tarz eserlerde menziller arasındaki mesafe genel olarak saat hesabıyla belirtilmesine rağmen Matrakçı Nasuh, mesafeleri mil olarak vermiştir. Minyatür ve krokilerle eserini zenginleştiren müellif kullandığı bu görsel unsurlarla adeta bölgelerin haritasını vermiş, böylelikle eserini coğrafyanın yanında topografik olarak da değerli kılmıştır.¹¹⁰

Osmanlı coğrafyacılığının XVI. yüzyıldan itibaren devletin sınırlarının gelişmesi ve yeni fethedilecek alanların belirlenmesi gibi unsurların etkisiyle çoğunlukla deniz coğrafyacılığı alanında geliştiği söylenebilir.

Deniz coğrafyacılığı alanında akla gelen ilk şahsiyetlerden biri Pîrî Reis'tir (öl. 1553).¹¹¹ Pusulanın kullanımı ve açık denizlere dayanıklı gemilerin yapılabilmesi gibi teknik imkânların ortaya çıkmasıyla ayrıntılı haritalar yapan Pîrî Reis, çağının çok ötesine giderek hem yaşadığı dönemde hem de sonrasında adından sıkça söz ettirmiştir. Pîrî Reis'in bugün elimizde iki dünya haritası bulunmaktadır. Bunlardan ilkinin 1513 yılında çizmiş, 1517 yılında Yavuz Sultan Selim'e sunmuştur. Deri üzerine çizdiği bu haritanın bir bölümü kopmuş olsa da İspanya, Batı Afrika, Atlas Okyanusu ve Amerika'nın o gün

---

¹⁰⁷ İhsanoğlu vd., *Osmanlı Coğrafya Literatür Tarihi 1*, 18-19.

¹⁰⁸ Hüseyin Gazi Yurdaydın, "Matrakçı Nasuh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/143-145; İhsanoğlu vd., *Osmanlı Coğrafya Literatür Tarihi 1*, 42.

¹⁰⁹ Eser Hüseyin Gazi Yurdaydın tarafından incelenmiş, Latin alfabesine çevrilmiş ve tıpkıbasımıyla birlikte 2014 yılında yayımlanmıştır. Bk. Matrakçı Nasuh, *Beyân-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn*, çev. Hüseyin Gazi Yurdaydın (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014)

¹¹⁰ Yavuz Unat, "16. Yüzyılda Osmanlılarda Çok Yönlü Bir Bilim İnsanı: Matrakçı Nasuh", *Dört Öge 9* (Haziran 2016), 6; Hüseyin Gazi Yurdaydın, "Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/27-28.

¹¹¹ Bk. İdris Bostan, "Pîri Reis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/283-285.

için bilinen yerlerinin gösterildiği bölümü mevcuttur. Haritanın çiziminde Kristof Kolomb'un 1498 yılında çizdiği haritadan, Doğu ve Batı dünyasında kullanılan çeşitli haritalardan yararlandığı bilinmektedir.¹¹²

Pîrî Reis, hazırladığı diğer haritayı ise 1528 yılında çizmiştir. Bu harita, Atlas Okyanusu'nun kuzeyi, Kuzey ve Orta Amerika'nın son keşfedilmiş yerlerinin gösterildiği bir dünya haritasıdır. İlk hazırladığı haritaya göre kıyı bölgelerinin daha güzel çizildiği bu haritada Pîrî Reis, boş bıraktığı bazı yerleri doldursa da Grönland'dan Florida Yarımadası'na kadar uzanan kuzey doğrultuda o zamana kadar keşfedilememiş olan yerleri beyaz bırakarak buralar hakkında malumat bulunmadığı belirtmiştir. Günümüze haritanın sadece bir parçası ulaşmıştır.¹¹³

Pîrî Reis'in kartografya ve coğrafya alanına yaptığı en mühim katkılardan biri hiç şüphesiz iki ciltlik *Kitâb-ı Bahriyye* adlı eseridir. Coğrafyanın yanı sıra tarih hakkında da bilgiler ihtiva eden bu kitabı yazmasındaki temel sebep Kanuni Sultan Süleyman'a bir hediye takdim etmek, bir diğer neden ise Osmanlı denizcilerinin Akdeniz'de yapacakları en münasip yolculuğu mümkün kılmak ve onlara rehber olabilmektir. Kemal Reis¹¹⁴ ve arkadaşlarıyla birlikte Akdeniz'deki seferleri sırasında elde ettiği deneyim ve gözlemleri ile okuduğu kitaplardan ulaştığı bilgileri haritaya aktarması zor olacağından yahut aktarsa bile kullanımı kolay olmayacağından bu geniş malumatı kitap haline getirmiştir.¹¹⁵

Hem bir seyahatname hem de yeni fetihler için yol gösterici olan bu eserde med-cezir olayları, fırtınalar, rüzgârlar, limanların demir atmak için en uygun yerleri ve denizlerin durumu gibi denizcileri yakından ilgilendiren pek çok konu ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Ayrıca içerisinde liman, ada, kayalık ve sığ yerler ile nehir ağızları gibi konulara dair bilgiler içeren portolantipi haritalar da bulunmaktadır.¹¹⁶

---

¹¹² İhsanoğlu vd., *Osmanlı Coğrafya Literatür Tarihi* 1, 21; İdris Bostan, "Pîrî Reis", 34/285.

¹¹³ Mahmut Ak, *Osmanlı'nın Gezinleri* (İstanbul: 3F Yayınları, 2006), 35.

¹¹⁴ Osmanlı Devleti'nin denizcilerinden olan Kemal Reis, Pîrî Reis'in amcasıdır. Doğum tarihi tam olarak belli olmamakla birlikte 1510 yılında vefat ettiği bilinmektedir. Bk. İdris Bostan, "Kemal Reis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/226-227.

¹¹⁵ Pîrî Reis, *Kitâb-ı Bahriyye 1* (İstanbul: Tercüman Yayınları:1976), 27.

¹¹⁶ Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik 1*, 76.

Pîrî Reis'in çağdaşı bir diğer önemli denizci, kartografyacı ve coğrafyacı Seydi Ali b. Hüseyin'dir (öl. 1562).¹¹⁷ 1557 yılında tamamlayarak Kanuni Sultan Süleyman'a sunduğu seyahatname niteliğindeki *Miratü'l-Memalik* adlı eserinde gezdiği ülkeler ve o ülkelerin ekonomik, siyasi ve sosyal hayatları hakkında malumat verirken dolaylı olarak iktisadi coğrafya ile ilgili bilgiler de paylaşmıştır.¹¹⁸

Seydi Ali Reis'in bir diğer eseri de *Kitabü'l-Muhit*'tir. Denizcilerin bir rehber gereksinim duymadan Hint Denizi'nde rahatlıkla sefer düzenleyebilmeleri için kaleme alınan eserin kaynakları arasında Abbasi döneminin önemli kılavuzları, Memlûk Devleti'nin önde gelen denizcilerinin eserleri ile Kadızade-i Rumi, Ali Kuşçu ve Uluğ Bey gibi âlimlerin çalışmaları yer almaktadır. Bu kaynaklara ilaveten Seydi Ali Reis kendi görüş ve tecrübelerine de yer vermiştir.¹¹⁹

10 bâb ve 50 fasıl üzere tertip edilen eserde; yön bulma, pusula kullanımı, önemli bazı yıldızların doğuş ve batışı ile zaman tayini gibi konular hakkında bilgiler yer almaktadır.¹²⁰ Ayrıca eserinde Amerika kıtasından da bahseden Seydi Ali Reis, bu kıtanın en güneyinde yer alan "karanlıkdiyar"a Macellan Bağazı'ndan geçilerek ulaşıldığını belirtmiştir. Kitaba ek olarak haritalar da çizen Seydi Ali Reis, böylece eserini Hint Okyanusu için önemli bir portolan haline getirmiştir. *Kitabü'l-Muhit*, Pîrî Reis'in *Kitâb-ı Bahriyye* adlı eserinden sonra Amerika'nın keşfi ile ilgili daha yeni bilgiler ihtiva ettiği için pek çok âlim tarafından önemli bir kaynak olarak kullanılmıştır.¹²¹

Amerika kıtası ve diğer ülkeler hakkında bilgi veren eserlerden biri de *Tarih-i Hind-i Garbi* veya *Hadis-i Nev*'dir. XVI. yüzyılın sonlarına doğru Emir Muhammed es-Suûdi (öl. 1591)¹²² tarafından yazılarak Sultan III. Murad'a takdim edilen bu eserde Kuzey, Orta ve Güney Amerika başta olmak üzere dünyanın yeni görünümü hakkında ayrıntılı bilgiler

---

¹¹⁷ Mahmut Ak, "Seydi Ali Reis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/21-24; Ak, *Osmanlı'nın Gezgînleri*, 55.

¹¹⁸ Aykut Kazancıgil, *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji* (İstanbul: Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları: 1999), 138.

¹¹⁹ Hikmet Büke, *Seydi Ali Reis-Kitabü'l Muhit* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 5.

¹²⁰ İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim 2*, 256.

¹²¹ Şerafettin Turan, "Kitabü'l-Muhit" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/111-112.

¹²² Bk. Cevat İzgi, "Mehmed Suûdi Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/526-527.

ile Amerika kıtasına ait haritalar bulunmaktadır. Bu önemli eser 1730 tarihinde İbrahim Müteferrika tarafından basılmıştır.¹²³

Yukarıda da belirttiğimiz gibi XIV-XVI. yüzyıllarda daha ziyade İslam coğrafya geleneği üzerine inşa edilen Osmanlı coğrafyacılığı, XVII. yüzyıldan itibaren Batı'daki gelişmelerden etkilenmeye başlamıştır. Bu süreçte Batı'daki coğrafi çalışmalara olan ilgi artmış ve yapılan tercüme faaliyetlerinin sayısında bir artış meydana gelmiştir.

Bu dönemde coğrafya alanında eser veren en önemli isimlerin başında Kâtib Çelebi (öl. 1657)¹²⁴ gelmektedir. Klasik İslam kaynaklarının yanı sıra Batı kaynaklarını da inceleyerek her ikisini mukayese eden Kâtib Çelebi, İslam kaynaklarının eksik taraflarını görmüş ve yapılacak çalışmalarda Batı bilimine ağırlık verilmesi konusunda görüşler ileri sürmüştür. Kâtib Çelebi'ye göre bu eksiklik, İslam kaynaklarının harita konusunda yetersiz olması ve İslam coğrafyacılarının haritalardan ziyade sözel ifadelere ağırlık vermesinden kaynaklanmaktadır. Kâtib Çelebi hem bu eksikliğı gidermek hem de coğrafya kitaplarında resim ve harita kullanımının önemini anlatmak için *Cihannümâ* adlı eserini kaleme almıştır.¹²⁵

Kâtib Çelebi, *Cihannüma*'nın giriş bölümünde insanın okuduğı coğrafya kitapları sayesinde, dünyayı gezmediğı halde seyyahlardan bile daha fazla bilgi sahibi olma ve dünyayı tanıyabilme imkânı elde edebildiğini belirtmektedir. Kâtib Çelebi, kitabını iki kez kaleme almış, ancak bir türlü tamamlama fırsatı bulamamıştır. Eser ilk yazıldığında iki bölüm üzerine tertip edilmiş; ilk bölümde denizler, nehirler ve adalar hakkında malumat yer alırken ikinci bölümde karalar, yeni keşfedilen yerler ve alfabetik sıra ile şehirler yer almıştır. Kâtib Çelebi, Atlas Okyanusu adalarından Hibrenya, İzlanda ve İngiltere ile ilgili bölümü yazmak istediğinde Doğu kaynaklarında var olan bilgileri yetersiz gördmüştü, bunun üzerine telifi yarıda bırakarak farklı kaynakları incelemeye başlamıştır. *Atlas Major*, *Atlas Minor* ve *Intruductio Geographica Vetera Quam Nova* adlı kitapların içinde bulunduğu Batı kaynaklı on eser ile *Kitâb-ı Bahriyye*, *Tarih-i Hind-i Garbi* ve *Acaibü'l-Letayif* gibi kitapların dahil olduğu Doğu kaynaklı yüz elli eserden

---

¹²³ Remzi Demir, "Tarih-i Hind-i Garbi'de Hint Okyanusu, Kızıldeniz ve Süveyş Kanalı ile İlgili Düşünceler", *Osmanlı* (Ankara: Türkiye Yayınları, 1999),8/56.

¹²⁴ Bk. Orhan Şaik Gökyay, "Kâtib Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/36-40

¹²⁵ Gökyay, "Kâtib Çelebi", 25/36-40.

yararlanarak *Cihannümâ*'yı yeniden telif etmeye koyulan Kâtib Çelebi, kitabın ikinci telifinde İslam coğrafyacılarının benimsediği "iklim" sistemi yerine kıta sistemini uygulamıştır. Bu telifte fiziki coğrafyaya dair geniş bilgilerin yer aldığı bir giriş ve Macellan ile Kristof Kolomb'un coğrafi keşif seyahatlerinin anlatıldığı genel bir bölümün ardından Japonya ve Asya'ya dair vermiş olduğu coğrafi bilgilerle esere başlamış, ardından Batı ve İslâm alemine doğru devam etmiştir. Kâtib Çelebi, ele aldığı ülkelerin coğrafi özelliklerinin yanı sıra siyasi ve sosyal yapıları hakkında da ayrıntılı bilgiler vermiştir. *Cihannümâ*, Osmanlı ülkelerinin ilk ve tek sistematik coğrafya (genel coğrafya) kitabı olmasından dolayı ayrı bir öneme sahiptir. Kitap İbrahim Müteferrika'nın eklemeleriyle 1732 yılında basılmıştır.¹²⁶

Kâtib Çelebi'nin *Cihannüma* dışında coğrafya ile ilgili iki önemli eseri daha bulunmaktadır. Bunlardan ilki Gerardus Mercator'un (öl. 1594)¹²⁷ *Atlas Minor* adlı eserinin tercümesidir. Kâtib Çelebi'nin kitabı tercüme etmesindeki temel sebep *Cihannüma*'ya kaynak arayışıdır. *Levâmiü'n-Nûr fî Zulmet-i Atlas Minor* adını verdiği bu eseri, Latince aslını Şeyh Mehmed İhlâsî'ye (öl. 1655'den sonra)¹²⁸ okutup anlattırarak Türkçe'ye çevirmiştir.¹²⁹ Ancak bu tercüme eserin bire bir çevirisi olmayıp kitabı anlamak için yapılan bir meal niteliğindedir. Bundan dolayı metinde atlanan bölümler ve yanlış anlaşılan kelimeler yer almaktadır. Ayrıca Kâtib Çelebi, metnin aslına bağlı kalarak sayfa kenarlarına doğrulayıcı, açıklayıcı veya eleştirel mahiyette yazılar yazmış, daha sonra düzeltilmek üzere hatırlatıcı notlar eklemiş ve o döneme kadar coğrafya kitabı yazan ve harita çizenlere dair bir bibliyografya ilave etmiştir. Afrika, Asya, Avrupa, Amerika ve Kuzey Kutup bölgelerinin yanı sıra kullanılan mesafe ölçüm yöntemleri ile harita yapımı gibi konular ihtiva eden eserde bu kıtalara ait yazısız haritalar da

---

¹²⁶ Orhan Şaik Gökyay, "Cihannümâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/541-542; Ak, *Osmanlı'nın Gezginleri*, 99-100; İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim 2*, 264-266.

¹²⁷ XVI. yüzyıl coğrafya, harita ve kozmografya bilginidir. 1512 yılında Belçika'da dünyaya gelen Gerardus Mercator, 1594 yılında Almanya'da vefat etmiştir. Bk. Carlos van Caiwenherghe, "Gerardus Mercator Rupelmundanus Cartographer & Renaissance Man", *The Hydrographic: Journal* 116 (Nisan 2005), 16-18.

¹²⁸ Fikret Sarıcaoğlu, "İHLÂSÎ, Şeyh Mehmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/538-539.

¹²⁹ İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim 2*, 267; Gökyay, "Kâtib Çelebi", 25/39.

bulunmaktadır. Kitapta diğer kıtalara nazaran Avrupa'nın ayrıntılı bir şekilde ele alınmış olması dikkat çekmektedir.¹³⁰

Kâtib Çelebi'nin coğrafya ile ilgili bir diğer eseri de *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr*'dır. Mukaddime, iki kısım ve bir hâtimeden meydana gelen eserde Barbaros Hayreddin Paşa, Turgut Reis ve Burak Reis gibi önemli denizcilerin yaptıkları seferlerden yola çıkarak donanmanın devletin geleceği için ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. Çeşitli ülkeler hakkında bilgiler ihtiva eden kitapta devlet adamlarına deniz savaşları ve denizcilik ile ilgili verilen bir takım öğütler de bulunmaktadır. 1729 yılında İbrahim Müteferrika Matbaasında basılan *Tuhfetü'l-Kibar*'da el yazması nüshalarda yer almayan dört adet harita ile iki adet pusula resmi mevcuttur.¹³¹

Kâtib Çelebi'nin konumuzla ilgili bir diğer önemli özelliği de Batı'daki coğrafya çalışmalarına dikkat çekerek Osmanlı coğrafyacılarını Batılı kaynaklardan daha fazla yararlanmaya sevk etmesidir.

Bu etkiyle tercüme edilen eserlerden biri, coğrafyacı olarak tanınan Ebu Bekir b. Behram ed-Dımaşkî'ye (1691)¹³² aittir. Çeşitli eserleri bulunan Dımaşkî daha çok *Atlas Major* adlı eserin tercümesi ile anılmaktadır.¹³³ *Coğrafya-yı Kebir*, *Coğrafya-yı Umumi*, *Coğrafya-yı Atlas* ve çoğu zaman *Tercüme-i Atlas Major* adlarıyla anılsa da tam adı *Nusretü'l-İslam ve's-Sürur fi Terceme-i Atlas Major* olan bu eser Avrupa ve Amerika'nın tarihi, kültürel, sosyal ve coğrafi yapısı hakkında pek çok bilgi ile çeşitli haritalar ihtiva etmektedir. Ayrıca Dımaşkî, bazen tercümenin dışına çıkarak Osmanlı ve diğer İslam ülkeleri hakkında bilgi ile kendi düşünce ve gözlemlerine de yer vermektedir. Eser bir coğrafya kitabı olmasına rağmen, Kopernik ve modern astronomi kavramları hakkında da bilgiler yer almaktadır.¹³⁴

---

¹³⁰ Kâtib Çelebi, *Levâmi'u'n-Nûr Fi Zulmet-i Atlas Minor, İnceleme – Tıpkıbasım*, haz. Ahmet Üstüner – H. Ahmet Arslantürk (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2017), 47-49.

¹³¹ İhsanoğlu vd., *Osmanlı Coğrafya Literatür Tarihi* 1, 92-93; Gottfried Hagen, *Bir Osmanlı Coğrafyacısı İş Başında; Kâtib Çelebi'nin Cihannümâ'sı ve Düşünce Dünyası*, çev. Hilal Görgün (İstanbul: Küre Yayınları, 2015), 88; Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr*, haz. İdris Bostan (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2018), 34-42.

¹³² Bk. Ak, *Osmanlı'nın Gezgimleri*, 125.

¹³³ Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, 154.

¹³⁴ Fikret Sarıcaoğlu, "Ebû Bekir b. Behrâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/110-111; Yavuz Unat, "Kopernik Kuramı ve Osmanlılar", *Bilim ve Ütopya* 289 (Temmuz 2018), 58-62

Aynı dönemde Kayserili Petros Baronian da (1738'de sağ)¹³⁵ Kâtib Çelebi'nin *Cihannüma* adlı eserinden etkilenerek Jacques Robbs'un *La Methode Pour Apprendre Faciliment la Geographie* isimli eserini *Cem-nüma fi Fenni'l-Coğrafya* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir. Bu eser o güne dek Türkçe'ye geçmemiş olan modern fiziki ve matematik coğrafya ile deniz astronomisi hakkında bilgiler içermesi bakımından oldukça önemlidir.¹³⁶

Coğrafya konusunda bir diğer önemli isim “el-coğrafi” olarak adlandırılan İbrahim Müteferrika' dır (öl. 1747).¹³⁷ İbrahim Müteferrika bir matbaacı olarak tanınmakla birlikte ortaya koyduğu eserlerle Türk bilim hayatında yeri olan önemli şahsiyetlerden biridir. Coğrafya sahasında kaleme aldığı eserlerinin yanı sıra Kâtib Çelebi'nin *Cihannüma* adlı eserini çeşitli ilavelerle zenginleştirerek basması, İslam kaynaklarında harita ve görsel unsurların eksikliğine vurgu yaparak bu eksikliği giderme yolunda çeşitli haritalar yayımlaması ve *Usûlü'l-Hikem fi Nizâmi'l-Ümem* adlı siyasetname türündeki eserinde fizik, astronomi ve coğrafya ilimlerinin önemi üzerinde durarak özellikle coğrafya bilgisinin devlet yönetimindeki gerekliliğini vurgulaması onun bu alandaki katkıları içinde sayılabilir.¹³⁸

Bu dönemde Batı'dan tercüme edilen eserler içinde *Tercümetü'l-Kitab-ı Coğrafya'da*¹³⁹ önemli bir yer teşkil eder. Osman b. Abdülmennan (öl. 1786 civarı)¹⁴⁰ tarafından tercüme edilen bu eser, modern coğrafyanın temellerinin atılmasında öncü isimlerden olan Bernard Varenius'un *Geographia Generalis in Qua Affectionnes Generalles Telluris Explicatur* adlı kitabının tercümesidir. Eserin tercümesi sırasında bazı

---

¹³⁵ İhsanoğlu vd., *Osmanlı Coğrafya Literatür Tarihi 1*, 132.

¹³⁶ İhsanoğlu vd., *Osmanlı Coğrafya Literatür Tarihi 1*, 132; Feza Günergün, “La traduction de l' *Abrégé de la sphère* de Jacques Robbe, géographe du Roi de France par Petros Baronian, drogman à Istanbul : *Cem-nümâ fi fenn el-coğrafya*”, *La Révolution Française* 12 (2017), 1-19.

¹³⁷ Bk. Erhan Afyoncu, “İbrahim Müteferrika”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/324-327.

¹³⁸ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017), 54.

¹³⁹ Bk. Konstantinos Thanasakis, *The Ottoman Geographer Osman B. Abdülmennan And His Vision Of The World In Tercüme-İ Kitâb-ı Coğrafya (Ca. 1749-1750)* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tazi, 2006)

¹⁴⁰ Bk. İhsanoğlu vd., *Osmanlı Coğrafya Literatür Tarihi 1*, 157.

bölümleri çıkaran Osman b. Abdülmennan, Osmanlı coğrafyası hakkında birtakım eklemeler de yapmıştır.¹⁴¹

Osmanlı coğrafyacılığında önemli bir yer teşkil eden ve ilk dönemlerden itibaren farklı türde yazılan kitaplar içerisinde dolaylı olarak yer alan seyahatnameler de XVII. yüzyılda Evliya Çelebi ile birlikte doruk noktasına ulaşmıştır.

Kırk yılı aşkın süre boyunca seyahat eden ve bu süre zarfında sadece Osmanlı topraklarını değil, Doğu ve Batı'nın pek çok ülkesini de gezen Evliya Çelebi'nin (öl. 1680 civarı)¹⁴² *Seyahatname*'yi kaleme alırken kendi tetkik ve gözlemlerinin yanı sıra Kazvîni, Makrizî, Taberî gibi âlimlerin eserleri, çeşitli kanunnameler, eyalet tahrirleri, sicil ve evkaf yayınları ile *Atlas Minor*'den de yararlandığı bilinmektedir.¹⁴³ *Seyahatname*, içerisinde birtakım mübalağa ve çelişkiler bulunmasına rağmen, hem Osmanlı İmparatorluğu'nun hem de farklı toplumların coğrafyası, tarihi, kültürel, sosyal yapısı, iktisadî ve idarî durumu hakkında geniş bilgiler ihtiva eden başyapıtlardan biridir.¹⁴⁴

Yukarıda kısaca aktarmaya çalıştığımız gelişmelerden de anlaşılacağı gibi gerek telif ve tercüme faaliyetleriyle gerekse de haritacılık alanında ortaya konulan eserlerle belli bir birikime ulaşan Osmanlı coğrafyacılığı, başlangıçta daha ziyade klasik İslam âlimlerinin etkisindeyken XVII. yüzyıldan itibaren giderek artan oranda Batı coğrafya biliminden etkilenmeye başlamıştır.

Batı bilimi ile olan bu temas, XVIII. yüzyıldan itibaren belirgin bir şekilde hissedilmeye başlamıştır. Bu süreçte hemen her alanda olduğu gibi eğitim alanında da yenileşme hareketleri yaşanmış, yeni okullar açılmış ve var olan kurumlarda birtakım düzenlemeler yapılmıştır.

Batılı modelde açılan ilk okullardan olan ve askeri mühendisler yetiştirmeyi hedefleyen Mühendishane-i Bahri-i Hümayûn(1775) ve Mühendishane-i Berri-i Hümayûn'un

---

¹⁴¹ Ramazan Şeşen, "Belgrad Divanı Tercümanı Osman b. Abdülmennan ve Tercüme Faaliyetindeki Yeri" *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*; Prof. Dr. Münir Aktepe'ye Armağan 15 (1995-1997), 306-309.

¹⁴² Geniş bilgi için bk. Mücteba İlgürel, "Evliya Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/529-533; Ak, *Osmanlı'nın Gezginleri*, 113-124.

¹⁴³ Kazancıgil, *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji*, 171.

¹⁴⁴ Nuran Tezcan, "Seyahatname", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/16-19.

(1795)müfredat programlarında coğrafya, harita çizim teknikleri ve kullanımı derslerinin yer aldığı görülür. Bu durum bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir, zira Osmanlı medreselerinde 1915 yılına kadar müfredat programında yer almayan coğrafya, bu okullar sayesinde eğitimi verilen bir alan haline gelmiştir. Bu dönemde öncelikle askeri okullarda verilmeye başlanan coğrafya eğitimi, zamanla Dârülmua'llimîn ve Dârülmua'llimât gibi yeni açılan sivil okulların müfredatına da eklenmiştir.¹⁴⁵

Okulların müfredat programlarına bu derslerin girmesiyle alanla ilgili kitaplara ihtiyaç giderek artmış, bu durum coğrafya konusunda çok sayıda kitabın yazılmasına/tercüme edilmesine imkân sağlamıştır. Bu kitaplar arasında Hüseyin Rıfki Tamanî'nin (öl. 1817)¹⁴⁶*El-Medhal fi'l-Coğrafya* adlı eseri örnek olarak gösterilebilir.¹⁴⁷ Mühendishane-i Berrî-i Hümayun başhoca Hüseyin Rıfki Tamanî, matematiksel coğrafyanın yanı sıra astronomi ve geometri hakkında da bilgiler ihtiva eden bu eserinde gezegen yörüngeleri, kutup yüksekliği, meridyen ve enlemlerin uzunluğu gibi konular hakkında bilgi vermektedir. Kitap, Hüseyin Rıfki Tamanî'nin öğrencisi İshak Efendi tarafından düzenlenerek bastırılmış, mühendishaneler ve diğer askeri okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur.¹⁴⁸

XVIII. yüzyılda başlayan bu hareketlilik XIX. yüzyılda artarak devam etmiş, bu dönemde ders kitaplarının yanı sıra belli bir alanda ihtisaslaşmış coğrafya kitapları ve sözlükler de yazılmıştır.

Ömer Suphi Bey'in 1883'de J. Geikie'den çevirdiği *Coğrafya-i Hikem*, Binbaşı Hüseyin Bey'in 1887/1888'de yazdığı *Memalik-i Osmaniye Ziraat Coğrafyası*, 1890 yılında Hasan Fehmi'nin *Sanayi ve Ticaret Coğrafyası* adlı eseri ve Mehmet Hikmet'in 1896'da kaleme aldığı *Coğrafya-i Umrani* bu tür kitaplar arasında sayılabilir.¹⁴⁹

Coğrafya ile ilgili birçok maddeyi ihtiva eden sözlüklere ise Yağlıkızade Ahmed Rıfat Efendi'nin 1881/1882'de yayımlanan yedi ciltlik *Lugat-ı Tarihiye ve Coğrafiye*'si ile

---

¹⁴⁵ Çalışmanın giriş bölümünde bu konu hakkında bilgi verilmiştir.

¹⁴⁶ Geniş bilgi için bk. Ali Rıza Tosun, *Hüseyin Rıfki Tamanî'nin Çalışmaları Işığında Öklid Geometrisinin Türkiye'ye Girişi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 147-151.

¹⁴⁷ İhsanoğlu vd., *Osmanlı Coğrafya Literatür Tarihi 1*, XLIV.

¹⁴⁸ Tosun, *Hüseyin Rıfki Tamanî'nin Çalışmaları Işığında Öklid Geometrisinin Türkiye'ye Girişi*, 173.

¹⁴⁹ İlhan Tekeli - Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993), 163.

Şemseddin Sami'nin Booiilet'nin *Dictionnaire Universel d'Histoire et de Geographie* adlı eserini model alarak yazdığı 1889/1899'da yayımlanan altı ciltlik *Kâmusü'l-A'lâm* isimli sözlüğü örnek olarak verilebilir.¹⁵⁰ Coğrafya, tarih, önemli devletler ve ünlü kişiler hakkında bilgi içeren bu kapsamlı sözlüklerin her ikisi de alfabetik sıra ile tertip edilmiştir.¹⁵¹

Gerek coğrafya gerekse haritacılık alanında birçok çalışma yapan Osmanlı Devleti, bu çalışmaları uluslararası olarak düzenlenen çeşitli kongrelere¹⁵² katılarak tanıtma kararı almış, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Paris, Londra, Viyana ve Şikago'da olmak üzere sekiz sergiye katılmıştır. Bu sergilerde el sanatlarından askeri ve sanayi ürünlerine, coğrafya kitaplarından plan ve haritalara kadar pek çok ürün yurt dışına tanıtılmıştır. Özellikle 1875 Paris Kongresi, Fransa, Amerika ve Almanya gibi alanda önemli çalışmalar yapan ülkelere kıyasla ülkemizin geldiği noktanın tespiti bakımından önemlidir.¹⁵³

15 Temmuz 1875 tarihinde Paris'te düzenlenen Uluslararası İkinci Coğrafya Kongresi'ne Şakir Efendi başkanlığında toplanan ve içinde coğrafya hocası Frenchman A. Synvet'in¹⁵⁴ de bulunduğu bir grup, Erkân-ı Harbiye'ye bağlı Harita Dairesi'nin hazırladığı plân ve haritalar ile asker ve halk için yazılmış kitaplardan oluşan kırk sekiz parça coğrafya eseri ile katılmıştır.¹⁵⁵

---

¹⁵⁰ Tekeli - İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, 163.

¹⁵¹ Abdullah Uçman, “Şemseddin Sâmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38:/521; Abdülkadir Özcan, “Ahmed Rifat Efendi, Yağlıkçızade”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/131.

¹⁵² Alana yönetsel bir düzen getirme gayesi ile çeşitli aralıklarla ve farklı yerlerde kongreler düzenlenmiştir. İlk kongre 1871 yılında Anvers'te toplanmıştır. Bk. Nazmiye Özgüç, “Coğrafya Kongreleri ve “XXVII. Coğrafya Kongresi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi* 4 (Mayıs 2012), 391-403.

¹⁵³ Danyal Bediz, “XIX. Asırda Türkiye'nin Coğrafya Sahasındaki Büyük Hamlesi ve Milletlerarası Bir Yarışmada Türk Başarısının 90. Yıl Dönümü”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Coğrafya Araştırma Dergisi*, 1 (1966), 20-21.

¹⁵⁴ Kitaplarında verdiği künye bilgisine göre “İstanbul'da Galatasaray Lisesi'nde coğrafya öğretmeni” olduğunu öğrendiğimiz Synvet'le ilgili bunun dışında bir bilgiye ulaşamadık. Synvet'in; *Traité de Géographie Générale de l'Empire Ottoman* (1872) ve *Les Grecs de L'Empire Ottoman: Etude Statistique Et Ethnographique* (1878) ve *Carte Ethnographique de la Turquie d'Europe et Denombrement* (1877) isimli kitapları bulunmaktadır.

¹⁵⁵ Bediz, “XIX. Asırda Türkiye'nin Coğrafya Sahasındaki Büyük Hamlesi ve Milletlerarası Bir Yarışmada Türk Başarısının 90. Yıl Dönümü”, 21.

Kongrenin ardından Tuilleries Sarayı'nda bir sergi düzenlenerek eserler halka açılmıştır. Günde ortalama 1200 kişinin ziyaret ettiği bu sergi hem kongreye katılan ülkelerin hem de Fransız vatandaşların Osmanlı çalışmalarını tanıması bakımından önem taşımaktadır.¹⁵⁶

Sergiye Osmanlı dahil 22 ülke katılmış ve toplamda 4877 adet eser sergilenmiştir. Bu kongre münasebetiyle düzenlenen bir yarışma ile kazanan ülkeler ödüllendirilmiş, Osmanlı Devleti, bir takdirname ve birinci sınıf madalya ile üç adet ikinci sınıf madalya ve mansiyon kazanarak toplamda sekiz ödül elde etmiştir. Osmanlı'nın eser sayısı diğer ülkelere göre oldukça az olmasına rağmen kazandığı ödüller göz önüne alındığında büyük bir başarıya imza attığı görülmektedir.¹⁵⁷

Bu sergi hem coğrafya çalışmalarının yurt dışına tanıtılması hem de pek çok kişiye ilham vermiş olmasından dolayı ülkemiz coğrafya bilimi açısından büyük önem taşımaktadır.

- **Darülfünun**

Yukarıda kısaca ifade etmeye çalıştığımız gelişmeler Darülfünun'da coğrafya bölümünün açılmasıyla ivme kazanmıştır.

Temel amacı nitelikli devlet memuru yetiştirmek olan bu okulun kurulması için XIX. yüzyılın ortalarında çalışmalara başlanmıştır. 1863, 1870, 1874 yıllarında yapılan üç girişim ülkenin içinde bulunduğu zor koşullar sebebiyle uzun süreli olamamış, nihayet 1900 yılında Dârülfünûn-ı Şâhâne ismini alarak yeniden açılan kurum, bu defa eğitim hayatında yerini koruyabilmiş ve II. Meşrutiyet'in ilânıyla İstanbul Dârülfünunu adını almıştır.¹⁵⁸

Modern eğitim anlayışıyla kurulan Darülfünun'da gerçekleştirilmeye çalışılan yeniliklerin daha kalıcı olabilmesi için bir takım düzenlemeler yapılmıştır. 1913 yılında yapılan düzenlemelerle Ulûm-ı Edebiye şubesinde “tarih ve coğrafya” bölümü açılmış,

---

¹⁵⁶ Bediz, “XIX. Asırda Türkiye'nin Coğrafya Sahasındaki Büyük Hamlesi ve Milletlerarası Bir Yarışmada Türk Başarısının 90. Yıl Dönümü”, 21.

¹⁵⁷ Bediz, “XIX. Asırda Türkiye'nin Coğrafya Sahasındaki Büyük Hamlesi ve Milletlerarası Bir Yarışmada Türk Başarısının 90. Yıl Dönümü”, 22-23.

¹⁵⁸ Ekmeleddin İhsanoğlu, “Dârülfünun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/521-525; Mehmet Ali Aynî, *Darülfünun Tarihi*, haz. Aykut Kazancıgil (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007), 7-35.

14 Ekim 1915 tarihinde yapılan düzenlemelerle “coğrafya” bağımsız bir bölüm haline gelmiştir. Coğrafyanın müstakil bir bölüm haline gelmesi ve içerisinde Coğrafya Darülmesai (Coğrafya Enstitü) adında bir araştırma enstitüsünün kurulmasıyla birlikte coğrafya, kurumsallaşmış, böylelikle Türk coğrafya tarihinde yeni bir dönem başlamıştır.¹⁵⁹

Bu tarihten itibaren coğrafya, kişilerin ilgi ve yakınlıklarına göre ilerleyen bir alan olmaktan çıkarak kurumsal temele dayanan bilimsel bir faaliyet alanı olarak görülmeye başlanmıştır. Böylelikle ezbere yer isimleri saymaya, haritadan yer göstermeye ve istatistikî rakamlar bilmeye dayanan isim coğrafyası yerine bilimsel araştırma, düşünme, akıl yürütme ve gözlem yapmanın esas alındığı modern coğrafya anlayışı alana hakim olmaya başlamıştır.

Modern coğrafyanın temellerinin atıldığı bu dönemde bölümün kadrosunda Meşrutiyet yıllarında Fransa’da coğrafya eğitimini tamamlamış olan Faik Sabri Duran, Selim Mansur ve Ali Macit Arda ile öğrenimini Viyana’da tamamlamış Hamit Sadi Selen öğretim üyeleri olarak yer almıştır.¹⁶⁰ Kendileri de yurt dışında önemli hocalardan dersler alarak yetişen bu eğitimciler gerek verdikleri dersler gerekse yazdıkları eserler ile modern coğrafya anlayışının ülkede yer edinmesi için önemli çalışmalar yapmışlardır.

• **Darülfünun’a Davet Edilen Yabancı Öğretim Elemanları**

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı öncesi yakın ilişki içinde bulunduğu Almanya ile yalnızca askeri, siyasi ve ekonomik alanda değil eğitim alanında da işbirliği içinde olmuştur. Osmanlı hükümeti eğitimde Fransa yerine Almanya’dan yararlanmaya karar vermiş, Alman hükümeti de Türk eğitim sistemini Almanlaştırmayı hedeflemiştir. Bu amaçlar doğrultusunda 1915 tarihinde Almanya tarafından Prof. Dr. Franz Schmidtülkeye gönderilerek çalışmalara başlamıştır. Görev süresi üç yıl olan Schmidt, Türk örf ve

---

¹⁵⁹ Ekmeleddin İhsanoğlu, *Darülfünun, Osmanlı’da Kültürel Modernleşmenin Odağı 2* (İstanbul: IRCICA Yayınları, 2010), 569; Emre Dölen, “Bilim”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 1/193.

¹⁶⁰ Sırrı Erinç, *Elli Yılda Coğrafya*, (Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları: 11, 1973), 10.

âdetlerini göz önüne alarak Alman eğitim modelini ülkeye yerleştirmeye çalışmış, böylelikle eğitim sistemi üzerinde oldukça etkili olmuştur.¹⁶¹

Schmidt, eğitimin üst kademelerinde daha hızlı sonuç elde edeceğini düşündüğünden dönemin Maarif Nazırı Ahmed Şükrü Bey'le (öl. 1926) görüşerek Darülfünun'a Almanya'dan öğretim elemanları getirilmesi konusunda kendisiyle anlaşmaya varmıştır. Yaşı ilerlemiş ünlü hocalar yerine bilimsel olarak yeterliliğini ispatlamış, düzenli eğitim verebilecek 30–35 yaşlarındaki genç hocalardan daha fazla fayda görüleceğini düşünen Schmidt, farklı alanlarda yaklaşık yirmi beş hocayla anlaşmıştır.¹⁶²

Bu hocalardan 29 yaşında genç bir doçent olan Karl August Erich Obst (öl. 1981) İstanbul Darülfünunu Coğrafya Darülmesai müderrisi ve müdürü olarak İstanbul'a davet edilmiştir.¹⁶³

Obst, hem coğrafya alanında yaptığı çalışmalarla hem de öğrencilere ve öğretmenlere rol model olmasıyla adından övgü dolu sözlerle bahsettirmişve Türk coğrafya biliminin gelişmesine mühim katkı sağlamıştır.

- **Coğrafya Darülmesai'nin Kurulması ve Ord. Prof. Dr. Karl August Erich Obst'un Faaliyetleri**

Breslau/Wroclaw Üniversitesi'nde jeoloji, mineraloji ve coğrafya eğitimi alan Obst, yıllık 750 lira maaş ve 100 lira harcırah karşılığında 1915 yılının güz dönemi itibari ile İstanbul Darülfünunu'nda göreve başlamıştır. Henüz Osmanlı topraklarına gelmeden yapacağı çalışmalar için uygun bir zemin hazırlamaya çalışan Obst, Schmidt'den Alman eğitimciler gibi bütün giderleri Osmanlı Devleti tarafından karşılanmak üzere, içerisinde doçent ve asistan odası, bir dersane, kütüphane ve çalışma odaları bulunan Darülfünun'a bağlı bir araştırma enstitüsü (Darülmesai) kurulmasını talep etmiştir.¹⁶⁴

---

¹⁶¹ Kemal Turan, *Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi Gelişimi* (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2000), 79-84; Emre Dölen, *İstanbul Darülfünunu'nda Alman Müderrisler -1915-1918*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), 59-63.

¹⁶² Emre Dölen, "II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 10/1 (2008), 35.

¹⁶³ Mehmet Akif Ceylan, "Türkiye Coğrafyasına Katkıda Bulunan Yabancı Bilim Adamları: E. Obst, Th. Lefebvre ve E. Chaput", *Avrasya İncelemeleri Dergisi* 2/1 (Ağustos 2013), 318.

¹⁶⁴ İhsanoğlu, *Darülfünun, Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı* 1, 252-257.

Darülfünun binası olan Zeynep Hanım Konağı'nda yeterli alan bulunmadığından Coğrafya Darülmesai için Şehzadebaşı'ndaki Saffet Paşa Konağı kiralanmış ve Obst'la birlikte bölüm kadrosunda yer alan coğrafyacılar çalışmalara başlamıştır.¹⁶⁵

Obst'un Darülfünun'a gelmesi ile birlikte bölümde verilen derslerin sayısı ve çeşidi artmıştır. Daha önce Darülfünun'da sadece umumi coğrafya ve Osmanlı coğrafyası dersleri verilirken bu dönemde müfredata tabii coğrafya, beşeri coğrafya, iktisadi coğrafya, mevzii coğrafya, İslam ve Türk coğrafyası, coğrafya tatbikatı gibi birçok yeni ders eklenmiştir. Obst, bölümde coğrafya usul ve tatbikatı, Osmanlı coğrafyası ve coğrafya-yı beşeri derslerini vermiştir.¹⁶⁶

Derslerini Faik Sabri Duran'ın da dâhil olduğu kalabalık gruplarla gerçekleştiren Obst, gezi-gözlem yöntemine önem verdiği için öğrencileri ile birlikte sık sık tatbikat gezilerine çıkmıştır. Obst, ilk geziyi İstanbul'da Şişli-Zincirlikuyu arasında düzenlemiş, daha sonra Osmanlı coğrafyasını daha iyi tanıyabilmek için yönünü Anadolu'ya çevirmiştir. Bu gezilerini okulların yaz tatili dönemine denk getirerek daha kalabalık bir öğrenci grubuyla seyahat etmeyi ve daha geniş bölgelere gitmeyi planlamıştır. Nitekim 1917 yılında uzun süreli ilk gezisini düzenlemiş, Bursa, Eskişehir ve Ankara başta olmak üzere birçok şehre gitmiştir.¹⁶⁷

Obst, seyahat ettiği bölgelerin coğrafi özelliklerinin yanı sıra iklim ve hava olaylarını da incelemiştir. Meteorolojik çalışmaların daha sistematik bir şekilde yürütülmesi için kurulan Tetkikat-ı İklimiye İdaresi'nde çalışmalarda bulunmuş, yanı sıra Almanya'dan barograf, barometre, hiyograf, termograf ve otograf gibi bazı aletler getirtmiştir.¹⁶⁸

Obst'un Darülfünun'a gelmesiyle birlikte yalnızca ders sayısı ve çeşidi değil çalışılan alanlar da artmıştır. Kendisi beşeri ve iktisadi coğrafyacı olmasına rağmen Coğrafya Darülmesai'ne Humboldt ve Richtofen'in temsil ettikleri araştırmaya dayalı bilimsel fizikî coğrafya anlayışını getirerek bu alanın gelişmesinde etkili olmuştur.¹⁶⁹

---

¹⁶⁵ Mehmet Ali Aynî, *Darülfünun Tarihi*, 55.

¹⁶⁶ İhsanoğlu, *Darülfünun, Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı* 2,579.

¹⁶⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif-i Umumiye Nezareti, Tedrisat-ı Âliye Dairesi (MF. ALY.) Gömlek No. 108-111, (1335 Z 12), lef 1.

¹⁶⁸ BOA, MF. ALY. Gömlek No. 138-27, (1337 Z 6), lef 1.

¹⁶⁹ Erinç, *Elli Yılda Coğrafya*, 11; Ceylan, "Türkiye Coğrafyasına Katkıda Bulunan Yabancı Bilim Adamları: E. Obst, Th. Lefebvre ve E. Chaput", 318-322.

Düzenlediği geziler ve verdiği dersler dışında Coğrafya Darülmesai'sinin zengin kaynaklarla donatılmış büyük bir kütüphaneye sahip olabilmesi için de çalışmalarda bulunan Obst, Almanya'dan coğrafya ile ilgili yeni çıkan eserleri, süreli yayınların tam koleksiyonlarını ve çeşitli haritalar getirmiştir. İlaveten kütüphaneye koymak ve tatbikat derslerinde öğrencilere göstermek için farklı kurumlarla yazışarak ellerinde bulunan çeşitli haritaların birer kopyasını göndermelerini istemiştir. Obst'un çalışmaları neticesinde üç yılın sonunda Coğrafya Darülmesai'nde çeşitli eğitim materyalleri ile dolu zengin bir kütüphane oluşturulmuştur.¹⁷⁰

Obst, Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi'nin 19. Maddesi¹⁷¹ gereğince görev süresi henüz dolmamış olmasına rağmen Osmanlı topraklarından ayrılmak zorunda kalmıştır. Almanya'da bilimsel çalışmalarına çeşitli üniversitelerde devam eden Obst, 9 Haziran 1981 tarihinde Göttingen'de hayata veda etmiştir.¹⁷²

---

¹⁷⁰ Emre Dölen, *Üniversite Tarihi I –Osmanlı Döneminde Darülfünun (1863- 1922)* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), 476; Ceylan, “Türkiye Coğrafyasına Katkıda Bulunan Yabancı Bilim Adamları: E. Obst, Th. Lefebvre ve E. Chaput”, 322.

¹⁷¹ Asker ya da sivil, Alman ve Avusturyalı olan herkes bir ay içinde Osmanlı topraklarını terk edecektir.

¹⁷² Ceylan, “Türkiye Coğrafyasına Katkıda Bulunan Yabancı Bilim Adamları: E. Obst, Th. Lefebvre ve E. Chaput”, 317.

BÖLÜM 2. FAİK SABRİ DURAN

2.1. Faik Sabri Duran'ın Hayatı

2.1.1. Ailesi

Türk coğrafya tarihinin önemli isimlerinden biri olan coğrafyacı, yazar ve eğitimci Faik Sabri Duran'ın ailesiyle ilgili edindiğimiz bilgiler oldukça kısıtlıdır.

İstanbul'un Üsküdar ilçesinde 1884¹⁷³ yılında dünyaya gelmiştir. Babası Posta ve Telgraf Nezâreti Evrak Müdürü Hüseyin Sabri Bey'dir.¹⁷⁴

Duran, üniversite öğrenimi için Fransa'da bulunduğu sırada İngiliz kökenli Corrinne Rena Hanım ile tanışmıştır. 1913¹⁷⁵ yılında Londra'daki Türkiye Büyükelçiliği'nde evlenerek ülkeye dönmüşlerdir. Bu evlilikten Lütfiye (kendi deyimleriyle Lulu) isimli bir kızları dünyaya gelmiştir.

Lütfiye Hanım'ın arkadaşı Tengün Hanım'ın anlattığına göre Fransızca'ya meraklı olan Rena Hanım Londra'da küçük sevimli bir çay evinde otururken yan masasında Fransızca konuşulduğunu işitir ve müsaade isteyerek yanlarına oturur. Bu esnada tanıştığı ve oldukça çekici bulduğu Faik Sabri Bey'le sonrasında da görüşmeye devam eder ve Duran'ın eğitimini tamamlamasının ardından evlenmeye karar verirler. Ancak o güne kadar Duran'ın Türk olduğunu bilmeyen Rena Hanım onun farklı bir dilde konuştuğu duyunca büyük şaşkınlığa uğramıştır. Duran kendisine Fransız değil bir Türk olduğunu, buna rağmen hâlâ evlenmek isteyip istemediğini sormuş, Rena Hanım ise bu teklifi kabul etmiştir.¹⁷⁶

---

¹⁷³ Faik Sabri Duran'ın doğum yılı kaynaklarda 1882 olarak belirtilse de mezar taşında 1884 yazmaktadır. Adı geçen kaynaklara örnek olarak bk. İbrahim Hakkı Akyol, "Ölümlerinin Yıl Dönümü Münasebetiyle Müderris Faik Sabri Duran ve Prof. Ernest Chaput", *Türk Coğrafya Dergisi* V-VI (Mayıs 1944),143; İhsanoğlu vd. *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi* 2, 534; Emre Dölen, *İstanbul Darülfünunu'nda Alman Müderrisler -1915-1918*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013),139.

¹⁷⁴ Faik Sabri Duran hakkında biyografik fiş, Atatürk Kitaplığı 56553 numaralı evrak.

¹⁷⁵ Duran ile ilgili kaynakların çoğunda 1912 yılında okulu bitirip yurda döndüğü bilgisi yer alsa da eşi Corrinne Rena Hanım'ın bir gazeteye verdiği röportajda 1913 yılında evlendikten sonra ülkeye döndükleri yazmaktadır. Bu röportajın hangi gazeteye ait olduğu ve ne zaman yayımlandığına dair bir bilgi yoktur. Gazeteden kesilmiş bu yazı Tengün Sevinç ile yaptığımız görüşme sonrasında tarafımıza iletilmiştir.

¹⁷⁶ Aynı gazete kupüründen elde edilen bilgi.

Duran'ın kişiliğiyle ilgili bilgilerimiz de yok denecek kadar azdır. Ancak eserlerinden hareketle bu konuda bazı sonuçlara ulaşmak mümkündür. Kendisini “yazısından çizisinden ayrılmayan bir inzivaparest”¹⁷⁷ olarak tanımlayan Duran'ın uzun süreli gemi yolculuklarına çıkması, bu gezilerde lüks seyahat gemileri yerine birkaç yolcu taşıyan yük gemilerini tercih etmesi, deniz havasını teneffüs etmek ve ay ışığını seyretmek için sıklıkla herkes uyurken güverteye çıkması ve burada tek başına uzun vakitler geçirmesi “inzivaparest”liğinin sonuçlarıdır. Görüldüğü gibi Duran, yalnızlıktan, yalnız kalmaktan hoşlanmaktadır. Nitekim *İstanbul'dan Londra'ya Şileple Bir Yolculuk* adlı eserinde bunu bir zevk olarak gördüğünü açıkça ifade eder: “Yalnızlık...İşte yolda uğrayacağımız bir limandan ötekine gidinceye kadar, gök ile deniz arasında geçecek sakin günlerin en büyük zevki bu olacak.”¹⁷⁸

Gürültü ve gösterişten uzak bir hayatı tercih etmesinde de bu yalnızlık düşkünlüğünün rolü vardır aslında. Ona göre insanların heyecanlı mendil sallamaları, tezahürleri ve bağırış çağırışları gibi abartılı davranışları rahatsız edicidir ve tabiatın güzelliğini bozmaktadır. Duran'ın gösterişli kamaraları ve yemek salonları bulunan lüks gemiler yerine daha mütevazı odaları bulunan gemileri öncelikli olarak seçmesi onun yalnız kalma tercihinin yanı sıra gösterişten ne kadar uzak olduğunu da ortaya koymaktadır.

Önceleri yük gemilerinin rahatsız ve pis olacağını düşündüğünden bu gemilerle yolculuğa sıcak bakmadığı halde karar vermek için gemiyi ziyarete gitmesi müellifin ön yargılı bir insan olmadığını açıkça göstermektedir.

Her zaman okumaya, araştırmaya, öğrenmeye ve öğretmeye karşı büyük bir ilgi ve merak duymaktadır. Bu sebeple seyahatlerde kitaplarını ve yazı makinesini yanından ayırmaz; yaşadığı ve gördüğü her şeyi okurla paylaşmak için yazıya döker; kızının gezi notlarından bile bir kitap yazmayı planlar. Seyahatlerinin ardından evine gittiğinde de yokluğunda gelen gazete ve dergileri büyük bir merakla okur ve bunu bir zevk olarak görür.¹⁷⁹

---

¹⁷⁷ Faik Sabri Duran, *İstanbul'dan Londra'ya Şileple Bir Yolculuk* (İstanbul: Akşam Kütüphanesi, 1934), 11.

¹⁷⁸ Duran, *İstanbul'dan Londra'ya Şileple Bir Yolculuk*, 12.

¹⁷⁹ Faik Sabri Duran, *Akdenizde Bir Yaz Gezintisi* (İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1938), 189.

O, aynı zamanda tam bir doğa aşığıdır. Çıktığı uzun gemi seyahatlerinden sonra Beyoğlu'ndaki evine dönmek onun için büyük bir üzüntü kaynağıdır:

Gökyüzü o kadar yükseklerde asılmış kalmış ki geniş ufuk heveslerimizi artık bırakmak zaruretini hatırlatıyor... şimdi tabiati ancak dördüncü kattaki balkonumuzdan seyredebileceğiz ve yüksek bina blokları arasından ve bir çok damlar ve üzerlerine çamaşırlar serili tahtaboşlardan ötede bir ucunu görebildiğimiz Sarayburnundan ileride avuç içi kadar bir deniz parçasına bu dar çerçeve içinden bakacağız.¹⁸⁰

Evinde Kiki isimli yaşlı kara bir kedi besleyen müellifin *Hayvanlar Âlemi* isimli kitabında insanlara hayvanları sevdirmek ve onlara eziyet edenlerin bu kötü düşüncelerine mani olmak istemesi göz önüne alındığında onun tam bir hayvan sever olduğu da söylenebilir.

Yine Tengün Sevinç Hanım'dan aldığımız bilgilere göre Duran, mason cemiyetine üyedir. Ayrıca İlhami Soysal da *Türkiye ve Dünya'da Masonluk ve Masonlar* isimli eserinde Duran'ın mason olduğundan bahsetmiştir.¹⁸¹

1942 yılında geçirdiği kısmi felç sonucunda eğitimciliği bırakmak zorunda kalan Duran, yazarlığa devam etmiş, ölmeden iki gün önce son yazısını¹⁸² yazmıştır. 7.5.1943 günü sabah saatlerinde tekrar bir felç geçirerek hayata veda etmiştir.¹⁸³ Kabri İstanbul Feriköy Mezarlığı'ndadır.

2.1.2. Eğitim Hayatı

İlköğrenimini Üsküdar'da Ravza-i Terakki Okulu'nda tamamlayan Faik Sabri Duran, eğitimi sırasında okulu ziyarete gelen Japon subaylarına çizmiş olduğu Japonya haritası ve Japonya hakkında verdiği bilgilerle daha o dönemde coğrafyaya olan ilgi ve merakını ortaya koyarak gelen misafirleri kendisine hayran bırakmıştır. Karşılarında böylesine bilgili ve yetenekli bir çocuk gören Japon subayları okul yetkililerinden izin alarak Duran'a gemilerini gezdirmiş ve ülkelerinin resimlerini hediye etmişlerdir.¹⁸⁴

---

¹⁸⁰ Duran, *İstanbul'dan Londra'ya Şileple Bir Yolculuk*, 267.

¹⁸¹ Bk. İlhami Soysal, *Türkiye ve Dünya'da Masonluk ve Masonlar* (İstanbul: Der İstanbul: Der Yayınları, 1978), 385.

¹⁸² Bu yazı 8. 5. 1343 tarihinde Tan gazetesinde yayımlanmıştır.

¹⁸³ Cemal Arif Alagöz, "Haberler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 1/5 (1943), 193-200.

¹⁸⁴ Cemal Arif Alagöz, "Faik Sabri Duran'ın Hayatı", *Ulus* (1 Mayıs 1943), 2.

Ortaöğrenimine Üsküdar askerî ve mülkî idadilerinde başlayan Faik Sabri Duran, dil bilgisini ilerletmek amacıyla eğitim hayatına Saint Benoit Lisesi'nde devam etmiş ve 1900 yılında öğrenimini tamamlamıştır.¹⁸⁵

1909 yılında Maarif Nezareti tarafından Avrupa'ya öğrenci göndermek amacıyla düzenlenen sınavı kazanarak ilk öğrenci grubu ile birlikte Paris'e gönderilmiştir.¹⁸⁶ Paris Louis-le-Grand Lisesi'nde bir yıl kalan Faik Sabri Duran, bu sırada ünlü coğrafyacı M.Fallex'ten dersler almış ve coğrafyaya olan ilgi ve merakı daha çok artmıştır. Ertesi yıl Sorbonne Üniversitesi'nde eğitim hayatına devam etmiş, burada Lucien Louis Joseph Gallois (öl. 1941) ve Marcel Dubois (öl. 1916) ile coğrafya alanındaki yeni yöntemleri Avrupa'ya yaymak amacıyla Amerika'dan gelen William Morris Davis'ten (öl. 1934) dersler almıştır.¹⁸⁷ Faik Sabri Duran, üniversite bitirme sınavları için kendisine konu olarak İngiltere kıyılarını seçmiş, bu çalışması için de doğuda Beachy Head burnundan batıda Portland Bill burnuna kadar Manş kıyılarını gezerek çeşitli incelemelerde bulunmuştur.¹⁸⁸ Eğitimini tamamladıktan sonra ülkeye geri dönmüştür.

2.1.3. Meslek Hayatı

Duran, yurda dönmesinin ardından Maliye Mektebi, Vefa ve İstanbul Sultanîleri, Yüksek Ticaret Mektebi, Darümuallimîn-i Âliye, İnas Darülfünunu ve Darümuallimât gibi orta ve yüksek dereceli okullarda görev alarak coğrafya eğitimi vermiştir.¹⁸⁹

1913 yılında Darülfünun'daki görevinden ayrılan coğrafyacı Saffet Geylangil'in (öl. 1945) yerine önce vekâleten, ardından 2 Ekim 1913 tarihinde "müderris muavini" ünvanı ile resmen atanmıştır. 1915 yılında müderris olan Duran, böylelikle coğrafya alanına büyük katkılar sağlayacağı bir döneme girmiştir.¹⁹⁰

---

¹⁸⁵ İhsanoğlu vd. *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi 2*, 534.

¹⁸⁶ Alagöz, "Faik Sabri Duran'ın Hayatı", 2.

¹⁸⁷ Akyol, "Ölümlerinin Yıl Dönümü Münasebetiyle Müderris Faik Sabri Duran ve Prof. Ernest Chaput", 144.

¹⁸⁸ Serhat Küçük, "Osmanlı Algısında Garb Teknolojisi: *Mösyö Elektrik'in Sergüzeşti*", *Belleten LXXVII/279* (Ağustos 2013), 723.

¹⁸⁹ BOA, MF. ALY. Gömlek No. 172-11, (1341 S 12), lef 47; Akyol, "Ölümlerinin Yıl Dönümü Münasebetiyle Müderris Faik Sabri Duran ve Prof. Ernest Chaput", 144.

¹⁹⁰ Duran'ın 23 Mart 1913 tarihinde yapılan vekâleten ataması için bk. BOA, MF. ALY. Gömlek No.172-11, (1341 S 12), lef 27; resmen atama kararnamesi için bk.BOA, MF. ALY. Gömlek No. 47-86, (1331 Za 4).

Darülfünun'da pek çok çalışma yapan Duran, coğrafya şubesinin açılmasına ve Coğrafya Darülmesai'sinin kurulmasına önemli katkılar sağlamıştır. Kıtalar coğrafyası, riyazî coğrafya, tabii coğrafya ve İslam ülkeleri coğrafyası (İslam memalikî coğrafyası) gibi dersler vermiş ve Darülfünun'un yeniden düzenlenmesi kapsamında Almanya'dan davet edilen Prof. Dr. Erich Obst ile birlikte saha çalışmaları düzenlemiştir. Ayrıca coğrafyayı sadece öğrencilere değil, halka da tanıtmak ve onlarda doğru bir coğrafya algısı oluşturmak amacıyla halka açık konferanslar vermiştir.¹⁹¹

Coğrafya bölümünün gelişmesi için hayli çaba sarf eden Duran, Obst'la birlikte Coğrafya Darülmesai'sine bağlı bir Tetkikat-i İklimiye Encümeni kurulması yönünde de çalışmalarda bulunmuştur.¹⁹²

Ayrıca bölüm içerisinde eğitimde gerekli materyallerle donatılmış zengin bir kütüphane oluşturulması için Obst'la birlikte çeşitli kurumlarla yazışarak malzeme talep etmiş; Maarif Nezareti ile de görüşerek Avrupa'da eğitim alan ve coğrafya alanında tez yazan Türk öğrencilerin çalışmalarının bir kopyasının Coğrafya Darülmesai kütüphanesine gönderilmesini istemiştir.¹⁹³

Darülfünun'da görev yaparken askere çağırılan Duran, eğitimcilik hayatının kesintiye uğramaması için Üsküdar Ahz-ı Asker Şubesi sağlık kurulundan rapor alarak askerliğini tecil ettirmiş ve eğitimcilik hayatına devam etmiştir.¹⁹⁴

Sadece erkeklere değil kızlara da ders vererek karma eğitim konusunda öncü isimlerden biri olmuş, kızlar için açılan İnas Darülfünunu'nun kapanması üzerinde Edebiyat Fakültesi'ne nakil edilen kız öğrencilere sınıf kapısında bir nöbetçi bulundurarak ders vermiştir.¹⁹⁵

---

¹⁹¹Akyol, "Ölümlerinin Yıl Dönümü Münasebetiyle Müderris Faik Sabri Duran ve Prof. Ernest Chaput",145.

¹⁹² Akyol, "Ölümlerinin Yıl Dönümü Münasebetiyle Müderris Faik Sabri Duran ve Prof. Ernest Chaput",145.

¹⁹³ Detaylı bilgi için bk. BOA, MF. ALY. Gömlek No. 98- 27, (1335 M 5), lef 1 ve 2.

¹⁹⁴ Faik Sabri Duran'ın 12Ağustos 1914 tarihli raporu için bk. BOA, MF. ALY.79-40, (1333 C 20), lef 3.

¹⁹⁵ Zehra Celasun, *Tarih Boyunca Kadın* (İstanbul: Ülkü Kitapyurdu,1946), 141.

Derslerinde gezi-gözlem yöntemini kullanmış, Obst ile birlikte coğrafya tatbikat gezilerine katılmış, kendisi de bir öğrencisi ile birlikte Bursa-Yalova civarında geziler düzenlemiştir.¹⁹⁶

Obst'un Almanya'ya dönmesinin ardından Coğrafya Darülmesai'sinin kapanması üzerine oradaki kitapların zarar görmeden Edebiyat Fakültesi kütüphanesine yerleştirilmesi için de elinden geleni yapmıştır. Dönemin fakülte müdürü olan Mehmet Emin Erişirgil, Duran'ın gelen kitapları kütüphaneye yerleştirme çabasını anlatırken onun bazı zamanlar evine bile gitmeden gece gündüz fakültede kalarak taşınan eşyaları yerleştirdiğini belirtir.¹⁹⁷

Faik Sabri Duran, 1920 yılında sağlık problemlerinden dolayı Darülfünun'daki görevinden istifa ederek tedavi için yurt dışına gitmiştir. Bu sırada Paris'te düzenlenen 1925'te Milletlerarası Tezyinî Sanatlar Sergisi'nde Türkiye Fahri Başkomiserlik görevini yerine getirmiştir.¹⁹⁸

1926 yılında ülkeye geri dönmüş, 1928 yılına kadar Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Dairesi'nde çevirmen olarak çalışmıştır. 1928-1930'da İstanbul'da Devlet Matbaası Müdürlüğü, 1930-1931 yılları arasında Gazi Terbiye Enstitüsü Müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. Ardından Haydarpaşa Lisesi ve son çalışma yeri olan Galatasaray Lisesi coğrafya öğretmenliği görevini hastalanıncaya kadar devam ettirmiştir.¹⁹⁹

1941 yılında Ankara'da toplanan I. Coğrafya Kongresi'nin çalışmalarına katılan Faik Sabri Duran, kurucuları arasında yer aldığı Türk Coğrafya Kurumu'nun Umumî Merkez Heyeti üyeliği görevini ölünceye kadar devam ettirmiştir.²⁰⁰

---

¹⁹⁶ Duran'ın bu gezi güzergâhını gösteren kroki için bk. BOA, MF. ALY. Gömlek No. 115-116, (1336 B 27), lef 2 ve lef 3.

¹⁹⁷ Mehmet Emin Erişirgil, "Edebiyat Fakültesi Tarihi Hakkında" *Milli Mecmua* 552, (Nisan 1921), 1341-1920.

¹⁹⁸ Akyol, "Ölümlerinin Yıl Dönümü Münasebetiyle Müderris Faik Sabri Duran ve Prof. Ernest Chaput", 145.

¹⁹⁹ Ali Yiğit- Harun Tunçel, *100.Yılında Türkiye'de Coğrafyacılar Türkiye Coğrafyacı Biyografileri (1915-2015)* (Bilecik: Türk Coğrafya Kurumu Yayınları, 2017), 11.

²⁰⁰ Akyol, "Ölümlerinin Yıl Dönümü Münasebetiyle Müderris Faik Sabri Duran ve Prof. Ernest Chaput", 146.

2.1.4. Yayıncılık Hayatı

Faik Sabri Duran, yayıncılık hayatına *Tarik, Musavver Fen ve Edep, Hanımlara Mahsus Gazete, Çocuklara Mahsus Gazete* ve *Malûmatgibi* gazete ve mecmualarda edebiyat ve seyahat gibi konular hakkında yazarak başlamıştır.²⁰¹

Daha sonra kurucusu olduğu *Resimli Kitap, Resimli Roman* ve *Musavver Muhit* mecmualarında yazılar yayımlayarak yayıncılık hayatına devam etmiştir. Bu mecmualardan Ubeydullah Esad Bey'le birlikte kuruculuğunu üstlendiği *Resimli Kitap*'ın basım kalitesinin artırılması için Avrupa'dan makineler getirtmiştir. Bu mecmuada kullandığı görsellerin altında Fransızca açıklamalar yazan Duran'ın Fransız dergilerinden etkilendiği görülmektedir. Dergiyi belli bir muhteva ile sınırlandırmamış, spordan edebiyata, bilimden güncel olaylara kadar hemen her konuya yer vermiştir.²⁰²

Bir dönem müdürlüğünü ve başyazarlığını üstlendiği *Musavver Muhit* dergisinde ise Fransız magazin dergisi *Illustration*'u örnek aldığı görülür. Bir magazin dergisi olsa da temel amacı güncel konular hakkında bilgi vermek olan *Musavver Muhit*'te de konular oldukça geniş bir yelpazeye yayılmaktadır.²⁰³

2.2. Faik Sabri Duran'ın Fikirleri

2.2.1. Siyaset ve Hükümet ile İlgili Düşünceleri

Bilindiği gibi Osmanlılar, XVIII. yüzyıldan itibaren içinde buldukları sıkıntıları aşabilmenin yegâne çaresi olarak “Batılılaşma”yı gördüler.²⁰⁴ Bu süreç siyasi ve ekonomik alanda olduğu kadar düşünce alanında da etkili oldu. Nitekim bu dönemde Osmanlı aydınları hem devleti içinde bulunduğu zor durumdan kurtarmak hem de Batı'yı yakalamak için fikir akımları öne sürmek, siyasi propandalarda bulunmak ve gazete çıkarmak gibi çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır.

---

²⁰¹ İhsanoğlu vd, *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi 2*, 534.

²⁰² Mehtap Kaya, *Atatürk Dönemi Magazin Dergiciliği ve Sosyo Kültürel Düşünme Etkisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 43-44.

²⁰³ Hatem Türk, *Musavver Muhit (inceleme ve Edebiyatla İlgili Metinler)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), VIII- 12.

²⁰⁴ Halil İnalçık, *Devlet-i 'Aliye Osmanlı Üzerine Araştırmalar-4 Âyânlar, Tanzimat, Meşrutiyet*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016), 107.

Duran'ın genel çizgisine bakıldığında çağdaşı birçok aydının aksine siyasi tartışmalara girmedeği, herhangi bir devlet ileri geleni ile yakınlık kurma ya da muhalefet olma çabası gütmeyeceği söylenebilir. Ancak bu tavrının Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra kısmen değiştiği görülmektedir.

1912 yılında yayımladığı *On Sekizinci Asır Tarihi: Fransa İnkılab-ı Kebiri* ve 1937 yılında yayımladığı *Bugünkü Türkiye* dışında siyaset ve hükümetle ilgili düşüncelerine kitaplarında açıkça yer vermemiştir. Duran'ın bu iki kitabı onun devletle ilgili düşüncelerini ve düşüncelerinde zamanla meydana gelen değişimi göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

On Sekizinci Asır Tarihi: Fransa İnkılab-ı Kebiri adlı eserini sıkıntılı bir durumda olmasına rağmen birçok fedakârlık yaparak kendilerini eğitim için Avrupa'ya gönderen Osmanlı Devleti'ne şükranlarını sunmak için kaleme aldığını belirten Duran, kendisi için bundan daha büyük bir mutluluk olamayacağını ekler. Ancak devlete karşı duyduğu bu büyük minnettarlık hissini *Bugünkü Türkiye* isimli eserinde değiştiği görülmektedir. Duran, bu eserde devletin kötü gidişatından padişah ve saltanat yetkililerini sorumlu gördüğünü, kendisi ve makamından başka bir şeyi düşünmeyen padişahın ülke işgal altında olmasına rağmen bu konuda önemli adımlar atmadığını, kendi menfaatinden başka bir şey düşünmeyen İstanbul Hükümetinin ülkenin parçalanmasını hazırlayacak olan Sevr Antlaşması'nı imzalamaya hazırlandığını ifade eder. Ona göre sadece işgallere karşı değil vatandaşlara karşı da ilgisiz bir tavır takınan Osmanlı hükümeti, köy halkı ile hiç ilgilenmemekte hatta köylü vatandaşları sadece askere giden ve vergi veren bir topluluk olarak görmektedir.²⁰⁵

Duran, Osmanlı Devleti'nden geriye köhne bir enkaz kaldığını belirtir. Saltanatı eski ve işlevsiz bir yönetim şekli olarak gören Duran'ın "ultra modern hükümet" olarak nitelendirdiği cumhuriyet rejimi ülkeyi kalkındıran ve canlandıran bir yönetim şeklidir. Yeni hükümet Osmanlı'nın aksine köylüye yardım eli uzatmak, ürünlerine müşteri bulmak, onlara yeni ve kolay tarım yollarını öğretmek gibi birçok faaliyette bulunarak köylüleri kalkındırmaya çalışmaktadır. Aynı şekilde ülkenin gelişmesi ve yükselmesi için

---

²⁰⁵ Faik Sabri Duran, *Bugünkü Türkiye* (İstanbul: Yedigün Matbaası, 1937), (2) Kitapta sayfa numaraları bulunmadığından sayfalar tarafımızca numaralandırılmış ve dipnotlarda parantez içinde gösterilmiştir.

de oldukça çaba sarf eden hükümet, uçakların sayısını arttırmış, yabancıların elindeki demiryollarını satın alarak kendi demiryollarımızı inşa etmiş, yeni teçhizatlar üretmiş, yeni tersaneler kurarak donanmayı, orduyu güçlendirmiş ve daha birçok çalışmaya imza atmıştır.²⁰⁶

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Osmanlı Devleti'ne mensup herhangi bir devlet adamıyla ilgili olumlu veya olumsuz yorum yapmayan Duran, sadece Mustafa Kemal ile ilgili görüş beyan etmiştir. *Bugünkü Türkiye*'de birçok kimsenin “Hasta adam artık son nefesini alıyor.” dediği Osmanlı'dan sadece Mustafa Kemal Atatürk'ün ümidini yitirmediğini ifade eder ve onun ülkeyi kurtarma çabalarından bahseder.²⁰⁷

Duran'ın ülkeyi yıkık bir harabeden gelişmiş ve güçlü bir devlet haline getirmeye çalışan Atatürk'e karşı büyük bir sevgi duyduğu ve saltanat rejimine karşı cumhuriyeti savunduğu açıkça görülmektedir.

2.2.2. Yenileşme Hakkındaki Düşünceleri

Duran, bir enkaz üzerine kurulan ülkede bu durumdan kurtulmak ve yükselmek için birçok hamle yapıldığını “Memleketimiz bugün baştan başa büyük bir inşaat tezgahı halinde. Her köşede yenileme, temizleme ve yükselme gayeleri görülüyor, fabrikalar kuruluyor, mektepler, Kitapevleri, Halkevleri, Bankalar, Silolar gibi yeni yeni binalar yapılıyor.”²⁰⁸ şeklinde ifade eder.

Duran'a göre bu yeniliklerin planlandığı yer olan Ankara, yapılan inkılâp çalışmaları açısından merkezi bir konum teşkil etmektedir. Müellif bununla ilgili olarak: “Ankara Türklüğün en büyük iftihar abidesidir. Atatürk inkılapları hep orada hazırladı. Eski Ankara sıtmalı bir As a köyü idi. Bugünün Ankarası ise Türk cumhuriyetinin yaratıcı azmini ve yapıcı çalışmalarını en canlı şekilde gösteren ültra modern bir şehirdir.”²⁰⁹ diyerek Ankara'nın bu merkezi konumunu ve şehrin gelişmişliğini vurgular.

---

²⁰⁶ Duran, *Bugünkü Türkiye*, (5-26).

²⁰⁷ Duran, *Bugünkü Türkiye*, (2).

²⁰⁸ Duran, *Bugünkü Türkiye*, (10).

²⁰⁹ Duran, *Bugünkü Türkiye*, (4).

Müellif, yapılan yeniliklerin ancak geçmiş ile ilişkilerin kesilmesi ile mümkün olacağını “Ruhlara kadar sokulması lazım gelen inkılap ancak mazi ile bütün bağılıkların kesilmesi ile başlayabilirdi.”²¹⁰ diyerek belirtir.

Duran’a göre gelişme ve yükselmeye yönelik yapılan hamlelerden en çok etkilenenlerin başında kuşkusuz kadınlar gelmektedir. Müellif, eskiden yolda yürümeyi bile beceremeyen, yüzlerini peçe ile gizleyen korkak ve çekingen kadınların artık geride kaldığı kanaatindedir. Ona göre yeni düzenlemelerle birlikte kafesler arkasında pineklemeden kurtulan kadınlar sanattan iş hayatına kadar pek çok alanda kendilerini göstermeye başlamışlardır: “Artık Atatürk kadını harem esiri ve konağın cariyesi değildir. Bütün hayat yollarında erkekler ile beraber yürüyen bir enerji kaynağıdır. Şimdi kadın ve erkek bütün vatandaşlar kafa ve vücut olgunluğunda bir hizada adım atmanın zevkini tadabiliyorlar.”²¹¹

“Bugünün kudreti” olarak gördüğü gençlerde bu yeniliklerden en az kadınlar kadar etkilenmişlerdir. Önceden birtakım sıkıntılara maruz kalan ve programsız hareketlerle gereksiz yere didinen, yıpranan gençler artık Atatürk’ün açtığı yolda şevk ile çalışarak yaratıcı bir güç haline gelmişlerdir.²¹²

Duran’a göre şarklı hayat yerine garplı hayata geçen ülkede sokakta dolaşırken tekkelerden gelen ilahi seslerinin ve tozlu kafesler ardından gelen ut seslerinin bir son bulması da yenileşme ile birlikte yaşanan gelişmelerden biridir.²¹³

Duran, bu eserinde eğitim alanında yapılan yenilikleri de değerlendirebilir. İnsanları sadece ahirete hazırlayan medrese ve mahalle mektebi gibi okulların kaldırılmasıyla birlikte okuyan bireylerin sayısında ve eğitimin kalitesinde bir artış olduğunu söyler. Ona göre bu artışın diğer sebepleri ise eğitim müfredat programında ve kullanılan alfabede yapılan düzenlemelerdir.²¹⁴

Arap harflerinin Türk dilinin bünyesine uymadığını düşünen müellife göre bu harfler yüzyıllarca okuma ve yazmanın yayılmasına engel teşkil etmiştir. Ancak yapılan Harf

---

²¹⁰ Duran, *Bugünkü Türkiye*, (9).

²¹¹ Duran, *Bugünkü Türkiye*, (13-14).

²¹² Duran, *Bugünkü Türkiye*, (15-16).

²¹³ Duran, *Bugünkü Türkiye*, (7).

²¹⁴ Duran, *Bugünkü Türkiye*, (11-12).

İnkılabıyla birlikte bu durum ortadan kalkmış ve okuryazarlık daha kolay öğrenilebilir hâle gelmiştir: “Kültür alanında yaptığımız devrimlerin en büyüğü şüphesiz harf inkılâbıdır.”²¹⁵

Çoğunlukla Arap ve Fars Müslümanları ile Osmanlı padişahlarının tarihinin okutulduğu müfredat programının yenilenerek ağırlığın Türk tarihi derslerine verildiğini söyleyen Duran, böylelikle yeni kurulan hükümetle birlikte eğitim sisteminin milli bir kimlik kazandığını ifade eder.²¹⁶

Ayrıca Cumhuriyetle birlikteyatılı olmayan lise ve ortaokullarda öğrencilere ücretsiz eğitim imkânı da tanınmıştır.²¹⁷

2.2.3. Coğrafya Eğitimi Hakkındaki Düşünceleri

Duran, eserlerinde sıklıkla otuz kırk yıl önceki coğrafi bakış açısını ve bu alanda verilen eğitimi tenkit eder. Coğrafyanın önceleri sadece dünyayı tasvir eden bir ilim olarak görüldüğünden, eğitiminin ezbere yer, bölge veya rakamlar saymaya dayandığından, öğrencilere verilen eğitimin ezbercilikten ileri gitmediğinden, hadiseler arasında nedensellik bağı kurmaksızın birçok yer ismi ezberleyen kişilerin coğrafya âlimi olarak nitelendirildiğinden söz eder.²¹⁸

Ancak ona göre olaylar arasında herhangi bir bağ kurmadan yalnızca ezberciliğin temele alındığı bu sistem son yıllarda yerininasıl, niçin ve niye sorularına da cevap arayan, tariften çok izaha dayanan yeni coğrafya anlayışına bırakmaya başlamıştır:

Coğrafya bu son senelerde mühim bir tebeddüle uğrayarak bundan otuz sene evvelki şeklini tamamıyla değiştirdi. Son kademe-i tereddüdünü de atarak maksad ve gaye-i asliyesine kavuşan bu ilim fünun-ı hazıra meyanında kendine mühim bir mevki hazırladı. Na-malum esaslara ibtina eden eski coğrafyanın karışık ve faidesiz tekrarlamaları ile artık iktifa edilemez. Bundan böyle muallimler derslerinde şakirdana yalnız isim ezberletmekle vakit geçiremezler. Kıtalar, memleketler hakkında talebede unutulmaz hatıralar uyandırmaya, zihinlerinde payidar izler bırakmaya, hadisatı tabiyeyi, muhitin tesiratını

---

²¹⁵ Duran, *Bugünkü Türkiye*, (11).

²¹⁶ Duran, *Bugünkü Türkiye*, (23).

²¹⁷ Duran, *Bugünkü Türkiye*, (23).

²¹⁸ Faik Sabri Duran, *Mekteplerde Coğrafya Tedrisâtı* (İstanbul: Kanaat Matbaası, 1915-1916), 3.

mütalaa ve mülahaza etmeğe onları alışdırmaya borçludurlar. Çünkü bugünün coğrafyası yalnız ruhsuz isimler, uzun ve manasız rakamlar coğrafyası değil, fikirler, muhakemeler ve mülahazalar coğrafyasıdır.²¹⁹

Duran birçok eserinde bu ve buna benzer ifadelerle alanda yaşanan gelişmelere dikkat çekmektedir. Çünkü Duran'a göre coğrafya bilmek bir kıtanın sahilini, körfezini, dağlarını veya nehirlerini bilmek demek değildir. Coğrafya bilmek, bu bilgilere sahip olmanın yanı sıra olaylar arasında bağlantı kurmak ve onları neden-sonuç ilişkisi içerisinde inceleyebilmektir. Aksi halde alan ile uğraşmanın herhangi bir kıymeti yoktur.²²⁰

Duran, bu nedensellik anlayışının ünlü Alman coğrafyacılar Alexander von Humboldt ve Carl Ritter sayesinde alana yerleştiğini belirtir. Ona göre bu iki bilim insanı coğrafya alanına hadiselerin izahı düşüncesini getirmişlerdir. Ritter ve Humboldt'tan sonra öğrenciler neden-sonuç ilişkisi içerisinde olayları inceleme, düşünme, gözlem yapma ve akıl yürütme imkânı bulabilmişlerdir:

On dokuzuncu asırda coğrafya ilminde vukua gelen bu inkılâp en ziyade Alexandre de Humboldt ile Carl Ritter'in himmetile vücade gelmiştir. Humboldt Amerikadaki seyahatlerinden getirmiş olduğu notlardan otuz cilt eser vücade getirmiş ve bu eserde umumî coğrafyanın meslek ve maksadını vazih olarak gösteriyor. Dünya üzerinde muhtelif amiller arasındaki tesir ve münasebetleri izah ediyor ve iklimleri tetkik eyliyor, nebatî coğrafyaya vücut veriyordu.²²¹

Değişen coğrafi bakış açısı ile birlikte coğrafya eğitimi ve öğretmenlerin derste kullandıkları yöntemler de değişikliğe uğramıştır. Bu yeniliklerin ilki öğrencinin gözlem yaparak, sebep-sonuç ilişkisi kurarak dersi öğrenmesi gerekliliğidir. Bu konuda öğretmenlerin rolüne dikkat çeken Duran, öğretmenler için yazdığı kitaplarda sıklıkla bu hususlara değinir; alanda yaşanan gelişme ve değişmelerden öğretmenleri haberdar etmeye, onları uyarmaya ve dikkatlerini çekmeye çalışır, hatta bunu kendine adeta bir vazife sayar.

---

²¹⁹ Faik Sabri Duran, *Osmanlı Coğrafya-yı Tabii ve İktisadisi* (İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1917), 3.

²²⁰

²²¹ Faik Sabri Duran, *Umumî Coğrafya Dersleri* (İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1932), 4.

Bu eserlerde öğrencilerin gözlem yapmaya alıştırılması, dikkatlerini derse çekecek, meraklarını arttıracak görseller kullanılması ve derslerde canlı bir anlatım sergilenmesi konuları üzerinde durur; öğretmenlerin çocukların dersi iyice anladıklarından emin olmaları için onlara sorular sormalarının gerekliliğini vurgular. Ayrıca bir “müşahede ilmi” olan coğrafya eğitiminde öğretmenlerin öğrencileri sınıftan çıkararak okulun bulunduğu mevkiye göre saha çalışmasına götürmesi, görsel materyallerle ya da canlandırmalarla zihinlerinde kalıcı izler bırakmasına dair bilgiler verir.

Ona göre derslerde yeterince resim, şekil ve haritadan faydalanmayan coğrafya hocaları bu konuda kendilerini geliştirmek için çaba göstermelidirler; zira bir konunun yeterince anlaşılabilmesi için görseller oldukça önemlidirler. “Bir vakitler İngilizce terbiyeye ait bir mecmuada okumuştum. Uzun seneler İngiliz mekteplerini teftiş ile çok tecrübe görmüş bir müfettiş: ‘Bir muallimin, iyi veya fena bir hoca olduğu, kara tahtayı kullanışından derhal anlaşılır.’ hükmünü vermişti.”²²² bilgisini veren Duran, bu İngiliz müfettiş kadar kesin hüküm vermekten kaçınsa da öğrencinin bir konuyu kolaylıkla kavramasında öğretmenlerin kara tahta üzerinde çizecekleri harita, resim ve şekillerin önemli olduğunu vurgular.

Öğretmenlere kara tahtayı neden yeterince kullanmadıkları sorulduğunda iyi resim yapmasını bilmedikleri cevabıyla karşılaştığını belirtir. Ona göre derste kullanılacak resim, şekil ve diyagramların ressamlar tarafından çizileceğini düşünmek büyük bir hatadır. Duran öğretmenlerin coğrafya derslerinde çizdiği resim ve şekillerin en güzelini Fransa’daki öğrenimi sırasında Sorbonne Darülfünunu müderrislerinden Profesör Davis’ten gördüğünü ifade eder. Davis’in derslerde oldukça güzel çizimler yaptığını öne süren Duran’a göre Davis güzel resim yapmasını bile bilmeyen bir hocadır. Ancak o buna rağmen derslerinde tara tahtayı en güzel biçimde kullanarak sıklıkla harita, resim ve şekillerden faydalanmaktadır.²²³

Ancak ülkemizde harita, şekil ve diyagramların nasıl çizilmesi gerektiğini ve konulara göre hangisinin seçileceğini gösteren bir kılavuz bulunmamaktadır. Bu sebeple bu türden

---

²²² Faik Sabri Duran, *Coğrafya Ders Hazırlıkları (Coğrafya Tedrisatında Muallimler Kara Tahtadan Nasıl İstifade Etmeli?)* (İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1931), 5.

²²³ Duran, *Coğrafya Ders Hazırlıkları (Coğrafya Tedrisatında Muallimler Kara Tahtadan Nasıl İstifade Etmeli?)*, 6-7.

bilgilerin yer aldığı *Ders Hazırlıkları (Coğrafya Tedrisatında Muallimler Kara Tahtadan Nasıl İstifade Etmeli?)*, *Ameli Topografya Mümâreseleri* ve *Coğrafya Defterleri* gibi eserler kaleme almıştır.

Bunlardan bilhassa *Coğrafya Defterleri* isimli eseri yazarın haritaya verdiği önemin mahiyetini açıkça göstermektedir. Bu eserinde defterin bir sayfasında çeşitli harita ve şekillere yer vermiş, diğersayfasını boş bırakarak öğrencileri kopya kâğıdı ile harita çizmek yerine bakarak harita çizmeye alıştırmak istemiştir.

Duran her ne kadar haritaların derste çizilmesi gerektiğinin önemini vurgulasa çizimi vakit alan şekillerin dersten önce hazırlanması gerektiğini belirtir ve derste harita, resim veya diyagramların çizimi esnasında öğretmenlere bir yandan konuyu açıklamaya devam etmeleri gerektiğini tavsiye eder. Böylelikle harita çizimi ya da kara tahta kullanımı sırasında vakit kaybedilmeyecektir.

Duran'ın öğretmenlere tavsiye ettiği bu yenilikleri kendi eserlerinde bizzat uyguladığı görülür.

Kitaplarında okuyucunun dikkatini çekecek çok sayıda görsel malzemeye yer vererek anlatılanların okuyucunun zihninde canlanmasını sağlamıştır. Bilhassa çocuklar için yazdığı eserlerde bu hususa daha fazla önem vermiş ve konuları kimi zaman hikâyeleştirerek kimi zaman da sohbet havasında okuyucuya anlatmıştır.

Sözgelimi, *Çocuklar İçin Coğrafya Hikâyeleri* isimli eserinde “Coğrafya Nedir?” başlığı altında ele alınan konular öğretmen ile coğrafyayı çok seven İhsan Efendi isimli bir çocuk arasında geçen sohbet üzerinden anlatılmaktadır. Sınıfta dünyanın şeklini, kendi etrafında ve güneşin etrafında dönmesini bir canlandırma ile anlatmak isteyen öğretmen, İhsan Efendi'yi ayağa kaldırır ve onu sobanın etrafında döndürerek bunları canlandırmasını söyler. Dolayısıyla Duran'ın sadece bu eseri bile onun yaparak yaşayarak, görerek öğrenmeye verdiği önemi ve öğretmenin dersi nasıl anlatması gerektiğini göstermektedir.

BÖLÜM 3. FAİK SABRİ DURAN’IN ESERLERİ

Faik Sabri Duran, çoğunluğu coğrafya ders kitabı olmak üzere çeşitli konularda yaklaşık 100 civarında eser kaleme almıştır. Bunların 89 adedinin nüshalarına ulaşılarak incelenmiş, diğerlerine ulaşmak maalesef mümkün olmamıştır. Eserlerinin tam listesi çalışmamızın sonunda verilmiştir.

3.1. Coğrafya İle İlgili Eserleri

3.1.1. Ders Kitapları

Faik Sabri Duran’ın eserlerinin çoğu farklı kademelerde eğitim veren okullarda okutulmak üzere kaleme alınmıştır. Gerek bunlarda gerekse diğer kitaplarında herkesin rahatlıkla anlayabileceği sade ve akıcı bir dil kullanmış, anlattığı her konuyu görsel malzemelerle desteklemiştir.

3.1.1.1. Coğrafya-yı Tabî Dersleri ve Menatık-ı Kutbiye; Birinci Kısım

- **İstanbul, 1330/1914-1915, Matbaa-i Hayriye, Neşreden: İbrahim Hilmi, 167+3, resimli**

Eserin bilinen altı baskısı bulunmaktadır.²²⁴ Yukarıda künyesini verdiğimiz ve incelediğimiz metin birinci baskıya aittir.

Kitabın üzerinde Mekteb-i Sultaniye’nin altıncı sınıflarına mahsus olduğu ibaresi yer alır. Ayrıca Faik Sabri Duran’ın bu tarihlerde “Darülfünun ve Darümuallimîn-i Âliye’de coğrafya muallimi” olarak görev yaptığı bilgisi bulunmaktadır.

Kitap “Medhal” ve on beş “Bab”dan oluşmuştur. Bu baplar sırasıyla “Arzın şekil ve vüs’ati, haritalar ve küreler”; “Arz ve meslek-i şemsî, arzın hareketleri, mevasim ve mıntıklar”; “Arzın menşe-i teşekkülü, kıvr-ı arz, karalar ve denizler”; “Avarız-ı zemin, dağlar, yaylalar, ovalar, hufreler”; “Bürkânlar ve hareket-i arz”; “Bahr-i muhitler ve denizler, denizlerin derinliği ve amak-ı ebharda avarız, deniz suyunun terkiyatı, denizlerin sathında hareket, med ve cezirler, cereyanlar, denizlerde hayat-ı nebatiye ve

---

²²⁴ 1330/1914-1915 tarihinde ilk baskısı yapılan eserin ikinci baskısı 1333/1917’de, dördüncü baskısı 1340/1924’de, beşinci baskısı 1926’da, altıncı baskısı ise 1928 tarihinde yapılmıştır. Üçüncü baskının künye bilgilerine ulaşamamıştır. Detaylı bilgi için bk. OCLT, 542; SÖK, 213.

hayvaniye”; “Hava-yı nesimî, suhnet, havanın hareketi ve rüzgârlar”; “Yağmurlar, iklimlerin tasnifi”; “Miyah-ı cariyeye, glasiyeler, tahtü’z-zemin, cereyan-ı miyah ve menbalar, seyelanlar ve seller, nehirlerin şerait-i hayatiyesi”; “İtikal ve terakin, rüzgarların tesirat-ı itikaliyesi”; “Sahillerde itikal, yüksek ve alçak sahiller”; “Hayat-ı nebatiye, şerait-i muhit, menatik-ı nebatiye; hayat-ı hayvaniye, şerait-i muhit, menatik-ı hayvaniye”; “Coğrafya-yı beşeri, nüfus ve ecnas-ı beşer, el sine ve edyan, medeniyet ve tekamülü”; “Menatik-ı kutbiye, kutup seyahat ve keşfiyat, kutuplar arazisi, kutuplarda hayat-ı nebatiye ve hayvaniye, kutuplarda hayat-ı beşer”dir.

Fihristten sonra sayfa sayısı verilmeden, yer kabuğunu oluşturan büyük kaya parçalarının şekillerinin gösterildiği bir çizim yer almaktadır. Çizimi “Bu mukatta kıvr-ı arzı teşkil eden suhurdan en mühimlerini, bunların sıralarını ve her birinin ait olduğu edvar-ı jeolojiyi gösteriyor.” diyerek açıklayan Duran, yerkürenin jeolojik geçmişinin üçüncü (Neozoik)ve dördüncü (Antropozoik)zamanlarından başlayarak katmanlarını gösterir.

Yazar kitabın “Coğrafyanın Tarif ve Taksimi” başlıklı “Medhal” bölümünde coğrafyayı “...arzı tarif eden ilimlerden biridir. Dünyanın bugünkü vech-i zahîrîsini tavsîf eder. Her türlü hadisat-ı hikemiye, uzviye ve içtimaiye arasındaki revabıtı araştırarak bunları izaha çalışır.”²²⁵ şeklinde tanımlar. Bu tanımda yeryüzünün fiziki, tabii ve beşeri özellikleri ile bu özellikler arasındaki ilişkiye vurgu yaptığı görülür. Ona göre bugünün coğrafyası sadece coğrafi şekilleri ve tabii olayları tarif etmeyi değil, aynı zamanda bunları açıklamayı ve aralarındaki sebep-sonuç ilişkisi üzerinde durmayı da gerektirir: “*Bu cihetle bu günün coğrafyası eşkâl-i coğrafiye ve hadisat-ı tabiiyeyi yalnız tarif etmekle iktifa edemez, bunları izaha çalışmak, ne gibi sebeplerin ne gibi neticeler tevlid etmeleri zaruri olduğunu göstermek coğrafyanın vazifesidir.*” Duran bu ifadesi ile alanın sınırlarını, görevini ve amacını da ortaya koymaktadır.

Eserde coğrafyanın diğer ilimlerden faydalanmakla birlikte kendisinin başlı başına bir ilim olduğu ve coğrafya âlimlerinin diğer fiziki, tabii ve beşeri bilimlerle ilgili bilgi sahibi olması gerektiği ifade edilir.²²⁶

---

²²⁵ Faik Sabri Duran, *Coğrafya-yı Tabii Dersleri ve Menatik-ı Kutbiye* (İstanbul: Matbaa-i Hayriye Kollektif Şirketi 1912), 1.

²²⁶ Duran, *Coğrafya-yı Tabii Dersleri ve Menatik-ı Kutbiye*, 2.

Coğrafyanın birçok mesele ile ilgilendiği için çeşitli alt dallara bölündüğünü ifade eden yazar, bugün kullanılan matematiksel coğrafya (coğrafya-yı riya), fiziki coğrafya (coğrafya-yı tabii) gibi alt dallar yanında bugün fiziki coğrafyanın sınırları içinde yer alan hayvani coğrafya ve nebati coğrafya hakkında da bilgi vermektedir.

Eserde coğrafya için elzem bir alan olan harita kullanmanın gerekliliğine de dikkat çekilmiştir. Duran'a göre "coğrafyanın esas haritalardır." Nitekim eserlerinin hemen tamamında çok miktarda haritaya yer verilmiştir. Kitapta resim teriminin ne anlama geldiğini açıklarken kullanmış olduğu bir görsel bu konuya verdiği önemi göstermektedir. Görselde coğrafya dersi yapılan bir sınıfta tahtaya çizilmiş bir dünya şekli, öğretmenin elinde dünya küresi ve duvarda iki adet haritanın yer aldığı bir sınıf ortamı görülür.

Eserde genel olarak açık ve anlaşılır bir üslup kullanılmıştır. Bir ders kitabı olarak kaleme alınan *Coğrafya-yı Tabii Dersleri ve Menatik-ı Kutbiye*, yazarın diğer eserlerinde de olduğu gibi çok sayıda görsel malzemeye sahiptir. 252 adet fotoğraf, çizim, harita, renkli levha, plan ve diyagram bulunmaktadır.

3.1.1.2. Osmanlı Coğrafya-yı İktisadisi

- **İstanbul, 1331/1915-1916, Kanaat Matbaası, 311, resimli**

Eserin bilinen bir baskısı bulunmaktadır.

Kapakta "Sorbonne Darülfünunu'ndan mezun; Maliye Mektebi ve İstanbul Sultanisi'nde coğrafya muallimi" bilgisi yer alır. Kitap "Medhal" ve iki "Kısım"dan oluşur. Bu kısımlar sırasıyla; "Memalik-i osmaniye'nin coğrafya-yı tabii ve siyasiyesi" ve "Memalik-i osmaniye'nin coğrafya-yı iktisadisi"dir.

Duran, "Medhal" bölümünde coğrafya hakkındaki genel fikirlerinden bahsederken; "*Coğrafya bundan otuz sene evvelki şeklinden artık çıkmış, son kademe-i tereddüdünü atarak maksat ve gaye-i aslîsine kavuşmuş ve fûnun-ı hazıra meyanında kendine mühim bir mevki hazırlamıştır.*"²²⁷ diyerek alanda birtakım gelişmeler yaşandığını vurgular. Coğrafyanın önceleri yalnızca dünyayı tasvir eden mahiyette olduğundan, hadiseler arasında bağ kurmaksızın birçok yer ismi ezberleyen kimselerin coğrafya âlimi olarak

---

²²⁷ Faik Sabri Duran, *Osmanlı Coğrafya-yı İktisadisi* (İstanbul: Kanaat Matbaası, 1913), 3.

görüldüğünden ve öğrencilere verilen eğitimin yer isimlerini ezberletmekten öteye gitmediğinden söz eder. Ona göre olayları sebep sonuç ilişkisi içerisinde incelemeyen ve olaylar arasında bağ kurmadan coğrafya ile uğraşmanın hiçbir anlamı yoktur.²²⁸

“Birinci Kısım”da Osmanlı coğrafyasında bulunan yerler bölgelere ayrılarak bu yerlerin mevki, sınırları, iklimi, bitki örtüsü ve sahilleri gibi coğrafi özellikleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

“İkinci Kısım”da ise bu bölgelerin iktisadi yapısı, yetiştirilen tarım ürünleri, yapılan hayvancılık faaliyetleri, üretilen mallar ve geçim kaynakları gibi konular hakkında bilgi verilmiştir.

Açık ve anlaşılır bir dille yazılan eserde müellifin diğer kitaplarına nazaran daha az görsel malzeme bulunmaktadır.

3.1.1.3. Muhtasar Coğrafya-yı Umumi (Devre-i Âliye)

- **İstanbul, 1332/1916-1917, Matbaa-i Âmire, “Maarif-i Umumiye Nezareti, Telif ve Tercüme Kütüphanesi, Aded: 33”, 164, resimli**

Eserin bilinen tek baskısı bulunmaktadır.

Kitabın jenerik sayfasında “Bir ve iki dersane ve muallimli mekteplere mahsus coğrafya kitapları” ibaresi ile Duran’ın “Darülfünun ve Darülmuallimîn-i Âliye coğrafya muallimi” olduğu bilgisi bulunur.

Eser dört “Kısım”dan oluşmaktadır. Bu kısımlar sırasıyla “Coğrafya-yı tabii”; “Osmanlı coğrafyası-malumat-ı umumiye”; “Osmanlı coğrafyası-vilayetler” ve “Kıtaat-ı hamse”dir.

“Birinci Kısım”da yer şekilleri, mevsimler ve dünyanın hareketleri gibi coğrafya ile ilgili genel konular yer almaktadır. Bu konular yirmi bir alt başlık altında detaylı olarak ele alınmıştır.

---

²²⁸ Duran, *Osmanlı Coğrafya-yı İktisadisi*, 4.

“İkinci Kısım”da Osmanlı topraklarının topografik yapısı, iklimi, nüfusu, madenleri, ormanları, sanayisi, siyasi bölünmesi, dilleri, inançları, idare şekilleri, tarımı, ticareti ve ulaşımı ile ilgili bilgiler on iki başlık altında verilmiştir.

“Üçüncü kısım”da on beş başlık altında Osmanlı’ya bağlı vilayet ve mutasarrıflıklardan bahsedilir. Bu başlıklardan bir kısmı; Edirne vilayeti, Aydın vilayeti, İstanbul Vilayeti ve Çatalca mutasarrıflığıdır.

Son “Kısım”da ise on üç başlık altında Avrupa, Asya, Afrika, Amerika ve Okyanusya’nın coğrafi yapılarından ve bu bölgelerde kurulan hükümetlerden bahsedilir.

Dört kısımda da her başlığın sonunda bulunan “Hülasa” ve “Sorulacak Sualler” bölümü ile öğrenciye konu tekrarı yaptırılmıştır.

Sade bir dille yazılan metin birçok resim, şekil ve harita ihtiva etmektedir. Bu haritalarda iki tanesi renklendirilmiştir. Kitapta şehirlerin o günkü vaziyeti ile ilgili birçok yerde örneğine rastlanmayacak resimlere fazlaca yer verildiğinden eserin bir belgesel niteliği taşıdığı söylenebilir.

3.1.1.4. Osmanlı Coğrafya-yı Tabii ve İktisadisi

- **İstanbul, 1333/1917, Kanaat Matbaası, Neşreden: İlyas, 155+9, resimli**

Eserin bilinen bir baskısı bulunmaktadır.

Kitabın üzerinde “Mekatib-i Sultanîye’nin dokuzuncu ve ibtidaî darümuallimînlerin ve darümuallimâtların üçüncü senelerine ve taşra idadileri sunuf-ı ihzariyesine mahsus” ibaresi ile Duran’ın “Darülfünun İslam ve Türk coğrafyası müderrisi, İnas Darülfünunu ve Darümuallimîn-i Âliye’de coğrafya muallimi” olduğu bilgisi yer alır.

Kitap “Mukaddime”, “Medhal” ve yedi “Bab”dan meydana gelmektedir. Bu “Bab”lar sırasıyla “Avrupa-yı Osmani”; “Anadolu şibh-i ceziresi”; “Erzurum yaylası ve cezire-i ulya”; “İrak ve Badiyetü’ş-şam”; “Suriye ve Arz-ı Filistin”; “Arabistan” ve “Mısır”dır.

Eserin “Mukaddime” bölümünde Duran’ın pek çok kitabında bahsettiği fikirleri tekrar ettiği görülür. Buna göre, coğrafya tasviri anlayışın ve ezbere eğitimin temel alındığı eski şeklinden çıkarak yepyeni bir hal almıştır. Bundan böyle öğretmenler,

derslerinde şakirdana yalnız isim ezberletmekle vakit geçiremezler, zira bugünün coğrafyası yalnız ruhsuz isimler, uzun ve manasız rakamlar coğrafyası değil, fikirler, muhakemeler ve mülahazalar coğrafyasıdır. Kıtalar, memleketler hakkında talebede unutulmaz hatıralar uyandırmaya, zihinlerinde payidar izler bırakmaya, hadiset-i tabiiyeyi, muhitin tesiratını mütalaa ve mülahaza etmeğe onları alıştırmaya borçludurlar.²²⁹

Duran eseri hazırlama sürecinde müracaat ettiği kaynakları açıklarken ülkemizde istatistiğe yeteri kadar önem verilmediğinden iklim, nüfus, sanayi, iktisat ve milli gelir ile ilgili yeterli, güvenilir bir kaynak bulamadığından söz eder ve bunların yerine Londra, Berlin, Paris coğrafya cemiyetlerinin yayımladığı dergi ve makalelerden, konsolos raporlarından ve tanınmış coğrafya âlimlerinin en yeni eserlerinden yararlandığını ifade eder.²³⁰

“Medhal” bölümünde Osmanlı’nın mevki, sınırları ve coğrafi yapısı ile ilgili kısaca bilgi verilmiştir.

Metin içerisinde yer alan bölümlerde Osmanlı’ya bağlı bölgelerin sınırları, yüz ölçümleri, yer şekilleri, iklimleri, akarsuları ve bitki örtüleri gibi özelliklerinden bahsedilmiş, yanı sıra beşeri ve iktisadi coğrafyaları incelenmiş, bu bölgelere dair birçok resim, şekil, harita ve grafik ilave edilmiştir.

Eserde Duran’ın diğer pek çok kitabında olduğu gibi sade bir dil kullanılmıştır.

3.1.1.5. Coğrafyada İlk Adım

- **İstanbul, 1944, Kanaat Kitabevi, 111, resimli**

Eserin çeşitli baskıları vardır, ancak kaç baskı yaptığı bilinmemektedir.²³¹ İncelediğimiz nüshanın da kaçınıcı baskı olduğuna dair bir kayıt yoktur.

---

²²⁹ Duran, *Osmanlı Coğrafya-yı Tabii ve İktisadisi*, 3.

²³⁰ Duran, *Osmanlı Coğrafya-yı Tabii ve İktisadisi*, 3.

²³¹ Yapılan araştırmalarda eserin çeşitli nüshalarının sahaflar aracılığıyla satıldığını, bu nüshalarla ilgili verilen künyelerde 1934, 1957 ve 1961 baskı tarihlerinin yer aldığı görülmüştür. Ancak bu kitaplarda kaçınıcı baskı olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. OCLT. ve SÖK.’te de 1331/1915’de yapılan ve muhtemelen ilk baskı olduğu düşünülen künye verilmiştir. Yukarıda tanıtılan nüsha Atatürk Kütüphanesi’nde bulunan 1944 yılına ait baskıdır.

Kitapta Olgun isimli bir köy çocuğun hayatından hareketle hikâyeleştirilmiş otuz bir adet konu başlığı bulunmaktadır. Bu hikâyelerden bir kısmı “Bir Köylü Çocuk”; “Güneş Büyük Bir Yangındır”; “Aydede”; “Bulutlar nereden geliyor?”; “Gölgede neden uzayıp kısalıyor?”; “Pusulâ” ve “Olgun’un Yolculuğu” başlığını taşır.

Her hikâyenin sonunda bulunan “Sorulacak Sualler” ile öğrenciye konu tekrarı yaptırılmıştır. Sözelimi “Kurak ve sulak ülkeler” başlıklı dokuzuncu bölümde sisin ne olduğu, nelerden oluştuğu, sisli havalarda deniz yolculuğunun nasıl yapıldığı ve sulak ülkelerin bitki örtüsünün nasıl olduğu gibi konular üzerinde durulmuş sonrasında “Sis nedir?”, “Sis nasıl sıyrılır?”, “Çöl nedir?” ve “Yağmurun bir faydası var mı?” gibi çeşitli sorular sorulmuştur.²³²

Kitapta çalışkan ve azimli bir köy çocuğu olarak tanıtılan Olgun’un, kaptan olan dayısı ile birlikte çıktığı seyahatlerde coğrafyayı yaşayarak öğrendiği vurgulanır. Bu özellik, coğrafyayı “müşahede ilmi” olarak tanımlayan Duran’ın bakış açısını gösterdiği gibi kendi hayatında da kaptan olan dayısıyla çıktığı seyahatlerde coğrafyaya dair izlenimler elde eden yazarın çocukluğunu hatırlatır. Dolayısıyla yazarın kendi hayat hikâyesinden yola çıkarak bu eseri kaleme aldığı düşünülebilir.

Metinde yer alan bilgiler çocukların kavrama düzeylerine uygun olarak hikâye tarzında kaleme alınmış, çeşitli resimlerle de desteklenmiştir.

3.1.1.6. Asya, Asya-yı Şarki Adaları, Afrika

- **İstanbul, 1330-1332/1914/1915-1916/1917, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, Neşreden: İlyas, 336, resimli**

Kitabın bilinen bir baskısı bulunmaktadır.

Eserin kapağında “Sorbonne Darülfünunu’ndan mezun; Darülfünun, Mekteb-i Mülkiye, Darülmualimîn-i Âliye ve Maliye Mektebi coğrafya muallimi” bilgisi yer alır. Kitap “Mukaddime”, “Asya” ve “Afrika” olmak üzere iki “Kısım”dan oluşur.

Duran “Mukaddime” bölümünde bazı eserlerinde olduğu gibi alanda yaşanan gelişmelere vurgu yapar. Ona göre coğrafya, eskiden olduğu gibi sadece ezbere isim saymaya değil

---

²³² Faik Sabri Duran, *Coğrafyada İlk Adım* (İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1944), 33-38.

düşünme, akıl yürütme ve gözlem yapmaya dayalı bir bilimdir. Dolayısıyla öğretmenlerin bundan böyle öğrencilerine isim ezberletmek yerine onlarda unutulmaz hatıralar uyandırmaya ve zihinlerinde kalıcı izler bırakmaya gayret etmeleri gerektiğini söyler.²³³ Devamında coğrafyanın vazifelerinden, bahseden yazar tarifi şekilden çıkararak izahî bir hal alan coğrafyanın olaylar arasındaki karşılıklı ilişkileri ve bunların neticelerini inceleyip yeni sonuçlar elde ettiğini belirtir. Medhalin sonunda bütün kitaplarında bu gayeye hizmet ettiğini, liseler için Maarif Nezareti'nin isteği üzerine yazdığı bu eserini de aynı gaye ile kaleme aldığını ifade eder.²³⁴

Duran'ın bu ifadesi Maarif Nezareti ile yazarın aynı bakış açısına sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

“Birinci Kısım”da on yedi başlık altında Asya kıtasını ele alan yazar, kıtanın fiziki iktisadi, beşeri coğrafyası ile bu kıtaya yapılan keşif ve seyahatlerden bahseder.

“İkinci Kısım”da ise Afrika'nın coğrafi yapısı, yeryüzü şekilleri, iklimi, akarsuları gibi konular hakkında özet bilgi verilmiştir. Kitabın ilgi çeken özelliği Afrika kıtasına çok az yer verilmiş olmasıdır. Asya kıtası yaklaşık 5-326 sayfalar arası bir hacim tutarken Afrika kıtasına dair bilgiler 327-336 sayfalar arasındadır.

Sade bir dille yazılan metin çok sayıda görsel malzeme içermektedir.

3.1.1.7. Çocuklara Coğrafya Kıraatleri (Şakirdana Mahsus)

- **İstanbul, 1332/1916, Matbaa-i Âmire, “Maarif-i umumiye nezareti telif ve tercüme kütüphanesi aded:33”, 110, resimli,**

Eserin bilinen üç baskısı bulunmaktadır.²³⁵ İncelediğimiz ve künye bilgisi verdiğimiz kitap üçüncü baskıya aittir.

Kitabın kapağında “Bir ve iki dersane ve muallimli mekteplere mahsus coğrafya kitapları aded:2” ibaresi ile Duran'ın bu dönemde “Sabık Darülfünun ve Darülmuallimîn-i Âliye'de coğrafya muallimi” olarak görev yaptığı bilgisi yer alır.

---

²³³Faik Sabri Duran, *Asya, Asya-yı Şarki Adaları, Afrika* (İstanbul: Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1330-1332/1914/1915-1916/1917), 3-4.

²³⁴ Duran, *Asya, Asya-yı Şarki Adaları, Afrika*, 3-4.

²³⁵ Kitabın 1341/1925 tarihli baskısı ve 1926 yılında basılan ikinci baskısı için bk.OCLT, 544-545.

Eserde otuz dokuz başlık bulunmaktadır. Bu başlıklardan bir kısmı; “Coğrafya Ne İşe Yarar”; “Gemiler”; “Dağlara Tırmananlar”; “Denizler”; “Asya”; “Beş Kıta”; “Bir Bardak Suyun Hikâyesi” ve “Afrika”dır.

Ele alınan konular ilk olarak Raşit ve Ferit isimli iki kardeşin kendi aralarında geçen sohbeti üzerinden anlatılmakta, son beş bölüm ise Duran’ın kendi anlatımına dayanmaktadır.

Sözgelimi “Deniz Suyu Tuzludur” başlıklı bölümde yüzme öğrenirken su yutan Ferit, ağabeyi Raşit’e acılığın sebebini sormakta, ağabey ise bu duruma yol açan nedenleri açıklamaktadır. Böylelikle konular hikâyeleştirilerek öğrenciye anlatılmaktadır.

Ferit’in deniz suyunu yuttuktan sonra bunun nedenlerini merak edip öğrenmek istemesi yazarın yaşayarak öğrenmeye verdiği önemin göstergesi olarak kabul edilebilir.

“Coğrafyayı sevmeyen çocuk” başlıklı kısa hikâyede ise coğrafyayı sevmediği ve asla sevmeyeceği kanaatinde olan Ferit’e ağabeyi Raşit ne tür kitaplar okumaktan hoşlandığı konusunda çeşitli sorular sorarak ilgi alanına giren kitapların aslında coğrafya ile ilişkili olduğunu göstermiş, böylelikle hem kardeşinin ön yargısını kırmaya hem de ona coğrafyayı sevdirmeye çalışmıştır.

Bu hikâye Duran’ın çocuklara coğrafyayı tanıtip sevdirmeye çalıştığını göstermesi bakımından dikkat çekmektedir.

Hemen her bölümden sonra “Sorulacak Sualler” ve “Şunları Öğreniniz” şeklinde iki kısım bulunmaktadır. Bu kısımlarda “Deniz suyu nasıldır?” ve “Deniz suyunun tuzluluğu artarmı?” şeklindeki sorularla öğrenciye bir bakıma konu tekrarı yaptıran yazar, onları akıl yürütmeye sevk etmekte ve üzerinde durulması gereken hususları göstermektedir.

Çocukların kolaylıkla anlayabileceği sade ve açık bir üslupla yazılan metin içerisinde birçok resim, şekil ve harita bulunmaktadır.

3.1.1.8. Amerika ve Avustralya (İkinci Kısım)

- **İstanbul, 1333/1917, Matbaa-i Osmaniye, Neşreden: Tüccarzade İbrahim Hilmi, 124, resimli**

Eserin bilinen bir baskısı bulunmaktadır.

Kitap üzerinde “Mekatib-i Sultaniye altıncı sınıfa mahsus” ibaresi yer alır. Ayrıca Duran’ın bu tarihte “Darülfünun coğrafya-yı mevzii ve İslam ve Türk coğrafyası müderrisi” olarak görev yaptığı bilgisi mevcuttur.

Metin “Şimali Amerika”; “Cenubi Amerika” ve “Okyanusya” olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır.

Kitabın “Şimali Amerika” başlıklı birinci bölümü altı “Bab”, “Cenubi Amerika” başlıklı ikinci bölümü beş “Bab” ve “Okyanusya” başlıklı üçüncü bölümü ise üç “Bab” halinde ele alınmıştır. Duran, bu bölümlerde bölgelerin mevki, sınırları, iklimi, insanların yaşam biçimleri, rüzgârları, sahilleri, siyasi, beşeri, iktisadi, nebati ve hayvani coğrafyasına değindikten sonra kıta üzerinde bulunan ülkelerin coğrafi yapılarıyla ilgili kısaca bilgi vermiştir. Bu ülkeler; Kanada, Meksika, Antil adaları, Kolombiya, Ekvator, Peru, Bolivya, Antiller, Arjantin, Paraguay, Uruguay, Guyana, Brezilya, Venezuela, Avustralya ve Yeni Zelanda’dır.

Eser anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır. Ele alınan hemen her konunun görsel malzemelerle desteklendiği metin içerisinde 100 adet resim, şekil ve harita yer almaktadır.

3.1.1.9. Çocuklara Coğrafya Dersleri (İkinci Kısım); Müşahede, Mülahaza, Muhakeme Esaslarına Müstenid

- **İstanbul, 1331/1914-1915, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, Neşreden: İlyas, 100, resimli ve haritalı**

Eserin bilinen dört baskısı bulunmaktadır.²³⁶ İncelediğimiz ve künye bilgisi verdiğimiz metin birinci baskıya aittir.

Eserde “Mekatib-i ibtidaiye devre-i mutavassıta ikinci sınıfına mahsus” bilgisi yer almaktadır. Kitap, Maarif Nezâreti tarafından düzenlenen yarışmada birincilikle ödüllendirilmiştir.²³⁷

---

²³⁶ Kitabın diğer baskıları 1921, 1922, 1923 ve 1924 yıllarına aittir. SÖK.’te 1922 olarak verilen baskı OCLT.’de 1923 olarak verilmiştir.

²³⁷ Maarif Nezaret-i Celilesi tarafından tertip olunan müsabakada birinciliği kazanmıştır.

Kitabın kapağında “Safvet ve Faik Sabri Bey’in külliyatı” ibaresi yer almaktadır. Burada adı geçen kişi Darülfünun’da coğrafya muallimliği yapan Safvet (Saffet) Geylangil (ö.1945)’dir. Ayrıca Duran’ın bu tarihlerde “Darülfünun, Mekteb-i Mülkiye ve Darülmuaallimîn-i Âliye’de coğrafya muallimi” olarak görev yaptığı da yine kitabın kapağı üzerindeki kayıtlar arasındadır.

Kitap otuz yedi “Ders”ten oluşmaktadır. “Dünyanın Yuvarlaklığı ve Hareketleri”; “Osmanlı Memleketleri”; “Vapurlar”; “Ticaret” ve “İskeleler” gibi başlıklardan oluşan bu “Ders”lerde konular oldukça kısa ve öz bir şekilde anlatılmıştır.

Her konunun sonunda “Öğrenilecek ders” ve “Temrin” bölümleri bulunmaktadır. “Birinci ders” olan “Mektebden dünyaya ve kâinata” başlığı altında verilen bilgilerden sonra “Öğrenilecek ders” bölümünde “dershane mektebe nisbetle nasıl küçük ise mekteb de kasabaya, kasaba şehre, şehir memlekete, hükümet kıtaya, kıta da dünyaya nisbetle küçüktür. Dünyanın çevresi 40000 kilometredir.” denilmekte “Temrin: sorulacak sualler” başlığı altında ise “Mektepli bulunduğu dershanede neler görür; mektebin bulunduğu köy veya kasabayı tarif ediniz; Avrupa dünyanın kaçta biridir ilh.” sorularına yer verilmektedir.

Oldukça sade ve açık bir dille kaleme alınan eserde çok sayıda görsel malzeme yer almaktadır.

3.1.1.10. Yeni Avrupa Coğrafyası

- **İstanbul, 1339-1341/1920-1923, Evkaf-ı İslamiye Matbaası, neşreden: İbrahim Hilmi, 365+2, resimli**

Eserin bilinen üç baskısı bulunmaktadır. Ancak yapılan araştırmalarda kitabın ilk iki baskısının hangi yıllarda yapıldığı tespit edilememiştir. İncelediğimiz ve yukarıda künye bilgisi verdiğimiz eser üçüncü baskıya aittir.

Kitap üzerinde “Yeni programlara tevfikten Mekatib-i Sultaniye ve tahsil-i taliye mahsus olmak üzere yeniden tahrir ve tertip edilmiştir.” ibaresi ile Duran’ın bu tarihlerde “Darülfünun sabık coğrafya müderrisi ve Darülmuaallimîn, Darülmuaallimât sabık coğrafya muallimi” olduğu bilgisi yer almaktadır.

Metin “Medhal”, “Mukaddime” ve beş “Kısım”dan oluşmaktadır. Bu “Kısım”lar sırasıyla “Garbi Avrupa hükümetleri”; “Şimali Avrupa hükümetleri”; “Vüs’ta Avrupa hükümetleri”; “Cenubi Avrupa hükümetleri” ve “Şarki Avrupa memleketleri”dir.

Duran “Mukaddime” bölümünde; Birinci Dünya Savaşı boyunca Avrupa sınırlarının baştanbaşa değiştiğini ve kıtada yeni hükümetler kurulduğunu belirtir. Bu değişim süreci hâlâ tam olarak netleşmediğinden kıtanın yeni coğrafi sınırlarını öğrencilere anlatmanın güç olduğunu ifade eden yazar, kıta hakkında en güncel ve en doğru bilgileri öğrencilere anlatmak için kitabın bu yeni baskısını yapmaya karar verdiğini söyler.²³⁸

Ayrıca Duran, birçok eserinde olduğu gibi bu kitabında da coğrafya eğitiminde yaşanan gelişmeye dikkat çekerek kırk elli sene önceki ezbere dayalı coğrafyanın isim ve rakamlar kalabalıklığından ibaret, faydasız ve manasız tekerlemeler yığını olduğunu belirtir. Ona göre eski coğrafya yerini olaylar arasında bağlantı kurmaya ve akıl yürütmeye dayalı olan izahi coğrafya anlayışına bırakmıştır. Dolayısıyla değişen coğrafya eğitimi ile birlikte öğretmenlerin vazifesi ve ders anlatma biçimleri de değişikliğe uğramıştır. Duran, bundan böyle öğretmenlerin öğrencilerine isim ezberletmek yerine onların zihinlerinde unutulmaz hatıralar uyandırmaya çalışmaları gerektiğini ifade eder. Yazara göre bu sayede öğrenciler kitaplardan ezber yapmak yerine, hayattan görüp anlamaya alışmış olacaklardır.

Duran’ın bu bölümde “Tarifi” ve “İzahî” kelimelerini kalın harflerle yazarak konunun önemini vurguladığı görülmektedir.

“Medhal” bölümünde Avrupa hakkında umumi malumat: Ahval-i umumiye-i tabiiye; Avrupa’nın sınırları, mevkiî, zemin yapısı, sahilleri, iklimi, nebati, hayvani ve beşeri coğrafyası hakkında bilgi verilmiştir.

Duran, kitabın bölümlerinde ise yukarıda adı geçen bölgeler hakkında bilgi verdikten sonra buralarda kurulan hükümetleri ele almıştır. Bu ülkeler; İngiltere, Felemenk, Belçika, Fransa, İsveç, Norveç, Danimarka, İzlanda, Finlandiya, İsviçre, Almanya, Çekoslovakya, Avusturya, Macaristan, İspanya, Portekiz, İtalya, Sırp- Hırvat- Sloven Krallığı, Arnavutluk, Yunanistan, Bulgaristan, Türkiye, Baltık Hükümetleri, Estonya,

---

²³⁸ Faik Sabri Duran, *Yeni Avrupa Coğrafyası* (İstanbul: Evkaf-ı İslamiye Matbaası, 1920-1923), 4.

Letonya, Litvanya, Rusya, Polonya ve Romanya, Avrupa'nın diğer küçük hükümetleridir. Yazar, bu ülkelerin fiziki, beşeri ve iktisadi coğrafi yapısı ile ilgili bilgi vermiş, her ülkenin haritasını da eklemiştir.

Anlaşılır bir dille kaleme alınan eserde çok sayıda görsel öge yer almaktadır.

3.1.1.11. Yeni Asya

- **İstanbul, 1341/1924, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, Neşreden: İlyas, 456, resimli**

Eserin bilinen bir baskısı bulunmaktadır.²³⁹

Kitap üzerinde Duran'ın "Sorbonne Darülfünunu mezunu; Darülfünun müderrislerinden" olduğu ibaresi yer alır. Eser "Mukaddime"²⁴⁰ ve on yedi "Bab"dan meydana gelmektedir. Bu "Bab"lar sırasıyla "Asya hakkında malumat-ı umumiye"; "Asya hakkında malumat-ı umumiye (mabad)"; "Asya'da keşfiyat ve seyahat"; "Türkiye"; "Asya'da Türkiye"; "Suriye ve arz-ı Filistin"; "Irak"; "Arabistan"; "İran yaylası"; "Sibirya"; "Türkistan"; "Kafkasya"; "Hindistan"; "Hindiçini"; "Çin"; "Japonya" ve "Hindi şarki adaları"dır.

Duran, ilk iki "Bab"da; kıtanın mevkii, sınırları, zemin şekli, iklim yapısı, rüzgârları, deniz ve sahillerinden bahsettikten sonra üçüncü "Bab"da kıta üzerinde yapılan keşif ve seyahat faaliyetlerine değinmiştir.

Yazar geri kalan bölümlerde ise kıtada bulunan ülkeleri ele almış, bu ülkelerin fiziki, iktisadi, nebati, hayvani ve beşeri coğrafyaları hakkında bilgi vermiştir. Bu ülkeler; Türkiye, Suriye, Filistin, Irak, Arabistan, İran yaylası, Sibirya, Türkistan, Hindistan, Hindiçini, Çin, Japonya ve Hindi Şarki adalarıdır.

Birçok görsel malzemenin kullanıldığı eserde anlaşılır bir dil kullanılmıştır.

---

²³⁹ Gerek kataloglarda gerekse yaptığımız araştırmalarda kitabın yukarıda künyesini verdiğimiz tek baskısına rastlanmış olmakla beraber kapakta yazan "Yeni Tab" ibaresi kitabın birden fazla baskısı olduğunu düşündürmektedir.

²⁴⁰ Eserin mukaddimesi *Asya, Asya-yı Şarki Adaları, Afrika* kitabının mukaddimesi ile aynıdır.

3.1.1.12. Çocuklara İlk Coğrafya Kıraatleri

- **İstanbul, 1341/1925, Matbaa-i Âmire, Neşreden: Tüccarzade İbrahim Hilmi, 142, resimli**

Kitabın bilinen iki baskısı bulunmaktadır.²⁴¹ İncelediğimiz ve künye bilgisi verdiğimiz kitap birinci baskıya aittir.

Eserin kapağında “Müşahede, mülahaza, muhakeme esaslarına müstenid” ibaresi ile “İlk mekteplerin üçüncü sınıflarına mahsustur” bilgisi yer alır. Ayrıca Duran’ın “Sabık Darülfünun coğrafya müderrisi” olduğu da bu sayfadan edindiğimiz bilgiler arasındadır.

“Faik Sabri Bey’in coğrafya külliyyatı” içinde yer alan eser adından da anlaşılacağı gibi bir ders kitabı olarak kaleme alınmıştır. Kapakta eğitim bakanlığı tarafından bütün mekteplerde ders kitabı olarak kullanılmasının uygun görüldüğüne dair kayıt bulunmaktadır.²⁴²

Kitapta ele alınan konular hikâyeleştirilerek elli başlık altında incelenmiştir. Bu başlıklardan bir kısmı “Coğrafyayı Sevmeyen Çocuk”; “Aydede”; “Su Buharı”; “Rüzgâr Fırılacağı”; “Güneş Büyük Bir Yangındır”; “Avrupa”; “Asya” ve “Afrika” adını taşır.

Kitabın ilk kırk beş bölümündeki konular Raşit ve Ferit isimli iki kardeşin aralarında geçen diyalog üzerinden, son beş bölüm ise Duran’ın kendi ifadeleri ile anlatılmaktadır.

Sözgelimi “Denizlerin Tehlikesi” başlıklı bölümde Ferit ağabeyine denize atılan küçük bir taşın bile derine batmasına rağmen oldukça ağır olan gemilerin batmama sebebini ve su üzerinde nasıl yüzdüklerini sorar. Raşit su dolu iki bardağın birine taş diğerine tahta koyarak bunun sebeplerini kardeşine anlatır. Duran, konuyu anlatırken sadece Raşit’in kullandığı bardak örneği ve resmi ile sınırlı kalmayarak pek çok görsel malzemeye de yer verir.

Hemen her bölümden sonra “Sorulacak Sualler” ve/veya “Şunları Öğreniniz” şeklinde iki kısım bulunmaktadır. Duran, “Sorulacak Sualler” bölümünde “Bir bardak suya attığımız bir taş ile bir tahta parçası ne olur?”, “Tahta parçası neden suyun üzerinde kalır?” ve

---

²⁴¹ Kitabın ikinci baskısı 1926 yılında basılmıştır. Detaylı bilgi için bk. SÖK, 238.

²⁴² “Maarif Vekalet-i Celilesi tarafından umum mekteplere kabul edilmiştir.”

“Gemiler neden yüzüyor?” gibi sorularla öğrenciye konu tekrarı yaptırırken “Şunları Öğreniniz” bölümünde “Büyük demir sacdan yapılan gemilerin denizlerde yüzmesine sebep içleri boş olduğu için deniz içinde yerini kapladıkları sudan daha hafif olmalarıdır.” şeklinde konunun özetini yaptırmaktadır.

Kitap hem anlatım tarzı hem de başlıklar açısından müellifin *Çocuklara Coğrafya Kıraatleri* isimli eserine oldukça benzerlik göstermektedir.

Eserde çocukların rahatlıkla anlayabileceği sade ve akıcı bir anlatım kullanılmış, ele alınan konular hikâyeleştirilerek anlatılmıştır. Kitap içerisinde çocukların ilgi ve dikkatini çekmeye yönelik çok sayıda resim ve harita bulunmaktadır.

3.1.1.13. Ulûmu Riyaziye ve Tabiiye Cep Muhtırası

- **Hesab-Cebir- Hendese- Müsellesat- Mihanik,-Kozmoğrafya- Heyet- Fizik- Kimya İstanbul, 1928, Devlet Matbaası, neşreden: İlyas Efendi, 191+5**

Kitabın bilinen bir baskısı bulunmaktadır.

Eserin kapağında “Maarif vekaleti milli Talim ve terbiye dairesinin 60 numaralı ve 21/05/1928 tarihli kararı mucibince lise ve orta mekteplerle muallim mektepleri kitap listesine ithal edilmiştir.” bilgisi yer alır.

Metin “Mukaddime” ve sekiz ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler yukarıda da değinildiği gibi “Hesab”; “Cebir”; “Hendese”; “Müsellesat”; “Mihanik”; “Kozmoğrafya- Heyet”; “Fizik” ve “Kimya”dır.

Duran eserin mukaddime bölümünde; Fransız yazar R. Pialat’ın *Formulaire* isimli kitabından hareketle eserini kaleme aldığını, ayrıca Darülfünun müderrislerinden Ali Bey, Tefik Bey, Erkek Muallim Mektebi müdürü Mahmut Ekrem Bey ile hocalarından Harun Reşit Bey ve Maarif Vekâleti müfettişi umumiyelerinden Besim Bey’den yardım aldığını belirtir ve bu hocalara teşekkürlerini sunar. Kitabın basımı sırasında birtakım aksilikler çıktığından basımın yarıda kaldığını ifade eden yazar, kendisinin derse hazırlanırken, yazı yazarken veya hesap yaparken sıklıkla başvurduğu bu faydalı kitabın öğretmen ve öğrenciler için de oldukça kullanışlı olacağını düşündüğünden basımın

yarıda kalmasına duyduğu üzüntüyü dile getirir. Eserin basımı İlyas Efendi'nin çabaları neticesinde tamamlanmıştır.²⁴³

Mukaddimenin ardından yer alan bölümlerde bu alanlar hakkında bilgi veren Duran, her bölümün sonuna öğrencilerin not alması için boş sayfa bırakmıştır.

3.1.1.14. Türkiye Coğrafyası

- **İstanbul, 1940, Kanaat Kitabevi, 400, resimli**

Eserin bilinen dört baskısı bulunmaktadır.²⁴⁴

Yukarıda künye bilgisi verdiğimiz ve incelediğimiz eser dördüncü baskıya aittir. Eserin iç kapağında “Lise Kitapları:III” ibaresi ile “Maarif Vekilliği Millî Talim ve Terbiye Dairesinin 1828 numara ve 24/07/1929 tarihli kararile mekteplere kabul olunmuştur” bilgisi yer alır.

Metin, “Başlangıç” ve üç “Kısım”dan oluşmaktadır. Bu kısımlar; “Türkiye'nin tabii coğrafyası”; “Türkiye'nin beşeri coğrafyası” ve “Türkiye'nin iktisadi coğrafyası”dır.

Duran eserin “Başlangıç” bölümünde; Dünya üzerinde Türkiye'nin mevkii, sınırları, komşu ülkeleri ve yüzölçümü hakkında bilgi vermiştir.

“Birinci kısım”da; Türkiye'nin arazi yapısı, sahilleri, denizleri, nehirleri, gölleri, iklimi, bazı hayvan ve bitki türleri ile toprakların jeolojik devirleri hakkında bilgi verilmektedir.

“İkinci kısım”da; Türkiye'nin nüfus yapısı, yerleşme ve giyim tarzları ile önemli şehirleri ele alınmıştır.

Son “Kısım”da ise Türkiye'nin tarım, ormancılık, sanayi, maden ve hayvancılık faaliyetleri, en fazla yetiştirilen tarım ürünleri ve nakliye araçları konu edinilmiştir.

Duran, her başlık altında konu ile ilgili detaylı bilgiler vermiş, hemen her hadiseyi grafik, şablon veya resimlerle destekleyerek anlatılanları daha somut hale getirmiştir. Yazar kimi zaman konular arasında mukayeselerde de bulunmuştur. Örneğin; Türkiye'nin 1923'ten itibaren ticaret filosu sayısındaki artışı Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan'ın filo sayısı

---

²⁴³ Faik Sabri Duran, *Ulûmu Riyaziye ve Tabiiye Cep Muhturası: Hesab, Cebir, Hendese, Müsellesat, Mihanik, Kozmoğrafya, Heyet, Fizik, Kimya* (İstanbul: Kanaat Kitabhanesi, 1928), 3-4.

²⁴⁴ Kitabın birinci baskısı 1929, ikinci baskısı 1932, üçüncü baskısı ise 1938 yılında yapılmıştır.

ile kıyaslayarak öğrenciye anlatmış bu kıyaslamayı da görsel malzemelerle zenginleştirmiştir.

Oldukça açık ve anlaşılır bir dille kaleme alınan kitap, genel olarak Türkiye'nin coğrafi vaziyeti hakkında bilgi veren geniş ve kapsamlı bir kaynaktır.

3.1.1.15. Umumî Coğrafya Dersleri

- **İstanbul, 1932, Kanaat Kütüphanesi, 552+4, resimli**

Kitabın bilinen altı baskısı bulunmaktadır.²⁴⁵ Yukarıda künye bilgisi verdiğimiz ve incelediğimiz eser birinci baskıya aittir. Yapılan çalışmalarda kitabın beşinci baskısında *Genel Coğrafya Dersleri* adını aldığı tespit edilmiştir.

Kitabın iç kapağında “Lise Sınıf I Programına göre” bilgisi yer alır. Kitap “Mukaddime” ve dört “Kısım”dan meydana gelmektedir. Bu “Kısım”lar “Dünya üzerinde keşifler-coğrafya ilminin tekâmülü”; “Riyazî ve tabii coğrafya”; “Beşeri coğrafya” ve “İktisadi coğrafya”dır.

Duran, metnin “Mukaddime” bölümünde; “coğrafya, fizikî, hayatî ve içtimaî hadiselerin dünya üzerinde inkısam tarzlarını, bunların esbabı ile aralarında mevcut mütevali ve daimi münasebetleri bildiren bir ilimdir.”²⁴⁶ şeklinde coğrafyayı tanımladıktan sonra daha evvelden yapılan tanımlamalara değinir, böylelikle yapılan tanımlardan hareketle coğrafyanın zaman içinde geçirdiği değişim ve gelişmeyi göstermeye çalışır. Yazar, kitapta bir lise öğrencisinin beşeri, iktisadi ve tabii coğrafya ile ilgili incelemesi gereken konuları açık bir şekilde ele aldığını ve olaylar hakkında ülkemizden örnekler vermeye özen gösterdiğini ifade eder. Uzun bir bilgi toplama ve inceleme sürecinin ardından kitabı kaleme aldığını ifade eden yazarın kaynakları arasında L.Dudley Stamp (ö.1966), William Morris Davis (öl.1934), M. Fallex ve William Roseir (öl.1924) gibi birçok önemli coğrafyacının eserleri yer almaktadır.²⁴⁷

---

²⁴⁵ Kitabın ikinci baskı 1933, üçüncü baskı 1935, dördüncü baskı 1937, beşinci baskı 1938, altıncı baskı ise 1939 yılında yapılmıştır.

²⁴⁶ Duran, *Umumî Coğrafya Dersleri*, “Mukaddime” kısmı.

²⁴⁷ Duran, *Umumî Coğrafya Dersleri*, “Mukaddime” kısmı.

Duran, “Birinci Kısım”da eski zamanlardan başlayarak yakın dönemlere kadar yapılan keşif ve seyahat hareketlerinden bahseder.

“İkinci Kısım”da gökyüzü, atmosfer ve gökyüzü cisimlerinden, Dünya’nın şekli ve hareketinden, akarsulardan, yanardağlardan, ovalardan, yaylalardan, denizlerden, hayvan ve bitkilerden (biyocoğrafya) söz eder.

“Üçüncü Kısım”da tarih öncesi dönemde yaşayan insan tipleri, insanlığın menşei, günümüzdeki insan tipleri; ırkları, dilleri ve dinleri ile doğum ve ölüm gibi nüfus hareketleri ele alır.

“Dördüncü Kısım”da ise buğday, çavdar, arpa gibi ticaret mahsulleri, dokumada kullanılan tarım ürünleri, hayvanlardan elde edilen dokuma malzemeleri, kıymetli, faydalı ve yanan madenler ile yollar ve taşımacılık faaliyetleri hakkında bilgi verir.

Sade bir üslupla yazılan metin içerisinde çok sayıda resim, şekil, harita ve diyagram bulunmaktadır.

Kitap coğrafyanın tanımı, alt dallara ayrılması, tarihçesi, keşif hareketleri, önemli seyyah ve coğrafya âlimleri ile insanlığın menşei gibi pek çok konunun ele alındığı oldukça kapsamlı ve faydalı bir kaynaktır.

3.1.1.16. Ameli Topografya Mümareseleri; Müderris Faik Sabri Bey’in (Topografya Esaslarına, Topografya Haritalarının Kıraatine ve Araziye Tatbikine, Arazi Üzerinde Basit Kroki Ahzine Aid Ameli Dersler)

- **İstanbul, 1927, Âmidî Matbaası, Neşreden: Kanaat Kitabevi, 46+2**

Eserin bilinen bir baskısı bulunmaktadır.

Kitap “Mukaddime” ve sekiz başlıktan oluşmaktadır. “Mikyaslar”; “Tesviye münhanileri”; “Birçok rakamları mevcut bir haritaya tesviye münhanilerinin tersimi”; “Mühim mümareseler”; “Harita kıraati mümareseleri”; “Bir haritadan kroki çıkarmak mümareseleri”; “Verilen bazı esaslara göre tesviye münhanili bir kroki nasıl çizilir?”; “Arazi üzerinde basit kroki ahzı” başlıkları altında konuyla ilgili alıştırmalar verilmiştir. Bu alıştırmalarda çeşitli topografik çizimler üzerinden sorular sorularak öğrencinin şekli okuması, yorumlaması istenmiş; çizim yapması hedeflenmiş; yapılacaklarla ilgili çeşitli

yönlendirmeler yapılmış ve bazı teknik bilgiler verilmiştir. Eserde her başlık altında yer alan toplamda “39 mümarese” bulunmaktadır.

Eserin içinde “Bazı mühim topografya şekilleri” başlığı altında; “Topografya haritalarında kullanılan bazı mühim işaretler”le ilgili bir liste yer alır.

Duran “Mukaddime” bölümünde bir kitabı okuyabilmek için okuma bilmenin gerekli olduğu gibi haritayı anlayabilmek için de onun nasıl okunacağını bilmenin şart olduğunu belirtir. Bazı okulların müfredat programına askerliğe hazırlık dersleri eklenmesiyle birlikte topografya haritalarını okuma ve arazi üzerinde basit kroki çıkarma gibi konuların ehemmiyeti arttığına değinen yazar, öğrencilerin bu derslerden daha fazla istifade edebilmeleri için uygulanması lazım gelen usulleri açıklar:

“...Talebeyi doğrudan doğruya bir topografya haritası karşısına çıkarmazdan evvel ona tedrici olarak topografya haritaları hakkında bazı fikirler vermek, mümareseleri tedricen ilerletmek, en basit şekillerden başlayarak yavaş yavaş daha karışıklarına geçmek icap eder. Bundan maada ekseriyetle bir haritada yalnız bir iki mümarese yapılabilir. Mümareseleri değiştirdince haritaları da değiştirmek ister.”²⁴⁸

Duran, eseri eğitimde kullanılacak materyal eksikliğini gidermek için kaleme aldığını ifade eder.

Yazar metin içerisinde yer alan kroki, şekil ve ölçeklerle ilgili öğrenciye birçok soru yönelterek onları ezbercilik yerine sorgulama, hesaplama ve fikir yürütmeye iletmış, böylelikle öğrencileri eğitimde aktif hale getirmiştir.

Ameli Topografya Mümareseleri Duran’ın diğer eserlerine nazaran daha teknik bilgiler içeren bir çalışmadır.

3.1.1.17. Beş Kıta Coğrafyası

- **İstanbul, 1332/1916-1917, Matbaa-i Âmire, Maarif-i Umumiye Nezareti Telif ve Tercüme Kütüphanesi, Aded: 94”, 176, resimli**

---

²⁴⁸ Faik Sabri Duran, *Ameli Topografya Mümareseleri* (İstanbul: Amedî Matbaası, 1927), 2.

Kitabın bilinen iki baskısı bulunmaktadır.²⁴⁹ İncelediğimiz ve yukarıda künye bilgisi verdiğimiz eser birinci baskıya aittir.

Kapakta yer alan “Darümuallimîn-i ibtidaîlerin ikinci senesine mahsustur” ibaresi eserin bir ders kitabı olarak kaleme alındığını göstermektedir. Yine kapakta Duran’ın “Darülfünun ve Darümuallimîn-i Aliye coğrafya muallimi” olduğu bilgisi mevcuttur.

Eser “Birinci Kısım; Avrupa” başlığıyla başlar. Altı “Bab” halinde kıtayı ele alan Duran, ilk olarak kıtanın mevkii, sınırları, zemin yapısı, hayvani, nebati, beşeri ve iktisadi coğrafyası hakkında bilgi verdikten sonra kıta üzerinde kurulan devletleri; İngiltere, Fransa, Türkiye, Romanya, Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk, İtalya, Avusturya, Macaristan, İsviçre, Belçika, Felemenk, Danimarka, İsveç, Norveç ve Rusya’yı ele alır. Yazar, bu ülkelerin mevkii, sınırları, fiziki, beşeri, iktisadi, nebati, hayvani ve beşeri coğrafyası ile ilgili bilgiler aktarmıştır.

Genel olarak sade ve anlaşılır bir dille kaleme alınan eser çok sayıda görsel öge ihtiva etmektedir.

3.1.1.18. Mufassal Coğrafya-yı Tabii

- **İstanbul, 1331/1915-1916, Artin Asadoryan ve Mahdumları Matbaası, 336, resimli**

Eserin bilinen bir baskısı bulunmaktadır. Kitap Faik Sabri Duran ve Safvet (Saffet) Geylangil (ö.1945) tarafından kaleme alınmıştır.

Eserde Safvet Bey’in “Mekteb-i Mülkiye’den mezun; Darülfünun coğrafya muallimi ve Vefa İdadisi müdiri” olduğu bilgisi yer alır. Ayrıca Duran’ın “Sorbonne Darülfünunu’ndan mezun; Maliye Mektebi ve İstanbul Sultanisi coğrafya muallimi” olduğu da bu sayfada bulunan bilgilerdendir.

Metin “Mukaddime” ve bir “Kısım”dan oluşmaktadır.

Eserin “Mukaddime” bölümünde coğrafi bakış açısında ve coğrafya eğitiminde yaşanan gelişmeler hakkında bilgi verilmiştir. “Arz üzerinde keşfiyat- fenni coğrafyanın tarihçe-i

---

²⁴⁹ İkinci baskı 1926 yılında yapılan eser ile ilgili olarak OCLT’de “nüshasına rastlanmamıştır” ibaresi yer alır. SÖK’te ise eser *Beş Kıta Coğrafyası: Avrupa* olarak ele alınmıştır. Detaylı bilgi için bk. OCLT, 536.

tekamülü” başlıklı “Kısım”da ise on iki “Bab” halinde keşif hareketleri, yapılan keşiflere katkı sağlayan milletler, fenni coğrafyanın tarihçesi, dünyanın şekli, denizlerin dünya üzerindeki dağılımları ve harita bilgisi gibi konular hakkında bilgi verilmiştir.

Kitap yazarın diğer eserlerine nazaran biraz daha ağır bir dille yazılmıştır. Eserde birçok resim, şekil ve harita yer almaktadır.

- **Faik Sabri Duran’ın Mekatib-i İbtidiye-i Coğrafya Serisi**

3.1.1.19. Çocuklar İçin Coğrafya Hikâyeleri; Müşahede, Mülahaza, Muhakeme Esaslarına Müstenid

- **İstanbul, 1332/1916, Matbaa-i Orhaniye, 49, resimli.**

Eserin bilinen dört baskısı bulunmaktadır.²⁵⁰ Yukarıda künye bilgisi verdiğimiz ve incelediğimiz metin üçüncü baskıya aittir.

Kitap üzerinde “Mekatib-i ibtidaiye devre-i evveli ikinci sınıfa mahsustur.” ibaresi ile Duran’ın, “Darülfünun ve Darülmuallimîn-i Âliye coğrafya muallimi” olarak görev yaptığı bilgisi yer alır. İç kapak incelendiğinde ise kitap üzerinde yer alan “Müşahede, Mülahaza, Muhakeme Esaslarına Müstenid olarak” bilgisinin bulunmadığı bununla birlikte “Maarif Nezaret-i celilesi tarafından tertip olunan müsabakada birinciliği kazanmıştır” ibaresinin yer aldığı görülmektedir.

Eser On dört “Bab”dan oluşmaktadır. Bu “Bab”lar sırasıyla” Dünyanın hikâyesi”; “Büyük bir top”;” Dünyanın yüzü”; “Tuhaf bir hediye”; “Cihet tayini- cihat-ı asliye”; “Gece ile gündüz- tulu ve grup”; “Resim, plan ve harita”; “Plan ve haritalar ne işe yarar”; “Dağlar ve nehirler”; “Sular”; “Avrupa- Asya- Afrika”; “Yeni dünya”; “Deniz ve donanma”; “Ziraat- ticaret ve sanayi” dir.

Metinde yer alan konular kimi zaman coğrafyayı çok seven İhsan isimli bir çocuğun başından geçen olaylar üzerinden kimi zaman da yazarın kendi ifadesi ile anlatılır. Sözelimi “Coğrafya Nedir?” başlığı altında sınıfta dünyanın şeklini, kendi etrafında ve güneşin etrafında döndüğünü anlatan öğretmen, İhsan Efendi’yi ayağa kaldırarak bunları

---

²⁵⁰ Eserin birinci baskısı 1330/1914-1915 tarihinde yapılmış; ikinci baskısına tarih verilmemiş; üçüncü baskısı1332/1916-1917’de ve dördüncü baskısı 1337/1921 tarihinde yapılmıştır. Detaylı bilgi için bk. OCLT, 542; SÖK, 236.

canlandırmasını ister; “Dünya’nın Yüzü” başlıklı bölümde ise coğrafya bilmenin faydalarından bahsedilirken İhsan ile komşu teyze arasında geçen bir diyalog örnek olarak verilerek İhsan’ın iklim bilgilerini okulda öğrendiği nakledilir.²⁵¹

Hemen her konuda “Çocuklar, sevgili çocuklar” gibi ifadelerle doğrudan çocuklara hitap eden Duran, yine her bölümün sonunda “Muallim Efendilere” kısmıyla öğretmenlere de hitap etmektedir.

Sözgelimi öğretmenlere hitap ettiği bölümde; öğrencileri sınıf ortamından çıkararak okulun bulunduğu çevreye göre saha çalışması yaptırılması, görsel malzeme kullanarak veya birtakım canlandırmalarla onların zihinlerinde kalıcı izler bırakılması gerektiğini tavsiye eder. “Sahilde bulunan mektepler için muallim efendiler herhalde talebeyi deniz kıyısına götürerek gemilerin yaklaşıp uzaklaşmalarını göstermeli ve bu suretle arzın yuvarlaklığı hakkında çocuklarda bir kanaat uyandırmaya çalışmalı. Sahilde bulunmayan mekteplerde küre-i mücessemelerden, balonlardan istifade ederek mümareseler yapmalı.²⁵²” diyerek saha çalışmasının yanı sıra düşünme, gözlem yapma ve akıl yürütmenin de mühim olduğunu vurgular.

Ayrıca her bölümün sonunda “Şunları Öğreniniz” başlığı altında konunun özetini verir.

Kitaptaki konular eserin başlığında da vurgulandığı gibi, adeta bir hikâye üslubuyla ve olabildiğince akıcı hale getirilerek anlatılmış, böylelikle çocukların sıkılmadan okumaları sağlanmıştır.

Kitapta harita ve dünya küresi gibi derste kullanılan materyallerden ve bunların öneminden bahseden Duran, bu materyalleri görsellerle desteklendirerek anlatmıştır. Kitabın anlatım tarzı olarak ise müellifin *Coğrafyada İlk Adım* eserine benzerlik gösterdiği söylenebilir.

3.1.1.20. Küçüklere Coğrafya Dersleri (Üçüncü Kısım)

- **İstanbul, 1336/1920, Matbaa-i Orhaniye, Neşreden: İbrahim Hilmi, 64+1, resimli**

---

²⁵¹ Faik Sabri Duran, *Çocuklar İçin Coğrafya Hikâyeleri* (İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1916),13.

²⁵² Duran, *Çocuklar İçin Coğrafya Hikâyeleri*, 7-10.

Kitabın bilinen bir baskısı bulunmaktadır.

Kitap üzerinde “Mekatib-i ibtidiye devre-i aliye birinci sınıfa mahsustur” ibaresi ile “Maarif Nezâreti tarafından umumi mektepte okutulmak üzere kabul edilmiştir” bilgisi yer alır. Ayrıca Duran’ın bu tarihte “Darülfünun coğrafya müderrisi” olarak görev yaptığı bilgisi mevcuttur.

Metin içinde yer alan konular on altı “Ders” halinde ele alınmıştır. Bu “Ders”ler sırasıyla “Dünya nedir”; “Dünyanın şekilleri”; “Arzın hareketi ve neticeleri”; “Mevsimler ve iklimler”; “Harita nedir”; “Toprak ve kaya”; “Tepeler”; “Dağlar”; “Vilayetler”; “Nehirler”; “Hava”; “Sanayi ve ticaret”; “Kutub memleketleri”; “Mısır ve Trablusgarp”; “İran ve Kafkasya”; “Balkan memleketleri” ve “Coğrafya nedir”dir.

Duran, bu bölümlerde coğrafyaya dair pek çok hususa değinir ve “Coğrafya dünyamızı teşkil eder. Hava, deniz, hayvan, nebat, insan gibi muhtelif aksamı tetkik ve tedbi eyler ve bunlar arasındaki münasebetleri, rabitaları araştırır ve arz-ı hayatı umumiyesi ile adeta bir şahsiyeti malik olarak telakki etmeye uğraşır.”²⁵³ şeklinde alanı tanımlar.

Oldukça sade ve akıcı bir dille kaleme alınan metnin içerisinde Alman coğrafyacı Alexander von Humboldt (öl. 1859) ile Carl Ritter’in (öl. 1859) resimleri dahil olmak üzere elli adet resim, şekil ve harita bulunmaktadır.

3.1.1.21. Çocuklara Coğrafya Dersleri (Birinci Kısım): Müşahede, Mülâhaza, Muhakeme Esaslarına Müstenid

- **İstanbul, 1334/1918, Matbaa-i Osmaniye, Neşreden: İbrahim Hilmi, 75+1, resimli**

Eserin bilinen yedi baskısı bulunmaktadır. Ancak yapılan araştırmalarda kitabın ilk olarak hangi yıllarda basıldığı tespit edilememiştir.²⁵⁴ İncelediğimiz ve yukarıda künye bilgisi verdiğimiz kitap dördüncü baskıya aittir.

---

²⁵³ Faik Sabri Duran, *Küçüklerle Coğrafya Dersleri* (İstanbul: Matbaa-i Orhaniye, 1920), 62.

²⁵⁴ Kitabın beşinci baskısı 1337/1921; yedinci baskısı 1926 yılında yapılmıştır. Detaylı bilgi için bk. SÖK, 237; OCLT, 542-543.

Kitabın iç kapağında “Mekatib-i ibtidaiye devre-i mutavassıta birinci sınıfa mahsustur.” bilgisi yer alır. Ayrıca Duran’ın bu tarihte “Darülfünun ve Darümuallimîn-i Âliye’de coğrafya muallimi” olarak görev yaptığı bilgisi mevcuttur.

Kitap, Maarif Nezâreti tarafından düzenlenen yarışmada birincilikle ödüllendirilmiştir.²⁵⁵

Metin içerisinde otuz iki “Ders” bulunmaktadır. Bu derslerden bir kısmı; “Yol nasıl bulunur”; “Afrika’da zenciler”; “Irak”; “Türkiye’nin büyük nehirleri”; “Suyun gördüğü iş” ve “Plan ve harita” başlığını taşır.

Kitapta çocukların rahatlıkla anlayabileceği bir dil kullanılmış, ele alınan konular sohbet havası içinde aktarılmıştır. Eserde çok sayıda görsel unsura yer veren Duran, böylelikle sözel ifadeleri somutlaştırmıştır.

3.1.1.22. Küçük Mekteplilere Coğrafya Dersleri (üçüncü ve dördüncü kısım)

- **İstanbul, 1334/1915-1916, Kanaat Matbaası, Neşreden: İlyas, 172, resimli ve haritalı**

Eserin bilinen bir baskısı bulunmaktadır.

Kitabın iç kapağında “Mekatib-i ibtidaiye devre-i aliye ikinci sınıfa mahsustur” ibaresi yer alır.

Metnin “Medhal” ve beş “Kısım”dan oluşmaktadır. Bu “Kısım”lar sırasıyla “Avrupa”; “Afrika”; “Amerika” ve “Avustralya”dır. Kitapta sayfa 65-96 arası eksik olduğundan üçüncü bölümün başlığı bulunmamaktadır. Ancak metnin geri kalanını incelediğinde bu bölümün “Asya” olduğu anlaşılmaktadır.

Duran “Medhal” bölümünde beş kıtanın coğrafi yapısı hakkında kısaca bilgi vermiştir.

Yazar kitaptaki “Kısım”larda ise öncelikle her kıtanın mevkii, sınırları, zemin yapısı, beşeri, nebati, hayvani ve iktisadi coğrafyası hakkında bilgi verdikten sonra kıta üzerinde kurulan hükümetleri ele alarak bu bölgelerin coğrafi yapısı ile ilgili bilgi vermiştir. Bu hükümetler; Türkiye, Romanya, Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ, Yunanistan, Arnavutluk, Rusya, Avusturya, Macaristan, Almanya, Fransa, İngiltere, Hindistan, Çin,

---

²⁵⁵ Maarif Nezaret-i Celilesi tarafından tertip olunan müsabakada birinciliği kazanmıştır.

Japonya, Sudan, Habeşistan, Kongo, Transvaal, Madagaskar, Kanada, Brezilya ve Arjantin'dir.

Genel olarak sade bir dille kaleme alınan eser çok sayıda görsel malzeme içermektedir.

3.1.1.23. Avrupa

- **İstanbul, 1329-1331/1913/1914-1915/1916, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, Neşreden: İlyas, 433+3, resimli**

Kitabın bilinen üç baskısı bulunmaktadır. Ancak yapılan çalışmalarda eserin ilk olarak hangi yılda basıldığı tespit edilememiştir. İncelediğimiz ve yukarıda künye bilgisi verdiğimiz eser ikinci baskıya aittir.

Kitapta Duran'ın "Sorbonne Darülfünunu'ndan mezun; Darülfünun, Maliye Mektebi ve İstanbul Sultanisi'nde coğrafya muallimi" olduğu bilgisi yer alır.

Metin, "Mukaddime", "Medhal" ve dört ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler "Avrupa'nın garbi hükümetleri"; "Avrupa'nın şimali hükümetleri" ve "Avrupa'nın cenubi hükümetleri"dir. Eserde üçüncü kısmın başlığını atlamıştır. Ancak kanaatimizce bu kısım "Avrupa'nın şarki hükümetleri"dir.

Duran metnin "Mukaddime" bölümünde; bir önceki yıl İstanbul Sultanisi ve Vefa İdadisi üçüncü sınıf öğrencilerine Avrupa dersleri verdiğini, bu süreçte öğrencilere konuyu ezberletmek yerine onları düşünme ve akıl yürütmeye sevk ettiğini, ancak bu esas dâhilinde yazılmış kitapların bulunmadığını belirtir. Öğrencilerden gelen talep üzerine ders notlarını önce litografya ile bastırarak yazar bu yöntemi çok kullanışlı bulduğundan notları kitap haline getirdiğini ve nihayetinde bu kitabın ortaya çıktığını ifade eder.²⁵⁶

Metnin "Mukaddime" bölümünde Avrupa'nın sınırları, zemin şekli, teşkilat yapısı, denizleri, iklimi, sahilleri, bitkileri, hayvanları ve nüfusu hakkında verilen bilgiler yer almaktadır.

Yazar kitabın bölümlerinde ise yukarıda adı geçen bölgelerin coğrafi yapısından bahsettikten sonra bölge üzerinde kurulan hükümetleri ele alarak bu yerlerin fiziki, beşeri,

---

²⁵⁶Faik Sabri Duran, *Avrupa* (İstanbul: Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, 1913), 3.

iktisadi, nebati ve hayvani coğrafyaları hakkında detaylı bilgi vermiştir. Bu hükümetler; İngiltere, Fransa, İsveç, Norveç, Rusya, Belçika, Danimarka, Felemenk, İsviçre, Almanya, Avusturya ve Macaristan, İspanya, Portekiz, İtalya, Danimarka ve Balkan ülkeleridir. Duran, bu ülkelerin haritasına da eserde yer vermiştir

Sade bir dille yazılan kitapta çok sayıda resim ve harita bulunmaktadır. Bu harita ve resimler yayınevi sahibi İlyas Efendi tarafından kitaba ilave edilmiştir.

3.1.1.24. Asya ve Afrika

- **İstanbul, 1337/1921, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, Neşreden: İlyas, 176, resimli**

Kitabın bilinen iki baskısı bulunmaktadır. Ancak yapılan çalışmalarda ilk olarak hangi yılda basıldığı tespit edilememiştir. İncelediğimiz ve yukarıda künye bilgisi verdiğimiz eser ikinci baskıya aittir.

Kitabın iç kapağında Duran'ın "Sorbonne Darülfünunu'ndan mezun; Darülfünun müderrislerinden" olduğu bilgisi yer alır.

Metin "Mukaddime"²⁵⁷ ve Asya kıtasının ele alındığı bir ana başlıktan oluşmaktadır. Afrika kısmı ise yazarın *Yeni Asya* isimli kitabının içinde basılmıştır. Ancak konu bütünlüğü gereği ilgili bölüm burada incelenmiştir.

Yazar, "Asya" başlığı altında on iki "Bab" halinde kıtanın mevkii, sınırları, zemin yapısı, iklimi, denizleri, dinleri, nebati, hayvani, beşeri ve iktisadi coğrafyası hakkında bilgi verdikten sonra kıta üzerinde yapılan keşif ve seyahat faaliyetleri ile kıtadaki ülkelere bahsetmiştir. Duran'ın bu bölümde ele aldığı ülkeler; Türkiye, Suriye, Filistin, Irak, Arabistan, İran yaylası, Sibirya, Türkistan ve Kafkasya'dır. Yazar bu ülkelerin, mevkii, sınırları, fiziki, nebati, hayvani, beşeri ve iktisadi coğrafyası hakkında bilgi vermiş, sözel ifadeleri görsel unsurlarla desteklemiştir.

Duran, "Afrika" isimli ikinci başlıkta ise on üç "Bab" halinde kıtanın mevkii, sınırları, zemin yapısı, iklimi, nebati, hayvani, beşeri ve iktisadi coğrafyası hakkında bilgi

---

²⁵⁷ Kitabın mukaddime bölümü *Osmanlı Coğrafya-yı Tabii ve İktisadisi* ile *Asya, Asya-yı Şarki Adaları, Afrika* eserinin mukaddimesi ile aynıdır.

verdikten sonra kıta üzerinde yapılan keşif ve seyahat faaliyetleri ile kıtadaki ülkelerden bahsetmiştir. Duran'ın bu bölümde ele aldığı ülkeler; Fas, Cezayir, Tunus, Sahra-yı kebir, Trablusgarp, Sudan, Senegal, Kenya, Kongo havzası, Jameika, Habeşistan, Somali, Eritre, Sudan ve Mısır'dır. Yazar, bu ülkelerin, mevkii, sınırları, fiziki, nebati, hayvani, beşeri ve iktisadi coğrafyası hakkında bilgi verilmiştir.

Sade bir dille kaleme alınan eser çok sayıda görsel malzeme ihtiva etmektedir.

- **Müderriş Faik SabriBey'in Yeni Coğrafya Serisi**

3.1.1.25. Tabii Coğrafya Dersleri ve Kutub Memleketleri

- **İstanbul, 1926, Cumhuriyet Matbaası, Neşreden: İbrahim Hilmi, 157+7, resimli**

Eserin bilinen altı baskısı bulunmaktadır.²⁵⁸ Ancak yapılan çalışmalarda kitabın ilk dört baskının hangi yıllarda yapıldığı tespit edilememiştir. İncelediğimiz ve yukarıda künye bilgisi verdiğimiz eser beşinci baskıya aittir.

Kitabın üzerinde “1924 müfredat programına göre” ve “lise birinci devre birinci sınıf” ibaresi ile “Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye dairesinin 636 numaralı kararı ile mekteplere kabul edilmiştir.” bilgisi yer alır.

Metin “Müellif ifadesi”, “Medhal”²⁵⁹ ve on altı “Bab”dan meydana gelmektedir. Bu “Bab”lar sırasıyla “Arzın şekli ve vüs’ati”; “Arz ve yıldızlar”; “Haritalar ve küreler”; “Arzın kara ve denizlere inkisamı”; “Kasr-ı arzın terkiyatı”; “Yanardağlar ve zelzeleler”; “Bahr-i muhitler ve denizler”; “Sahiller”; “Havayı nesimi”; “Yağmurlar- iklimlerin tasnifi”; “Seller ve menbalar”; “Nehirlerin tesirleri”; “Nebatat coğrafyası”; “Hayvanat coğrafyası”; “Beşeri coğrafya”; “Kutub memleketleri”dir.

Duran, “Müellif ifadesi” bölümünde; 1924 programı dâhilinde yapılan düzenlemelerin öğretmenleri müfredat programını yetiştirme konusunda müşkül duruma düşürdüğünü belirtir. “Liseler için bu yeni coğrafya serisini hazırlarken, muallim hanım ve beylerin mevcut müfredat programını tatbikte tesadüf ettikleri müşkülleri göz önüne alarak

---

²⁵⁸ Kitabın altıncı baskısı 1928 yılında yapılmıştır. Detaylı bilgi için bk. SÖK, 1678.

²⁵⁹ Eserin bu bölümü *Coğrafya-yı Tabii Dersleri ve Menatuk-ı Kutbiye* kitabının medhali ile hemen hemen aynıdır.

bunların imkân derecesinde tahfifine çalıştık.”²⁶⁰ diyen yazar öğretmenlerin karşılaştıkları zorlukları göz önünde bulundurarak kitabı kaleme aldığını ifade eder. Yapılan düzenlemelerle birlikte coğrafya ders kitaplarında kullanılan resim ve haritaların kısaltılması gerekliliğinin hasıl olduğunu belirten yazar eğitim seviyesinin düşmemesi için kısaltmalarda olabildiğince titiz davranılması gerektiği söyler. Duran, bu noktada öğretmenlere birçok vazife düştüğünü belirtir. Ona göre bu kısaltma neticesinde öğrencilerdeki kitaplar okuma kitabı mahiyetini taşıyacağından coğrafya öğretmenleri, dersi anlatırken canlı bir anlatım kullanmalı ve canlandırmalar yapmalıdırlar.

Kitap içerisinde bulunan metin, resim ve haritaların özelliklerine de değinen Duran, öğrencilerin seviye ve bilgilerine uygun olarak ders anlatma hususunu öğretmenlere bırakarak her ülke için bilinmesi gereken en mühim bilgileri verdiğini ifade eder. İlaveten coğrafya isimlerinin imlasında daha önceden kullanılan şekillerin kullanıldığını ve telaffuzu zor olan isimlerin yanına Latin harfleriyle imlalarının konulduğunu belirtir.

Metinlerin azaltılmasına rağmen öğrencilerin dikkatlerini çeken, onlarda merak uyandıran ve dersi sevmelerini sağlayan resimleri fazlaca kullanan Duran, bu noktada seçilecek resimlerin ehemmiyetine vurgu yapar.

Yazar haritaların ise olabildiğince basit, kolay, anlaşılır olmasının ve metinde geçen kelimeleri ihtiva etmesinin gerektiğini belirtir.²⁶¹

Müellif ifadesinden sonra sayfa sayısı verilmeden, *Coğrafya-yı Tabii Dersleri ve Menatik-ı Kutbiye* eserinde bulunan yer kabuğunu oluşturan çizim ve bu çizimin açıklaması yer almaktadır.

Sade bir dille kaleme alınan kitapta 298 adet resim, harita ve şekil bulunmaktadır. Duran, resimlerin altına öğrenciye faydalı kısa bilgiler eklemiş, olayların öğrencinin zihninde canlanmasını sağlayacak basit kroki, şekil ve mukayeseler ilave etmiştir.

3.1.1.26. Yeni Türkiye Coğrafyası

- **İstanbul, 1928, Marifet Matbaası, Neşreden: İbrahim Hilmi, 283+1, resimli**

---

²⁶⁰ Faik Sabri Duran, *Tabii Coğrafya Dersleri ve Kutup Memleketleri* (İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1926)

²⁶¹Duran, *Tabii Coğrafya Dersleri ve Kutup Memleketleri*.

Eserin bilinen iki baskısı bulunmaktadır.²⁶² İncelediğimiz ve yukarıda künye bilgisi verdiğimiz eser birinci baskıya aittir.

Eser “Müellif ifadesi”, “Türkiye hakkında toplu malumat” ve “Türkiye’nin beşeri ve iktisadi coğrafyası” olmak üzere iki “Kısım”dan oluşmaktadır.

Duran “Müellif ifadesi” bölümünde; Türkiye’nin tabii, beşeri ve iktisadi konularının ele alındığı bu kitabı uzun bir tetkik sürecinin ardından kaleme aldığını, konulara dair en yeni bilgileri verdiğini ve pek çok görsel malzeme kullandığını ifade eder. Kitabı hazırlama sürecinde resmi daireler tarafından yazılan istatistikler, risaleler, dergiler, önemli coğrafyacıların en yeni eserleri, Avrupa ve Amerika’da çıkan çeşitli coğrafya dergiler gibi pek çok kaynaktan yararlanan yazar, konu edindiği hadiselerle ilgili en doğru bilgileri vermeye gayret ettiğini belirtir.²⁶³

Yazar “Birinci kısım”da Türkiye’nin coğrafi durumu, arazi şekli, zemin yapısı, denizleri, sahilleri, nehirleri, gölleri, iklimi, nebati ve hayvani coğrafyası hakkında bilgi vermektedir.

“İkinci kısım”da ise Türkiye’nin önemli şehirleri, ziraî, sanayi ve madencilik faaliyetleri, yerleşim yapısı, hükümeti, ahali ve taşımacılık sektörü ile ilgili bilgi verilmiştir.

Duran, konuları ele alırken kimi zaman farklı şehir veya ülkelerle mukayeselerde bulunmuş, sözel olarak verilen ifadeleri görsel malzemelerle desteklemiştir.

Açık ve anlaşılır bir dille kaleme alınan metinde birçok resim, harita, şema ve şekil ile Türkiye’nin sınırlarının ve zemin şekillerinin gösterildiği bir kabartma haritası yer almaktadır.

3.1.1.27. Büyük Devletler ve Komşu Hükümetler

- **İstanbul, 1928, Marifet Matbaası, Neşreden: İbrahim Hilmi, 221, resimli ve haritalı**

Kitabın bilinen dört baskısı bulunmaktadır.²⁶⁴

---

²⁶² Birinci ikinci baskısı 1930 yılında yapılmıştır.

²⁶³ Faik Sabri Duran, *Yeni Türkiye Coğrafyası*(İstanbul: Marifet Matbaası, 1928), 5.

²⁶⁴ Eserin bilinen diğer baskıları 1933 ve 1939 yılında yapılmıştır.

İncelediğimiz ve yukarıda künye bilgisi verdiğimiz eser birinci baskıya aittir. Kitap Behçet Gücer (ö.1952) ve Faik Sabri Duran tarafından kaleme alınmıştır.

Kitabın iç kapağında “Maarif Vekaleti tarafından lise ve orta mekteplere kabul edilmiştir.” bilgisi yer alır.

Eserde yer alan konular yedi “Kısım” halinde ele alınmıştır. Bu “Kısım”lar; “Balkan devletleri”; “Tuna memleketleri”; “Cenubî ve Orta Avrupa memleketleri”; “Garbî Avrupa memleketleri”; “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği”; “Amerika ve Asya’da büyük devletler” ve “İran, Irak Suriye”dir.

Duran, eserde bu bölgelerde kurulan devletlerin sınırları, arazi yapısı, iklimi, nehirleri ve iktisadi yapısı gibi pek çok konu hakkında bilgi vermiştir. Bu ülkeler; Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya, Romanya, Macaristan, İtalya, Almanya, İngiltere, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Hindistan, Fransa, Fas, Cezayir, Tunus, Hindicini, Belçika, Felemenk, Sibirya, Arjantin, Japonya, İran, Suriye ve Irak’tır. Sözel olarak verilen bilgileri resim, şekil ve grafiklerle destekleyen Duran, böylelikle anlatılanları daha somut hale getirmiştir.

Açık ve anlaşılır bir dille kaleme alınan eser 36 harita ve 150 resim ihtiva etmektedir. Kitap Osmanlıca olarak yazılmış olmasına rağmen metin içerisindeki rakamlar günümüz rakamları ile yazılmıştır.

3.1.1.28. Çocuklara Coğrafya Dersleri, Türkiye Coğrafyası

- **İstanbul, 1928, Marifet Matbaası, Neşreden: İbrahim Hilmi, 136, resimli.**

Kitabın bilinen sekiz baskısı bulunmaktadır.²⁶⁵ Ancak yapılan çalışmalarda ilk baskıların hangi yıllarda yapıldığı tespit edilememiştir. İncelediğimiz ve yukarıda künye bilgisi verdiğimiz eser sekizinci baskıya aittir.

Kitapta “1926 müfredat programına göre” ve “İlk mektep dördüncü sınıf” ibaresi yer alır. Ayrıca “Mütehassıs Komisyonun Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Dairesinin 2/8/1927 tarihli ve 94 numaralı kararile kabul edilmiştir.” bilgisi mevcuttur.

---

²⁶⁵Kitabın beşinci baskısı 1340/1924; altıncı baskısı 1341/1925; yedinci baskısı 1926 tarihinde yapılmıştır. Detaylı bilgi için bk. OCLT, 544; SÖK, 237.

Eser “Kitaptan istifade-i temin için takibi münasip olan usuller” ile yirmi yedi “Ders”ten oluşmaktadır. Bu “Ders”lerden bir kısmı “Topraklar ve kayalar”; “Dağlar”; “Vadiler”; “Dünya ve dünyanın şekli”; “Türkiye’nin iklimi”; “Türkiye’nin nehirleri” ve “Beş kıta hakkında toplu malumat” başlığını taşır.

Kitapta yer alan “Kitaptan istifade-i temin için takibi münasip olan usuller” bölümü yazarın diğer kitaplarında bulunmamasından dolayı dikkat çekmektedir. Duran, bu bölümde öğretmenlere; öğrencilerin konuyu anladıklarından emin olmak için sorular sormaları, akıl yürütmelerini sağlayacak resimler kullanmaları ve dikkatlerini çekecek görsellerden faydalanmaları gerektiği gibi tavsiyelerde bulunur. Ona göre öğretmenlerin vazifesi yalnızca öğrencilere ders anlatmak değil, dersi olabildiğince anlaşılır ve verimli kılmaktır.

Duran, metinde çocuklara sıklıkla sorular yönelterek onları eğitimde aktif hale getirmeye çalışmıştır. Sözelimi; “Çocuklar siz elbette toprakla oynadınız fakat onun ne olduğunu, nasıl meydana geldiğini düşündünüz mü?”²⁶⁶ şeklindeki sorularıyla öğrencileri düşünmeye sevk etmiştir.

Kitap çocukların rahatlıkla anlayabileceği sade ve anlaşılır bir dille yazılmış, sözel ifadeler görsel unsurlarla desteklendirilmiştir.

- **Beş Kıta Coğrafyası**

Bu Eserlerde bulunan “Müellif ifadesi” bölümü *Tabii Coğrafya Dersleri ve Kutub Memleketleri* eserinde bulunan ifade ile aynıdır.

3.1.1.29. Beş Kıta Coğrafyası: Avrupa

- **İstanbul, 1927, Marifet Matbaası, Neşreden: İbrahim Hilmi, 211+2, resimli**

Eserin bilinen üç baskısı bulunmaktadır.²⁶⁷ Yukarıda künye bilgisi verdiğimiz ve incelediğimiz eser yeni baskıya aittir.

---

²⁶⁶ Faik Sabri Duran, *Çocuklara Coğrafya Dersleri, Türkiye Coğrafyası* (İstanbul: Marifet Matbaası, 1928), 5.

²⁶⁷ Kitabın birinci baskısı 1329-1331/1913-1914-1915/1916, diğer baskısı 1332/1916-1917 yılında yapılmıştır. Detaylı bilgi için bk. SÖK, 130; OCLT, 537.

Kitapta “1924 müfredat programına göre” ve “Lise birinci devre ikinci sınıf” ibaresi yer alır. Ayrıca “Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Dairesinin 646 numaralı karare mekteplere kabul edilmiştir” bilgisi mevcuttur.

Kitap “Müellif ifadesi” ve yirmi başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklardan bir kısmı; “Yunanistan”; “Arnavutluk”; “Romanya”; “Belçika”; “Fransa”; “Bulgaristan”; “Almanya”; “Felemenk” ve “Belçika” adını taşır. Duran, her bir başlık altında bu ülkelerin mevkii, sınırları, fiziki, beşeri, iktisadi, nebati, hayvani ve beşeri coğrafyası hakkında bilgi vermiştir.

Sade ve anlaşılır bir üslupla kaleme alınan metin pek çok resim, şekil ve harita ihtiva etmektedir.

3.1.1.30. Beş Kıta Coğrafyası: Şimali Amerika

- **İstanbul, 1926, Maarifet Matbaası, Neşreden: İbrahim Hilmi, 72+2, resimli**

Eserin bilinen bir baskısı bulunmaktadır.²⁶⁸

Kitabın iç kapağında, “1924 müfredat programına göre” ve “Lise birinci devre birinci sınıf” ibaresi yer alır. Ayrıca “Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Dairesinin 632 numaralı karare mekteplere kabul edilmiştir” bilgisi mevcuttur.

Metin “Müellifin ifadesi” ve beş ana başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklar sırasıyla “Şimali Amerika hakkında toplu malumat”; “Kanada”; “Hükümet-ı müttehede” ve “Meksika”dır.

Kitap içerisinde dördüncü başlık atlanmıştır. İlâveten beşinci bölümün ardından “Vüs'ta Amerika ve Antiller” isimli yeni bir başlık bulunduğu kanaatimizce metinde altı ana başlık yer almaktadır.

Duran, bu başlıklarda Şimali Amerika'nın mevkii, sınırları, iklimi, nehirleri, sahilleri, beşeri, nebati ve hayvani coğrafyası ile kıta üzerinde bulunan ülkelerin coğrafi yapıları hakkında bilgi vermiştir.

---

²⁶⁸ Gerek kataloglarda gerekse yaptığımız araştırmalarda kitabın yukarıda künyesini verdiğimiz tek baskısına rastlanmış olmakla beraber kapakta yazan “Yeni Tab” ibaresi kitabın birden fazla baskısı olduğunu düşündürmektedir.

Genel olarak sade bir dil kullanılan kitapta 120 adet resim, şekil ve harita bulunmaktadır.

3.1.1.31. Beş Kıt'a Coğrafyası: Asya

- **İstanbul, 1930, İstanbul Sanayii Nefise Matbaası, 196, resimli**

Eserin bilinen iki baskısı bulunmaktadır. Yukarıda künye bilgisi verdiğimiz ve incelediğimiz eser birinci baskıya aittir.

Kitabın iç kapağında “1924 programına göre” ve “Lise birinci devre ikinci sınıf” ibaresi yer alır. Ayrıca Mütihassıs Komisyonun raporu ve Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Dairesinin 636 numaralı kararile kabul edilmiştir.” bilgisi mevcuttur.

Eser on dört ana başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklar “Asya hakkında toplu malumat”; “Nebati, hayvani, beşeri ve madeni hayat”; “Sibirya”; “Türkistan”; “Kafkasya”; “İran yaylası”; “Irak”; “Suriye- Filistin”; “Arabistan”; “Hindistan”; “Hindiçini”; “Hindi şarkî adaları”; “Çin” ve “Japonya İmparatorluğu”dur.

Duran ilk iki bölümde kıtanın coğrafi yapısına değindikten sonra geri kalan bölümlerde yukarıda adı geçen ülkeleri ele almış, bu ülkelerin mevkii, sınırları, zemini, şekil yapısı, iklimi, nehirleri, nebati, hayvani, beşeri ve iktisadi coğrafyaları hakkında bilgi vermiş ve haritalarını eklemiştir.

Sade bir dille kaleme alınan kitapta çok sayıda resim, harita ve şekil bulunmaktadır.

3.1.1.32. Beş Kıta Coğrafyası: Cenubi Amerika ve Okyanusya

- **İstanbul, 1926, Maarifet Matbaası, Neşreden: İbrahim Hilmi, 71+2, resimli**

Kitabın bilinen bir baskısı bulunmaktadır.²⁶⁹

Kitabın iç kapağında “1924 programına göre” ve “Lise birinci devre birinci sınıf” ibaresi yer alır. Ayrıca Mütihassıs Komisyonun raporu ve Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Dairesinin 636 numaralı kararile kabul edilmiştir.” bilgisi mevcuttur.

---

²⁶⁹ Gerek kataloglarda gerekse yaptığımız araştırmalarda kitabın yukarıda künyesini verdiğimiz tek baskısına rastlanmış olmakla beraber kapakta yazan “Yeni Tab” ibaresi kitabın birden fazla baskısı olduğunu düşündürmektedir.

Metin “Müellif ifadesi” ile iki ana başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklar “Cenubi Amerika” ve “Okyanusya”dır. Duran, ilk olarak kıtaların mevkii, sınırları, zemin şekilleri, sahilleri, iklimi, beşeri, hayvani ve nebati coğrafyası hakkında bilgi vermiş, sonrasında bu bölgelerde kurulan ülkeleri ele almıştır. Yazarın ele aldığı ülkeler; Kolombiya, Ekvator, Peru, Bolivya, Şili, Uruguay, Paraguay, Arjantin, Brezilya, Guyana, Venezuela, Avustralya ve Yeni Zelanda’dır. Duran bu ülkelerin mevkii ve sınırları ile fiziki, beşeri, iktisadi, nebati ve hayvani coğrafyalarından bahsetmiştir.

Sade ve anlaşılır bir dille kaleme alınan kitap 137 adet resim, şekil ve harita ihtiva etmektedir.

3.1.1.33. Beş Kıta Coğrafyası: Afrika

- **İstanbul, 1926, Matbaa-i Ebüzziya, Neşreden: İbrahim Hilmi, 108+1, resimli**

Kitabın bilinen bir baskısı bulunmaktadır.²⁷⁰

Kitabın iç kapağında “1924 programına göre” ve “Lise birinci devre birinci sınıf” ibaresi yer alır. Ayrıca Mütetassıs Komisyonun raporu ve Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Dairesinin 636 numaralı kararile kabul edilmiştir.” bilgisi mevcuttur.

Metin içerisinde “Müellifin ifadesi” ve on iki ana başlık bulunmaktadır. Bu başlıklar “Afrika hakkında toplu malumat”; “Mağrib veya atlas memleketleri”; “Atlas memleketleri”; “Sahra-yı kebir”; “Mısır”; “Garbi Sudan”; “Senegal ve Kenya”; “Orta Sudan”; “Kongo”; “Şarki Sudan”; “Şarki Afrika-büyük göller yaylası”; “Habeşistan”; “Somali”; “Eritre” ve “Cenubi Afrika”dır.

Duran, birinci başlıkta Afrika’nın mevkii, sınırları, zemin şekli, iklimi, nehirleri, gölleri, sahilleri ve beşeri coğrafyası hakkında bilgi verdikten sonra kıta üzerinde bulunan ülkeleri ele alarak bu bölgelerin coğrafi özelliklerini açıklamıştır. Yazar yukarıda adı geçen ülkelerin yanı sıra Fas, Cezayir, Tunus, Mısır ve Sudan’ın coğrafi yapılarına da değinmiştir.

---

²⁷⁰ Gerek kataloglarda gerekse yaptığımız araştırmalarda kitabın yukarıda künyesini verdiğimiz tek baskısına rastlanmış olmakla beraber kapakta yazan “Yeni Tab” ibaresi kitabın birden fazla baskısı olduğunu düşündürmektedir.

Sade ve anlaşılır bir dille kaleme alınan eser çok sayıda resim, şekil ve harita ihtiva etmektedir.

3.1.1.34. Coğrafya Defterleri

Coğrafya Defterleri on küçük kitapçıktan meydana gelmektedir.

Coğrafya Defterleri; Numara 1: İlk Mektep Üçüncü Sınıf

İstanbul, 1926, Türk Matbaası, 16

Coğrafya Defterleri; Numara 2: İlk Mektep Dördüncü Sınıf

İstanbul, 1926, Türk Matbaası, 16

Coğrafya Defterleri; Numara 3: İlk Mektep Beşinci Sınıf

İstanbul, 1927, 48

Coğrafya Defterleri; Numara 4: Lise Birinci Devre Birinci Sınıf

İstanbul, 1926, Türk Matbaası, “Yeni tab”, 16

Coğrafya Defterleri; Numara 5: Lise Birinci Devre İkinci Sınıf

İstanbul, 1927, Türk Matbaası, “Yeni tab”, 40+32+14

Coğrafya Defterleri; Numara 6: Lise Birinci Devre Üçüncü Sınıf

63 sayfa

Coğrafya Defterleri; Lise altıncı seneye mahsus: Coğrafya-yı Tabii ve Beşeri, Menatık-ı Kutbiye

İstanbul, 1331/1915, Kanaat Matbaası,14

Coğrafya Defterleri; Lise Yedinci Seneye Mahsus: Avrupa

İstanbul, 1331/1915, Kanaat Matbaası, 32

Coğrafya Defterleri; Lise Sekizinci Seneye Mahsus: Asya, Asya-Yı Şarkî Adaları Ve Afrika

İstanbul, 1331/1915, Kanaat Matbaası

Coğrafya Defterleri; Lise Dokuzuncu Seneye Mahsus: Amerika Ve Avustralya

İstanbul, 1331/1915, Kanaat Matbaası,16

Bu kitapçıklar “İhtar”, çeşitli dilsiz haritalar ve boş sayfalardan oluşmaktadır. Eserlerin “İhtar” bölümü hepsinde benzerlik gösterdiğinden “Lise birinci devre birinci sınıf”ta yer alan “İhtar” örnek olarak verilecektir.

Duran burada öğrencilerin defterdeki haritaları tamamlamaları, öğretmenin tahtaya çizdiği haritaları deftere geçirmeleri ve yeni haritalar çizmeleri için defterleri bu şekilde düzenlediğini belirtir. Yazar öğrencilerin atlaslar veya haritalar üzerinden saman kâğıdı ile haritaları kopya etmelerine katiyen izin verilmemesi gerektiğini ifade eder. Ona göre öğrenci bu defterler sayesinde duvar haritasına, atlasa veya öğretmenin tahtaya çizdiği şekillere bakarak defterine harita çizmeye alışmış olacaktır.

Duran, haritaların çizimi ve tamamlanmasında uygulanacak usulleri de ekler; “Bu haritaların tamamlanması için defterdeki hafif mürekkepler üzerinden evvela siyah mürekkeple gidilecek, sonra koyu renk kurşun kalemle dağlar mavi kalemle nehirler kırmızı kalemle de seyr yolları ve sarı kalemle siyah taksimat işaret edilecektir.”²⁷¹

3.1.2. Öğretmenlere Yönelik Kitaplar

3.1.2.1. Tahsil-i İbtidaîde Coğrafya Tedrisatı (Devre-i Aliye)

- **İstanbul, 1332/1916-1917, Matbaa-i Âmire, “Maarif-i Umumiye Nezareti Telif ve Tercüme Kütüphanesi aded:33”, 40**

Eserin bilinen bir baskısı bulunmaktadır.

Kitapta “Bir ve iki derslane ve muallimli mekteplere mahsus coğrafya kitapları” ibaresi yer alır. Ayrıca Duran’ın bu tarihlerde Darülfünun ve Darülmuaallimîn-i Âliye’de coğrafya muallimi olarak görev yaptığı bilgisi de mevcuttur.

Eserde ele alınan konular on başlık halinde incelenmiştir. Bu başlıklarda coğrafyanın faydaları, anlatımı, çevrenin birey üzerindeki etkisi, harita çizim teknikleri ve insanın

---

²⁷¹ Faik Sabri Duran, *Coğrafya Defterleri; Lise Birinci Devre Birinci Sınıf, Numara 4* (İstanbul: Türk Matbaası, 1926).

suya, havaya ihtiyacı gibi konular üzerinde durulmaktadır. Eser, okullarda coğrafya eğitiminin nasıl olması gerektiği konusunda öğretmenlere yol gösteren bir rehber niteliğindedir.

Duran'ın birçok eserinde yer alan coğrafyanın ve coğrafi bakış açısının değişimi hususundaki düşünceleri bu eserde de bulunmaktadır. Nitekim yazar, otuz-kırk yıl önce coğrafyanın karışık rakamlar, isimler ve kuru sözlerle anlatılan bir ilim olduğuna ve öğretmenlerin hadiseleri bağ kurmaksızın yalnızca tarif etmekle yetindiklerine değinmiştir. Ancak ona göre artık coğrafya sadece tarife değil, olayları izah etmeye, aralarında bağlantı kurmaya, nasıl, niçin, niye sorularına cevap aramaya, fikir yürütmeye, gözlem yapmaya ve araştırmaya dayalı bir ilimdir.²⁷²

Sade ve anlaşılır bir üslupla yazılan metin içerisinde herhangi bir görsel unsur yer almamaktadır.

3.1.2.2. Coğrafya Ders Hazırlıkları (Coğrafya Tedrisatında Muallimler Kara Tahtadan Nasıl İstifade Etmeli?)

- **İstanbul, 1931, Kanaat Kütüphanesi, 75+5**

Eserin bilinen tek baskısı bulunmaktadır.

Eserin iç kapağında Duran'ın kitabın yazıldığı tarihte “Gazi Terbiye Enstitüsü ve Muallim Mektebi Müdürü” vazifesinde bulunduğu bilgisi yer almaktadır.

Yazar, eseri hazırlarken *Geography and the Blackboard* ve *The Keener Sight* gibi kaynaklar ile kendi dersleri için hazırladığı şekillerden faydalanmış ve birtakım yeni krokiler çizmiştir²⁷³

Duran, öğretmenlerin ve öğretmen olarak yetiştirilen öğrencilerin tahtada harita, kroki ve diyagram çizemediğini belirtir. Sorbonne Üniversitesi'ndeki öğrencilik yıllarında William Morris Davis (öl. 1934)'in tahtaya çizdiği şekiller aracılığıyla karışık konuları

---

²⁷² Faik Sabri Duran, *Tahsil-i İbtidai'de Coğrafya Tedrisatı* (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1916-1917), 6-8.

²⁷³ Duran, *Coğrafya Ders Hazırlıkları (Coğrafya Tedrisatında Muallimler Kara Tahtadan Nasıl İstifade Etmeli?)*, 7.

bile oldukça anlaşılır hale getirdiğine değinen yazar, bir konunun iyi anlaşılabilmesi için mutlaka öğrenciler önünde çizilen şekillerden faydalanılması gerektiğini ifade eder.²⁷⁴

Ancak ona göre ülkemizde şekil ve diyagramların nasıl çizileceğini ve konulara göre hangisinin kullanılacağını gösteren bir rehber bulunmamaktadır. Bu eksikliği karşılamak üzere kitabı kaleme almaya karar veren yazar, derslerde kullanılacak bütün görsel unsurların yer aldığı bir koleksiyon yerine, öğretmen ve öğrencilere fikir verecek bir rehber hazırladığını ve bu görsellerin nasıl hazırlanacağına ilişkin açıklamalarda bulunduğunu belirtir. Ayrıca kimi zaman öğretmenlere haritaların oldukça sade olması ve bir harita üzerine çok fazla unsur sığdırılmaması gibi tavsiyelerde de bulunur.²⁷⁵

Duran her ne kadar haritaların derste çizilmesi gerektiğini öne sürse de bu hususta bir uyarıda bulunmaktan geri kalmaz ve görsellerin bir araç olduğunu, bunların çiziminde çok fazla vakit kaybedilmemesini, eğer vakit alan bir şekil kullanılacaksa bunun dersten önce hazırlanması gerektiğini vurgular.²⁷⁶

Sade ve açık bir dille kaleme alınan kitap doksan adet şekil ihtiva etmektedir.

3.1.2.3. Mekteplerde Coğrafya Tedrisatı

- **İstanbul, 1331/1915-1916, Kanaat Matbaası, 44**

Eserin bilinen bir baskısı bulunmaktadır.

Kitapta “Maarif nezareti celilesince tab ettirilerek muallimine mücena-i tevzi edilmiştir.” ibaresi yer alır. Ayrıca Duran’ın bu tarihlerde “Darülfünun ve İstanbul Sultanisi coğrafya muallimi” olarak görev yaptığı bilgisi mevcuttur.

Eser beş ana başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklar sırasıyla “Coğrafya Nedir?”; “Coğrafyanın Kıymeti Terbiyevisi”; “Rakamlar ve İsimler”; “Gaye-i Vehmiyet” ve “Tarz, Tedris ve Vesait”tir.

---

²⁷⁴ Duran, *Coğrafya Ders Hazırlıkları (Coğrafya Tedrisatında Muallimler Kara Tahtadan Nasıl İstifade Etmeli?)*, 5-7.

²⁷⁵ Duran, *Coğrafya Ders Hazırlıkları (Coğrafya Tedrisatında Muallimler Kara Tahtadan Nasıl İstifade Etmeli?)*, 7-8.

²⁷⁶ Duran, *Coğrafya Ders Hazırlıkları (Coğrafya Tedrisatında Muallimler Kara Tahtadan Nasıl İstifade Etmeli?)*, 74-75.

Duran, birçok kitabında olduğu gibi burada da coğrafyanın eski ve yeni hali arasındaki farka değinmiş; önceleri coğrafyanın yer isimleri ezberlemeye ve zamanı geldiğinde bunları unutmadan tekrar etmeye dayalı olduğunu ancak bundan sonra coğrafya eğitiminde ezberciliğin değil düşünme ve akıl yürütmenin esas alındığını belirtmiştir.²⁷⁷

Eser öğretmenlere okullarda coğrafyanın hangi yöntemlerle okutulması gerektiği hakkında bilgi veren bir rehber niteliğindedir. Müellifin *Avrupa* isimli eserinin “Mukaddime” bölümünde bu eserin coğrafya öğretmenlerine ücretsiz olarak verileceği ifade edilmiştir.

Sade bir dille yazılan metinde yalnızca üç adet şekil yer almaktadır.

3.1.2.4. Coğrafyada İlk Adım, Devre-i Ūlâ (Muallimlere Mahsus)

- **İstanbul, 1331/1915-1916, Matbaa-i Âmire, “Maarif-i Umumiye Nezareti, Telif ve Tercüme Kütübhanesi, Aded: 33”, 142**

Eserin bilinen bir baskısı bulunmaktadır.

Kitapta “bir, iki dersane ve muallimli mekteplere mahsus coğrafya kitapları- aded:1” ibaresi yer alır. Ayrıca Duran’ın bu tarihlerde “Mektebi Mülkiye ve Darümuallimîn-i Aliye coğrafya muallimi” olarak görev yaptığı bilgisi mevcuttur.

Kitap “Muallimlere” ve otuz dört kısa hikâyeden oluşmaktadır. Bu hikâyelerden bir kısmı “Güneş büyük bir yangındır”; “Rüzgâr fırlıdağı”; “Coğrafya bize dünyayı öğretir” ve “Tuhaf bir saat” başlığını taşır.

Yazar, “Muallimlere” bölümünde yedi başlık altında öğretmenlere tavsiyelerde bulunur. Bu başlıklar; “Bu kitap yalnız bir rehberdir”; “Coğrafya faydalı ve lüzumlu bir derstir”; “Coğrafya yalnız hafıza dersi değildir”; “Coğrafya bir müşahede ilmidir”; “Çocukları merakla düşürünüz”; “Çocukların yalnız kafası değil eli de işlemeli” ve “Muallim derslerini iyi hazırlamalı”dır.

Duran, bu başlıklarda kitabın coğrafya öğretmenlerine dersleri nasıl anlatmaları ve hangi yoldan ilerlemeleri gerektiği konusunda bilgi veren bir rehber niteliği taşıdığını belirtir.

---

²⁷⁷ Duran, *Mekteplerde Coğrafya Tedrisâtı*, 3.

Bu hususta öğretmenlere kitapta yer alan tasvir ve tahlillerin aynen uygulanmasının doğru olmadığını, bunun yerine okulların bulunduğu mevkiye, öğrencinin bilgisine, hayat tarzına ve kabiliyetine göre derslerin anlatılması gerektiğini tavsiye eder. İlâveten öğrenciye “Ne gördünüz?”, “Nasıl gördünüz?”, “Niçin böyle oluyor?”, “Şöyle olsaydı ne olurdu?” gibi sorular yöneltilerek onlarda merak uyandırmanın mühim olduğunu ifade eder ve öğretmenlerin okumaları lazım gelen kitaplar hakkında da bilgi verir.²⁷⁸

Eserin başkahramanı Hüseyin isimli köylü bir çocuktur. Bu çocuğun hayatından ve öğretmeni Osman Efendi ile aralarında geçen sohbeti üzerinden ele alınan konular hikâyeleştirilerek anlatılmıştır. Her bölümün sonunda öğretmen ve öğrenci arasında geçen soru cevap diyalogu bulunmaktadır.

Oldukça sade bir dil kullanılan eser çok sayıda görsel unsur ihtiva etmektedir.

3.1.3. Atlaslar

3.1.3.1. Orta Atlas (İndeks ve İstatistik Malumatı)

- **Londra, 1934, George Philip and Son Matbaası, Neşreden: Kanaat Kütüphanesi, 32**

Eserin bilinen iki baskısı bulunmaktadır.²⁷⁹ İncelediğimiz ve yukarıda künye bilgisi verdiğimiz eser ikinci baskıya aittir. Kapakta “Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Heyetinin 9 Ağustos 1927 tarihli ve 112 numaralı kararile liselere, muallim mekteplerine ve ortamekteplere kabul edilmiş olan “Orta Atlas”ın zeylidir.” bilgisi yer alır.

Eserde “Bir iki söz”, dünyanın, kıtaların ve okyanusların büyüklüğü, büyük devletlerin yüz ölçümleri, önemli nehirlerin ve göllerin kilometreleri ile renklendirilmiş çeşitli haritalar yer almaktadır. Bu haritalardan bir kısmı “Orta ve Güney Asya iktisadi haritası”; “Osmanlı Devleti’nin intişarı ve inhitatı haritası”; “Avrupa fiziki haritası”; “Türkiye hava haritası” ve “Türkiye jeoloji haritası” adını taşır.

Duran, “Bir iki söz” bölümünde eseri muallim mekteplerinin, orta mekteplerin ve liselerin müfredat programına göre hazırladığını belirtir. Ayrıca atlasta adı geçen isimlerin derste

---

²⁷⁸ Faik Sabri Duran, *Coğrafyada İlk Adım*(İstanbul: Matbaa-i Amire, 1915), 3-6.

²⁷⁹ Eserin ilk baskısı 1928 yılında Londra’da George Philip and Son matbaasında basılmıştır.

kullanılıyor olmasına, haritaların uyumlu renklerle basılmasına, yabancı coğrafya adlarının imlâsında Maarif Vekâleti'nin 1929 yılında yayınladığı rapora uygun davranmaya ve baskının düzgün bir şekilde yapılmasına özen gösterdiğini ifade eder. Eseri üç yıl kadar uzun bir hazırlık sürecinin sonunda tamamlayan Duran, öğrencilerin zorlanmadan aradıklarını bulabilmeleri için hece sırasına göre düzenlenen bir indeks eklediğini belirtir.

3.1.3.2. İlk Atlas (İlk Mekteplere Mahsus)

- **Londra, 1927, George Philip and Son Matbaası, Neşreden: Kanaat Kütüphanesi, 16**

Eserin bilinen bir baskısı bulunmaktadır. Kapakta “Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Dairesinin 9 Ağustos 927 tarihli ve 112 numaralı kararile ilk mekteplere kabul edilmiştir.” bilgisi yer alır.

Eser; “Resim, plan, harita ve coğrafya isimleri” ve “Tesviye münhanileri taramalar harita makyasları, saatlerin değişmesi”nin gösterildiği siyah beyaz bir çizim ile on üç renkli haritadan oluşmaktadır. Bu haritalardan bir kısmı “Türkiye etrafındaki komşu hükümetler”; “Avrupa- siyasi”; “Asya- tabii”; “Cenubi Amerika- tabii ve siyasi” ve “Şimali Amerika- tabii ve siyasi” adını taşır.

Her haritanın altında haritanın ölçeği ve basım yeri bulunmaktadır.

3.1.3.3. Büyük Atlas

- **İstanbul, (t.y), Kanaat Yayınları, “Genişletilmiş Yeni Bası”, 104**

Eserin kaç baskısı olduğu bilinmemektedir. Yapılan çalışmalarda kitabın ilk olarak hangi yılda basıldığı tespit edilememiştir.²⁸⁰

Eser, 1974 yılında Modern Büyük Atlas yayınlanana kadar ülkeler coğrafyasıyla ilgili tek bilimsel kaynak olmuştur.²⁸¹

---

²⁸⁰Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi'nde kitabın ilk olarak 1936 yılında basıldığı yazar. Bk. Hüseyin Yürük, “*Duran, Faik Sabri*”, Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi (İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2012), 1/143.

²⁸¹ Yürük, “*Duran, Faik Sabri*”, 1/143.

Eser güneş sistemi, dünya üzerindeki; ekonomik faaliyetler, ulaşım yolları, diller, dinler, bitki örtüsü, nüfus yoğunluğu, yağış rejimleri, iklim şekilleri, sıcaklıklar, basınç ve rüzgarlar ile ilgili haritalar, projeksiyon sistemi, plan ve harita ile ilgili görseller ile kıtalar ve ülkeler hakkında verilen çeşitli haritalardan oluşmaktadır. Bu haritalardan bir kısmı “Kuzey Afrika”; “Güney Amerika”; “İtalya ve Balkan yarımadası”; “İber yarımadası”; “Avustralya ve Yeni Zeland” ve “Amerika Birleşik Devletleri”ne aittir.

Haritaların altında basım yeri ve ölçekleri bulunmaktadır.

3.1.4. Konferanslar

3.1.4.1. Büyük Milletlerden Japonlar, Almanlar; “İki Konferans”

- **İstanbul, 1329/1913-1914, Kader Matbaası, “Konferans Kütüphanesi:3” 64**

Eserin bilinen bir baskısı bulunmaktadır. Kitap Satı Bey (öl.1968) ve Duran’ın verdiği iki konferanstan oluşmaktadır.

Kitabın kapağında “Satı Bey tarafından: Japonya ve Japonlar, Japonların seciyyeleri; suret-i terakkileri; Faik Sabri tarafından: Almanya ve Almanlar, Almanların seciyyeleri; suret-i terakkileri” bilgisi yer alır.

Metin içerisinde iki bölüm yer almaktadır: Birinci bölüm “Japonya ve Japonlar” başlığını taşır. Burada Satı Bey’in 19 Nisan 1329/2 Mayıs 1913’de Şark Tiyatrosu’nda verdiği konferans, “Almanya ve Almanlar” başlıklı ikinci bölümde ise Faik Sabri Duran’ın 17Mayıs 1329/30 Mayıs 1913 tarihinde Darülfünun’da verdiği konferans bulunmaktadır.

Satı Bey bu konferansta Japonya’nın tarihi, coğrafyası, kültürü, medeniyeti ve nüfusu gibi konular hakkında bilgi verirken Japonlardan övgü dolu sözlerle bahsetmektedir. Ona göre; pek çok gelişme ve ilerleme Avrupa kıtasında meydana geliyor gibi düşünülse de bu kıtadan uzak olan Japonya dünyanın en büyük devletleri arasında önemli bir yer teşkil etmektedir. Ayrıca Avrupa ile temas eden ülkelerin gittikçe zayıfladığına değinen Satı Bey, Japonya’nın Avrupa ile ilk karşılaşmasından sonra güç kaybetmek yerine dünya

devleti haline geldiğine değinmiş ve ülkenin geçirdiği gelişim süreci hakkında da bilgi vermiştir.²⁸²

Duran ise Darülfünun'da verdiği konferansta XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Almanya'da yaşanan gelişmelerden, ülkenin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısına kadar pek çok konu hakkında bilgi vermiştir. Satı Bey gibi ele aldığı ülke ve vatandaşları hakkında övgü dolu sözler sarf eden Duran'a göre Almanya, XIX. yüzyıldan sonra hemen her alanda büyük bir ilerleme kat ederek dünyadaki önemli devletlerden biri haline gelmiştir. "Dünyada hiçbir mesele Almanya'nın ve Alman İmparatoru'nun müdahalesi olmaksızın halledilemez."²⁸³ diyen yazarın Almanya'ya karşı büyük bir hayranlık duyduğu açık bir şekilde görülmektedir.

3.1.4.2. Büyük Milletlerden İngilizler, Macarlar; "İki Konferans"

- **İstanbul, 1330/1914-1915, Kanaat Matbaası, "Konferans Kütüphanesi:4", 77**

Kitabın bilinen bir baskısı bulunmaktadır. Eser Duran'ın 9 Ağustos 1913 ve 18 Ağustos 1913 tarihlerinde Darülfünun konferans salonunda verdiği iki konferanstan oluşmaktadır.

Metin içerisinde iki bölüm yer almaktadır: Birinci bölüm "İngiltere ve İngilizler" başlığını taşır. Burada Duran'ın 27 Temmuz 1329/9 Ağustos 1913 verdiği konferans, "Macaristan ve Macarlar" başlıklı ikinci bölümde ise 5 Ağustos 1329/ 18 Ağustos 1913 tarihindeki konferansı bulunmaktadır.

Duran, kitabın birinci bölümünde İngiltere'nin ekonomik, sosyal, kültürel faaliyetleri ile coğrafi yapısı gibi pek çok konu hakkında bilgi vermektedir. Ülkenin XVI. yüzyıldan itibaren yaşadığı gelişmelere de değinen yazar bu gelişmelerin temelinde zirai, ticari ve sömürgecilik faaliyetlerinin olduğunu belirtmektedir.²⁸⁴ Duran, eserde zaman zaman kıyaslamalara da yer vermiş, söz gelimi farklı toplumlarda çiftçilerin ahırda otlar arasında

---

²⁸² Faik Sabri Duran, *Büyük Milletlerden Japonlar, Almanlar* (İstanbul: Konferans Kütüphanesi:3, 1913), 3-4.

²⁸³ Duran, *Büyük Milletlerden Japonlar, Almanlar*, 44.

²⁸⁴ Faik Sabri Duran, *Büyük Milletlerden İngilizler, Macarlar* (İstanbul: Kanaat Matbaası, 1914-1915), 1-3.

veya çiftliğin tavan arasında yattığına ancak İngiltere’de çiftlik çalışanlarının ve çiftçilerin zarif köşklere yaşadığına değinmiştir.²⁸⁵

Yazar, “Macaristan ve Macarlar” başlıklı ikinci bölümde ise ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel faaliyetleri, coğrafi yapısı, çevre hükümetlere karşı verdiği mücadeleleri ve hükümetin kalkınma projeleri hakkında bilgi vermiştir.

Ona göre Macaristan hükümeti öncelikle istiklal mücadelesi vererek bir millet olmak sonrasında ise gelişmiş ülkelerin düzeyine çıkmak istemektedir. Bunun için sanayi faaliyetlerini destekleyen hükümetin vatandaşlarına çalışın, zengin olun ve esaretten kurtulun şeklinde nasihatler verdiğiğine değinmiştir.²⁸⁶

3.1.5. Rehber Kitapçıkları

Sekiz kitabın tek bir ciltte toplandığı bu eser İstanbul’da Yedigün Matbaası’nda basılmıştır. Kitaplarda sayfa sayısı ve önsöz bulunmamaktadır. Müellif bu kitaplarda o gün için gerek siyasi gerekse askeri anlamda güçlü belli başlı sekiz devleti yakından tanıtmakta, ayrıca bu ülkelere ziyarete gidecek olanlar için karşılaşacakları manzaralar hakkında bilgi vermektedir. Her bir devletin yüzölçümünden başlayarak komşuları, önemli şehirleri, sanatsal faaliyetleri, kadınların toplumda değişen rolleri, ülkenin gezilip görülecek yerleri ve öne çıkan çeşitli özellikleri gibi konuları ele almıştır. Sade ve açık bir dille kaleme alınan eserlerde sözel ifadelerden çok görsel unsurlara yer verilmiştir. Kitapta her ülkenin haritası, o günkü devlet başkanının resmi ile ülkenin nüfusu, büyük şehirlerinin nüfusu ve dini dağılımları gibi bilgileri içeren bir tablo yer almaktadır.

3.1.5.1. Bugünkü Türkiye

- **İstanbul, 1937, Yedigün Matbaası, 30, resimli**

Eserin bilinen bir baskısı bulunmaktadır. Kitapta ilk olarak ülkenin sınırları, komşu devletleri ve hükümet yapısı hakkında verilen bilgiler yer almaktadır. Sonrasında saltanattan cumhuriyete geçişle birlikte yaşanan gelişmelere değinen Duran, ülkenin her yerinde bir yenileşme hareketi olduğunu, sanattan eğitime, sağlık hizmetlerinden belediyeçilik hizmetlerine kadar pek çok gelişmenin yaşandığını belirtir. Ona göre bu

---

²⁸⁵Duran, *Büyük Milletlerden İngilizler, Macarlar*, 18.

²⁸⁶Duran, *Büyük Milletlerden İngilizler, Macarlar*, 75-76.

gelişmelerden en çok etkilenen şüphesiz kadınlardır. Yazar kadınların saltanat dönemindeki yaşamlarından kısaca bahsettikten sonra cumhuriyetle birlikte pek çok yönden ilerleme şansı bulduklarını ifade eder.²⁸⁷ Ayrıca eserde bu dönemde İstanbul ve Ankara’da yaşanan gelişmelere de yer verilmiştir.

3.1.5.2. Bugünkü Almanya

- **İstanbul, 1937, Yedigün Matbaası, 32, resimli**

Eserin bilinen bir baskısı bulunmaktadır. Kitapta ülkenin coğrafi olarak kapladığı alan, sınırları, komşu devletleri, hükümeti, siyasi yapısı, yönetim şekli, sosyal ve kültürel yapısı, sportif faaliyetleri, kadınların geçmişe nazaran sosyal ve ekonomik hayattaki yeri, nehir ve kanalları, plajları, askeriye ve donanmanın yapısı hakkında bilgi verilmiştir. İlaveten Berlin, Münih ve Postdam’ın ülke için önemi, sosyal, kültürel ve sanat hayatı hakkında kısa bilgiler de eserde mevcuttur.

3.1.5.3. Bugünkü İngiltere

- **İstanbul, 1937, Yedigün Matbaası, 32, resimli**

Eserin bilinen bir baskısı bulunmaktadır. Kitapta ülkenin coğrafi olarak kapladığı alan, eğitim sistemi, önemli okulları, sanayisi, telsiz ve radyo gibi üretilen yeni cihazları, sporsal aktiviteleri, dans kültürü, “Girls” olarak adlandırılan dansçı kızları, balıkçılık sektörü, ordu, donanma ve hava savunma sahasının yapısı ve bunları geliştirmek için yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca eserde bin sekiz yüz kilometrelik alanı ve dokuz milyonluk nüfusu ile o gün için dünyanın en büyük ve en kalabalık şehri olan Londra’nın ülke için önemi ve şehrin toplumsal yapısı hakkında verilen bilgiler de yer almaktadır.

3.1.5.4. Bugünkü Rusya

- **İstanbul, 1937, Yedigün Matbaası, 32, resimli**

Eserin bilinen bir baskısı bulunmaktadır. Kitapta oldukça geniş bir kara parçasına sahip olan ülkenin dünya üzerindeki karalara göre kapladığı alan, komşu ülkeleri, Çarlık

---

²⁸⁷Duran, *Bugünkü Türkiye*.

rejiminden S.S.C.B'ne geçiş süreci, hükümetin yapısı, yönetim şekli, seçme ve seçilme hakkı, giyim stili, tarım ve ormancılık faaliyetleri, petrol ve altın rezervi, sanayisi, sanatsal faaliyetleri, spor aktiviteleri, kadınların toplumdaki yeri, ordunun yapısı ve havacılık sektörü ile ilgili bilgiler verilmiştir. Ayrıca eserde ülkenin en önemli şehirlerinden olan Moskova'nın geçirdiği gelişim süreci hakkında da bilgilere de yer verilmiştir.

3.1.5.5. Bugünkü İtalya

- **İstanbul, 1937, Yedigün Matbaası, 32, resimli**

Eserin bilinen bir baskısı bulunmaktadır. Kitapta ülkenin coğrafi olarak kapladığı alan, sınırları, komşu devletleri, hükümeti, siyasi yapısı, yönetim şekli, sahilleri, madenleri, rezerv olarak güçlü ve zayıf olduğu madeni elementleri, sanatsal faaliyetleri, sahilleri, balıkçılık sektörü, halkın giyim kültürü, nakliye ve taşımacılık sektörü hakkında bilgi verilmiştir. Yanı sıra ülkenin Toscana ve Şardinya gibi doğal güzellik açısından oldukça zengin şehirleri ile “Ebedi Şehir” olarak adlandırılan Roma hakkında verilen kısa bilgiler de metin içerisinde yer almaktadır.

3.1.5.6. Bugünkü Fransa

- **İstanbul, 1937, Yedigün Matbaası, 30, resimli**

Eserin bilinen bir baskısı bulunmaktadır. Kitapta ülkenin coğrafi olarak kapladığı alan, komşu devletleri, yönetim şekli, hükümetin yapısı, seçme ve seçilme hakkı, akademik hayatı, kahve kültürü ile kahve dükkânları, plajları ve kadınların plaj modası, sanatsal aktiviteleri, sanayi sektörü, bu sektörde en çok üretilen ürünleri, şarapçılık sektöründeki lider konumu, savunma sanayisi ve teknolojisi hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca kitapta o gün için Avrupa'nın en kalabalık üçüncü kenti olan Paris'in Fransa için önemi, nüfusu, kentin en güzide yerleri olan parkları, umumi bahçeleri, şehrin gürültüsünden kaçanların uğrak noktası olan Bulonya ormanı, bulvarları, borsa hayatı, eğitim hayatı, üniversiteleri, güzellik atölyeleri, kadınların güzellik merakı hakkında verilen bilgiler de mevcuttur.

3.1.5.7. Bugünkü Japonya

- **İstanbul, 1938, Yedigün Matbaası, 26, resimli**

Kitabın bilinen bir baskısı bulunmaktadır. Eserde bir ada ülkesi olan Japonya'nın adaları, hükümetin yapısı, evlenme kültürü, çocukların eğitim sistemi ve oyuncakları, bayramları, mabetleri, lokantaları, çiçeklere ve çiçekçilik eğitimine verilen önem, kadınların eskiye nazaran sosyal ve ekonomik hayattaki yeri, müzik, tiyatro ve resim gibi sanatsal etkinlikleri, sportif aktiviteleri, askeri yapısı ile Tokyo hakkında verilen kısa bilgiler yer almaktadır.

3.1.5.8. Bugünkü Amerika

- **İstanbul, 1938, Yedigün Matbaası, 34, resimli**

Eserin bilinen bir baskısı bulunmaktadır. Kitapta kırk sekiz hükümetin bir araya gelmesiyle oluşan ülkenin coğrafi olarak kapladığı alan, siyasi yapısı, eğlence merkezi olan “Broadway”de düzenlenen aktiviteleri, “Speakeasy” olarak adlandırılan lokantaları, “Holivut”un sinema için önemi, ekonomik yapısı, kadınların toplumdaki yeri, eğitim sistemi, en önemli üniversiteleri, ulaşım sistemi, mevcut otomobillerinin sayısı, “Trailer” isimli karavan tipi araçları, toplumsal yapısı, zenci ve yerliler gibi farklı kökenli insanları, hava yolu taşımacılığı, ordu ve donanmanın yapısı hakkında bilgi verilmiştir. İlaveten Duran'ın Amerika'yı en güzel şekilde temsil ettiğini düşündüğü “Vaşington” ve o gün için dünyanın en büyük ikinci şehri olan New York hakkında verdiği bilgiler de metinde yer almaktadır.

3.1.6. Tabiat Serisi

Bu seri dört eserden meydana gelmektedir. Okuyucu kitaplar sayesinde kimi zaman farklı toplum ve medeniyetler arasında gezinmekte, kimi zaman hayvanları incelemekte kimi zaman da dünyanın dışına çıkarak gökyüzünü ve gök cisimlerini gözlemektedir. Yazar her bir kitapta görsel unsurlardan fazlaca yararlanarak anlatılanları okuyucunun zihninde canlı tutmaktadır. Oldukça sade akıcı bir dille kaleme alınan eserler hemen her yaş grubundan insana hitap etmektedir.

3.1.6.1. Hayvanlar Âlemi

- **İstanbul, 1945, Kanaat Kitabevi, 209+4, resimli**

Kitabın bilinen dört baskısı bulunmaktadır.²⁸⁸ İncelediğimiz ve yukarıda künye bilgisi verdiğimiz eser dördüncü baskıya aittir.

Eser, “Önsöz”²⁸⁹ ve otuz üç başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklardan bir kısmı “Bazı çok garip hayvanlar”; “Yırtıcı kuşlar”; “Denizlerin tehlikeli misafirleri”; “Hayvanlar arasında bizi en çok güldürüp eğlendirenler” ve “Merakımızı uyandıran bazı hayvanlar” adını taşır.

Duran “Önsöz” bölümünde; yoğun bir çalışma temposunun ardından okuyucunun hem eğlenceli hem de eğitici vakit geçirmesini sağlamak için onları hayvanat bahçesinde bir gezintiye çıkaracağını belirtir. Burada günlük hayatta sıkça karşılaşılan hayvanlardan nesli tükenmiş olanlara kadar pek çok hayvan hakkında bilgi verdiğini, böylece işe yaramadığı sanılan hayvanların bile aslında ne kadar önemli olduğunu gösterdiğini ifade eder. Bu gezi sayesinde hayvanları sevmeyen veya onlara eziyet eden insanların tutumlarının değişeceği kanaatinde olan yazar, hayvanları okuyucuya tanıtırken bir yandan da onları sevdirmeyi amaçlamaktadır.²⁹⁰

Oldukça sade ve anlaşılır bir dille kaleme alınan kitap içerisinde 350 resim, metin harici 4 levha ve 8 tablo bulunmaktadır.

3.1.6.2. Yeryüzü Gökyüzü

- **İstanbul, 1935, Akşam Matbaası, 230+7, resimli**

Eserin çeşitli baskıları vardır, ancak kaç baskı yaptığı bilinmemektedir.²⁹¹ İncelediğimiz nüshanın da kaçınıcı baskı olduğuna dair bir kayıt yoktur.

Eser “Muhterem okuyucularıma” ve yirmi başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklardan bir kısmı “Üzerinde yaşadığımız büyük top”; “Yıldızlar neden yapılmış?”; “Ormanlar ve çöller”; “Suyun yaptığı iş” ve “Yeryüzünü düz sanan insanlar” adını taşır.

---

²⁸⁸ Kitabın ilk basımı 1934 yılında yapılmıştır.

²⁸⁹ Duran’ın birinci baskıda yazdığı önsöz bu baskıda da yer almaktadır.

²⁹⁰ Faik Sabri Duran, *Hayvanlar Âlemi* (İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1934).

²⁹¹ Yaptığımız araştırmalarda eserin çeşitli nüshalarının sahaflar aracılığıyla satıldığını, bu nüshalarla ilgili verilen künyelerde 1947, 1956 ve 1958 tarihlerinin yer aldığı gördük. Ancak kitaplarda kaçınıcı baskı olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yukarıda tanıttığımız nüsha Seyfettin Özege Nadir Eserler bölümünde bulunan 1935 yılına ait baskıdır.

Duran, “Muhterem okuyucularıma” bölümünde; yoğun bir çalışma döneminin ardından yaz tatilinin başlamasıyla insanların imkanları dahilinde tatile gittiklerini, bu esnada tabiatın güzelliği ve gizemi karşısında kayıtsız kalamadıklarını belirtir. Ona göre hem gökyüzündeki cisimlerin hem de yeryüzündeki şekillerin nasıl oluştuğu ve nasıl bir düzen içinde bulunduğu ile ilgili herkesin aklında birtakım sorular bulunmaktadır. Yazar kitap aracılığıyla bu sorulara yanıt bulmaya çalışacağını belirtir.²⁹²

Duran eserinde dünyanın şekli, meydana gelişi, yanardağların oluşumu, gölge uzunluğu, gökyüzündeki gezegenler, yıldızlar, ay ve güneşin dünyamıza etkileri gibi birçok konuyu ele almış, gezegenleri güneşe yakınlık sırasına göre incelemiştir. Yazarın gezegenlerden bahsederken onları Utarid (Merkür), Zühre (Venüs) ve Merih (Mars) gibi o gün için bilinen isimleriyle ele alması dikkat çekmektedir.

Sade ve açık bir dille kaleme alınan metin içerisinde 280 resim ile 8 levha ve 4 tablo yer almaktadır.

3.1.6.3. İnsanlar Âlemi

- **İstanbul, 1939, Kanaat Kitabevi, 268+4, resimli**

Eserin çeşitli baskıları vardır, ancak kaç baskı yaptığı bilinmemektedir.²⁹³ İncelediğimiz nüshanın da kaçınıcı baskı olduğuna dair bir kayıt yoktur.

Metin “Önsöz” ve otuz üç başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklardan bazıları “Yamyamlar ve kafa avcıları”; “Süs olsun diye vücutlarına dövme yaptıran insanlar”; “Garip ayinler”; “Macarlarda köy düğünü”; “Hayvan döğüştüren insanlar” ve “İnsanlarda temizlik merakı” adını taşır.

Duran, eserin önsözünde; insanların cenaze, evlenme ve ayin gibi törenlerde büründükleri garip şekiller, gülünç ve bir o kadar enteresan adetler ile evlenen insanların yüzük takması, hediyeleşme ve selam verme gibi günlük hayatta sıklıkla karşılaşılan geleneklerin menşei hakkında bilgi verdiğini belirtir.²⁹⁴

---

²⁹² Faik Sabri Duran, *Yeryüzü Gökyüzü* (İstanbul: Akşam Matbaası, 1935).

²⁹³ Yapılan araştırmalarda eserin 1958 yılına ait nüshasının sahaflar aracılığıyla satıldığı görülmüştür. Ancak bu kitapta kaçınıcı baskı olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yukarıda tanıtılan nüsha Atatürk Kütüphanesi’nde bulunan 1939 yılına ait baskıdır.

²⁹⁴ Faik Sabri Duran, *İnsanlar Âlemi* (İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1939).

Yazar bu eser aracılığıyla ile okuyucuya insanlar arasında tetkik yaptırmaktadır. Oldukça sade ve anlaşılır bir dille kaleme alınan kitap içerisinde 350 resim, haricen 4 levha ile 8 tablo bulunmaktadır.

3.1.6.4. Kâşifler Âlemi

- **İstanbul, 1944, Kanaat Kitabevi, 179, resimli**

Eserin bilinen bir baskısı bulunmaktadır. Kitap Duran'ın son çalışmasıdır. Eserin 144 sayfası yazar tarafından geri kalanı ise bir heyet tarafından kaleme alınmıştır.

Eserde konular yirmi bir başlık altında ele alınmıştır. Bu başlıklardan bir kısmı “Kızıl Erik”, “Marko Polo”, “Cortez”, “Vasko Dö Gama” ve “Magellan” adını taşır.

Eserde önemli kâşiflerin hayatları; yaptıkları keşifler, başlarından geçen maceralar ve karşılaştıkları zorluklar hakkında kısaca bilgi verilmektedir.

Sade bir dille kaleme alınan eserde 232 resim ile metin harici 4 renkli tablo yer almaktadır.

3.2. Gezi Yazıları

Duran'ın seyahatname türündeki kitapları üç tanedir. Bu eserlerden *İstanbul'dan Londra'ya Şileple Bir Yolculuk* ve *Akdenizde Bir Yaz Gezintisi* müellifin kendi seyahatinde başından geçen olayların, gözlem ve izlenimlerinin yer aldığı kitaplardır. Bu eserlerde Duran, yaşadıklarını birinci ağızdan anlatmıştır. *Bir Türk Kızının Amerika Yolculuğu* adlı eser ise Duran'ın kızı Lütfiye'nin Amerika seyahati boyunca babasına gönderdiği gezi notlarının müellif tarafından bir araya getirilmesi ile meydana gelmiştir. Kitapta yer alan bilgiler Lütfiye'nin ağızından anlatılmaktadır.

Bu üç eser oldukça sade ve akıcı bir dille kaleme alınmıştır. Kitaplar sayesinde okuyucuya bir seyyah gibi ülke ülke dolaşma imkânı sunan yazar çok sayıda görsel unsur kullanarak, anlatılanların okuyucunun dimağında canlanmasını sağlamıştır. Metinler içerisinde hadiselerin farklı şehirlerdeki durumları ile şehirlerin eski ve yeni halleri arasındaki

gelişme farkı gibi birçok olay kıyaslanmıştır. Bu eserler ayrıca yurt dışına çıkacak bireyler için de bir rehber niteliği taşımaktadır.

3.2.1. İstanbul'dan Londra'ya Şileple Bir Yolculuk

- **İstanbul, 1934, Akşam Kitaphanesi, 267+3, resimli**

Eserin bilinen bir baskısı bulunmaktadır.

Kitap “Bir iki söz” ve otuz yedi başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklardan bir kısmı “Paris paris”; “Sen kıyılarında”; “Milanodan venediğe”; “Adriyatik denizinde”; “Dönüş yolunda” ve “Yeni evler” adını taşır.

Duran metnin “Bir iki söz” bölümünde bir yıl önce yaptığı İngiltere seyahatinin ardından Akşam gazetesinde yayımlanan gezi notlarının okuyucular tarafından oldukça beğeni görmesi üzerine kitabı kaleme aldığını belirtir.²⁹⁵

Duran, eşi ve Kızı ve ile birlikte Telamon isimli şileple 25 Haziran gecesi İstanbul'dan yola çıkmış, Amsterdam'a kadar şileple seyahat ettikten sonra oradan Londra'ya geçmiştir. Dönüş yolculuğunun bir kısmını kara yolu üzerinden tamamladıktan sonra 29 Ağustos Salı günü Venedik'ten Abbazia isimli bir vapura binerek 6 Eylül Çarşamba günü İstanbul'a varmıştır. Kitapta 2 ay 12 gün süren bu seyahat boyunca Duran'ın uğradığı yerleri gösteren bir kroki de mevcuttur.

Yazar, vapurun nerede ve ne zaman yapıldığından seyahat boyunca gördüğü olaylara, adetlere, giyim tarzlarına ve yeni icatlara kadar pek çok hadiseyi konu edinmiştir.

Duran'ın bu seyahat boyunca karşılaştığı en ilginç hadiselerden biri İngiltere caddelerinde gezerken rastladığı otomatik açılan garaj kapısıdır. Bu sistem karşısında oldukça şaşırان yazar, sistem ile ilgili kısa bilgi verdikten sonra sistemin nasıl çalıştığı hakkında çizilen bir krokiye de eserde yer vermiştir.

3.2.2. Bir Türk Kızının Amerika Yolculuğu

---

²⁹⁵ Duran, *İstanbul'dan Londra'ya Şileple Bir Yolculuk*, 5.

- **İstanbul, 1935, Akşam Matbaası, 261+2, resimli**

Eserin bilinen bir baskısı bulunmaktadır.

Kitap içerisinde elli başlık bulunmaktadır. Bu başlıklardan bir kısmı “Şikagoya giderken”; “Ohio kenarlarında”; “Newyorkun gece eğlenceleri”; “Denizde yüzen büyük bir otel”; “Wilmet’e doğru bir gezinti” ve “Kırsız adanın en güzel şehri: palermo” adını taşır.

Duran’ın kızı Lütfiye bir süredir evlerinde konuk ettikleri Dr. Cosette Faust Newton adlı hanımın Amerika’da vereceği konferanslarda kendisine yardımcı olmak için onunla birlikte Amerika’ya gitmiştir. 30 Ağustos 1934’te İstanbul’dan Tevere isimli bir vapurla yolculuğa başlayan Lütfiye, yaklaşık beş ay süren yolculuğun ardından Exmouth isimli bir şileple İstanbul’a geri dönmüştür. Bu seyahat boyunca gördüğü şehirlerin kendisinde uyandırdığı izlenimlerden, bölgelerin tarihi, mimari yapılarına, ilginç adetlere, halkın giyim kuşamına ve karşılaştığı yeniliklere kadar pek çok hususa değinmiştir.

Lütfiye’nin seyahat esnasında karşılaştığı en dikkat çekici hadiselerden biri Amerika’daki otomobil ve garaj bolluğudur. Lütfiye, Amerika’da otomobillerin ucuz olmasından dolayı arabası bozulan veya eskiyenlerin hemen yenisini aldığından, yol kenarlarında terk edilmiş arabalar bulunduğu ve araba mezarlıkları bulunduğu bahsetmiştir.²⁹⁶

3.2.3. Akdenizde Bir Yaz Gezintisi

- **İstanbul, 1938, Kanaat Kitabevi, 190+1, resimli**

Eserin bilinen bir baskısı bulunmaktadır.

Duran kitapta *İstanbul’dan Londra’ya Şileple Yolculuk* isimli eserinin okuyucu tarafından çok beğenildiğini ve tekrar bu tür bir kitap kaleme almasının talep edildiğini ifade eder.²⁹⁷ Yazar, hem tatil yapmak hem de bu tatilin hikâyesini kaleme almak için Akdeniz seyahati turuna katılır.

Eşi ve Kızıyla birlikte Capo Faro adlı vapurla 15 Mayıs 1937’de İstanbul’dan yola çıkan yazar Malta, Napoli, Capri, Pompei, Marsilya, Nis, Monte Carlo, Monaco, Genova, Pisa,

---

²⁹⁶ Faik Sabri Duran, *Bir Türk Kızının Amerika Yolculuğu* (İstanbul: Akşam Matbaası, 1935), 183-186.

²⁹⁷ Duran, *Akdenizde Bir Yaz Gezintisi*, 5.

Floransa, Roma, Postumia ve Venedik'e gitmiş, 15 Haziran 1937'de İstanbul'a geri dönmüştür.

Duran, eserde uğradığı bölgelerin sosyal, sanatsal, kültürel, ekonomik faaliyetleri, tarihi ve coğrafi özellikleri ile seyahat esnasında başından geçen olaylar gibi çeşitli konular hakkında bilgi vermiştir.

Yazarın bu seyahatte başından geçen olaylardan biri Capri'de ziyaret ettiği Mavi Mağara'da yaşadığı korku ve heyecan dolu anlardır. Müellif, mağaranın ağız kısmının dar olmasından ve dalgaların yükselmesinden dolayı içeri giriş ve çıkışta biraz zorluk yaşadığından, bununla beraber mağaranın içerisinin bir ışık oyununu andıran güzellikte olduğundan söz eder.²⁹⁸

3.3. Romanlar

3.3.1. Telif

Duran, *Jül Vern'in Hayatı ve Eserleri* isimli eserinde onun romanlarından etkilenerek *Mösyö Elektrik* ve *Bir Haftada Devriâlem* adında iki roman yazdığını belirtmiştir.

3.3.1.1. Mösyö Elektrik

- **İstanbul, 1318/1902-1903, Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, 60**

Kitabın bilinen bir baskısı bulunmaktadır. Kitapta “Muharrir: Ahmed Faik” ibaresi yer alır. Ancak Duran'ın *Jül Vern'in Hayatı ve Eserleri* kitabındaki ifadesi ile *Bir Türk Kızının Amerika Yolculuğu* eserinin başında yer alan yazara ait kitap listesine bakıldığında bu kitabın Faik Sabri Duran'a ait olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kitap, Duran'ın kendi adıyla değil mahlasıyla yazılması açısından dikkat çekmektedir.

Eserde “Çocuklara Mahsus Gazete ile tefrika suretinde neşr edildikten sonra kitap şeklinde tab edilmiştir.” bilgisi yer alır.

Romanın ana mekânı İstanbul'da boğaz kenarında bir yalıdır. Romanda Behcet, Nezih ve Memduh gibi çeşitli karakterler vardır. Eserde genel olarak elektriğin ne olduğu, günlük hayatta kullanım alanı, faydaları ve zararları gibi konular işlenmektedir. *Mösyö*

---

²⁹⁸ Duran, *Akdenizde Bir Yaz Gezintisi*, 52-53.

Elektrik’te bugün bulunan ancak o gün için hayal edilmesi bile güç olan bazı yeniliklerden de bahsedilmektedir. Sözelimi yüksek hızlı trenler bunlardan biridir. Dolayısıyla yazarın ileri görüşlü bir ilim insanı olduğu burada açıkça görülmektedir.

Eserde hiçbir görsel malzeme bulunmamaktadır.

3.3.1.2. Bir Haftada Devr-i Âlem

- **İstanbul, Asır Matbaası, Neşreden: Nasrullah, 224, resimli**

Kitabın bilinen bir baskısı bulunmaktadır. Kitapta “Musavver Fenni Roman Muharriri: Faik Sabri Duran” ibaresi ile “kitap Maarif Nezaret-i Celilesinin fi 23 Mart sene 322 Tarihli 7 ve 1841 numaralı ruhsatnamesiyle tab olunmuştur” bilgisi yer alır. Eserin başkahramanları arasında Sir Jim Blackwood, Mister Bary Daret, Klary Ddaret ve Sir Karidov yer alır. Kitapta on altı başlık bulunmaktadır. Bu başlıklardan bir kısmı; “Glandis gemisi”, “Bir varaka”, “Hareket” ve “Sidney”dir. Kitapta Sidney’de Herald adında bir gazetede Glandis isimli geminin bir haftada devri alem yapacağı haberinin yer alması üzerine yaşanan olaylar, gemide yaşananlar ve geminin bir haftada dünyayı nasıl dolaşacağı gibi konular hakkında bilgi verilmektedir. Kitabın başkahramanlarından Jim ve Bary bu seyahatin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği üzerine bahse girer. Jim hem bahsi kazanmak hem de Glandis’i geçmek için balonla aynı güzergâhı gitme çalışır ancak hava şartlarından dolayı bahsi kaybeder.

3.3.2. Tercüme

3.3.2.1. Huget (Hugette)

- **İstanbul, 1321/1905-1906, Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, 118**

Yazarı Guy Chantepieuer’dir. Kitapta “Matbuat-ı Dahiliye İdare-i Aliye tasdikiyle Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası’nda derc edilmiştir.” bilgisi yer alır.

3.3.2.2. Bedava Loca Bileti: Gayet Mudhik ve İmret-âimiz Bir Hikâye

- **İstanbul, 1321/1905-1906, Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, “Hikayet Müntehab Külliyyatı; Birinci Hikaye”, 31**

Eserin yazarı bilinmemektedir. Kapakta “Hanımlara Mahsus Gazete muharriri” ve “Matbuat-ı Dahiliye İdare-i Aliyesinin tasdiki ile Hanımlara Mahsus Gazete’ye derc edilmiştir.” ibaresi mevcuttur.

3.3.2.3. Köylü

- **İstanbul, 1322/1906-1907, Asır Matbaası, “Küçük Yeni Kütüphane aded:1”, 56**

Yazarı Paul Charles de Kock’tur. Eserde “Maarif Nezareti Celilesinin 387 numara ve 22 Kanunun-ı Sani 322 tarihli ruhsatnamesiyle tab edilmiştir.” bilgisi bulunmaktadır.

3.3.2.4. Devr-i Âlem Pehlivanı Gaytan Faradel

- **İstanbul, 1322/1906-1907, Asır Matbaası, 64**

Yazarı Paul Document’tir. Eserin kapağında “Matbuat-ı Dahiliye İdare-i Aliye tasdikiyle “Musavver-i Terakki” gazetesine tefrika edildikten sonra kitap suretinde neşr edilmiştir.” ibaresi yer alır.

3.3.2.5. Panayırçılar

- **İstanbul, 1323/1907-1908, Asır Matbaası, “Küçük Yeni Kütüphane aded:2”, 52**

Yazarı Paul Charles de Kock’tur. Kitapta “Maarif Nezareti Celilesinin 17 Mart 323 tarihli ruhsatnamesiyle tab edilmiştir.” bilgisi mevcuttur.

3.3.2.6. On Beş Yaşında Bir Kaptan

- **İstanbul, 1325/1909-1910, Asır Matbaası, 300**

Yazarı Jules Verne’dir. Eserin kapağında “Maarif Nezareti Celilesinin ruhsatnamesiyle tab edilmiştir.” bilgisi yer alır.

3.3.2.7. Onsekizinci Asır ve Kanlı İhtilal Vekayii

- **İstanbul, 1326/1910-1911, Matbaa-i Kader, 223+1**

Yazarı Issac'tır. Kitapta "On sekizinci asırda Avrupa- Cemahir-i müttefika-i Amerikanın teşkili- Fransa ihtilal-i kebir-i Napolyon- Şark siyaseti- Müstemlekat muharabeleri" ve "Tarih tekerrürden ibarettir. Bu cihetle mazi istikbal için bir ders ibret olmalıdır." bölümleri bulunmaktadır.

3.3.2.8. Emekdar

- **İstanbul, Asır Matbaası, "Küçük Yeni Kütüphanesi aded:3", 48**

Yazarı Henryk Sienklewich'tir. Eserin basım yılı bilinmemektedir. Kapakta "Matbuat-ı Dahiliye İdare-i Aliye tasdikiyle "Musavver-i Terakki" gazetesine tefrika edildikten sonra kitap suretinde neşr edilmiştir." ibaresi yer alır.

3.3.2.9. Buzlar Arasında Bir Kış

- **İstanbul,1321/1905-1906, Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, 72**

Yazarı Jules Verne'dir. Kitapta "Matbuat-ı Dahiliye İdare-i Aliye tasdikiyle Çocuklara Mahsus Gazete'ye tefrika suretiyle derc edildikten sonra ayrıca kitap şeklinde tab edilmiştir." bilgisi mevcuttur.

3.3.2.10. Mimi'nin Kalbi

- **İstanbul, 1321/1905-1906, Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, 24**

Yazarı Mathild Serao'dur. Kapakta "Matbuat-ı Dahiliye İdare-i Aliye tasdikiyle Hanımlara Mahsus Gazete'ye tefrika suretiyle derc edilmiştir." bilgisi yer alır.

3.3.2.11. Gaytan Faradel

- **İstanbul, 1321/1905-1906, Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, 168**

Yazarı Paul Doucement'tir. Kitapta "Maarif Nezareti Celilesinin 120 numaralı 12 Nisan sene 1321 tarihli ruhsatnamesine haizdir." ibaresi mevcuttur.

3.3.2.12. Dilenci

- **İstanbul, 1323/ 1907-1908, Asır Matbaası, 54**

Yazarı Arthur Coan Doyle'dir. Eserde "Maarif Nezareti Celilesi'nin fi 5 Şevval 1325 ve 29 Teşrin-i Evvel 1323 tarihli ve 407-2864 numaralı ruhsatnamesiyle tab edilmiştir." bilgisi mevcuttur.

3.3.2.13. Musavver Sahaif-i Güzide (1. Kısım)

- **İstanbul, Asır Matbaası, 190, resimli**

Eserin bilinen bir baskısı bulunmaktadır. Kitap çeşitli yazarların kısa hikâyelerinden oluşmuş derleme bir eserdir. Kitapta "(Paul burje), Guy Dömöyosan, Henry Lavedan, Jorej Kurtilin, Alfred Kabus, Paul Herviyev, Sean Ekar, Emile Zola gibi meşahirin asarından mütercim ve aslındaki resimler ile müzeyyendir." ibaresi yer alır. Ayrıca "Maarif Vekaleti Celilesinin 22 Kanun-ı Sani 322 tarih ve 381 numaralı ruhsatnamesiyle tab olunmuştur." bilgisi mevcuttur.

Kitap yirmi kısa hikâyeden oluşmaktadır.

Duran, birçok görsel ögenin bulunduğu esere bazı yazarların resimlerini de eklemiştir.

3.3.2.14. Musavver Sahaif-i Güzide (2. Kısım)

- **İstanbul, Asır Matbaası, 111, resimli**

Eserin bilinen bir baskısı bulunmaktadır. Kitap çeşitli yazarların kısa hikâyelerinden oluşmuş derleme bir eserdir. Kitapta "Maarif Vekaleti Celilesinin 22 Kanun-ı Sani 312 tarih ve 381 numaralı ruhsatnamesiyle tab olunmuştur." bilgisi mevcuttur.

Kitap on altı kısa hikâyeden oluşmaktadır.

Duran, birçok görsel ögenin bulunduğu esere bazı yazarların resimlerini de eklemiştir.

3.3.2.15. Musavver Müntehab Parçalar (1-2 Kısım)

- **İstanbul, 1324/1908-1909, Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, 128,135+1**

Kitabın bilinen bir baskısı bulunmaktadır. Eser çeşitli yazarların kısa hikâyelerinin bir araya getirilmesiyle oluşmuş derleme bir eserdir. Kitabın kapağında "Maarif Nezareti Celilesinin Fi 11 Safer 324 ve Fi 23 Mart 322 tarihli ve 1843-14 numaralı ruhsatnamesi

ile tab olunmuştur.” bilgisi yer alır. İç kapakta ise “Maarif Nezareti Celilesinin Fi 12 Muharrem sene 324 ve Fi 23 Şubat sene 321 tarihli ve 1804/490 numaralı ruhsatnamesiyle tab olunmuştur.” İbaresini mevcuttur.

Eser içerisinde iki kısım da bulunmaktadır. İlk 128 sayfada “Birinci kısım” yer almaktadır. Sonrasında sayfa sayısı tekrar baştan başlayarak “İkinci kısım” bulunmaktadır.

“İlk kısım” yirmi dört kısa hikâyeden oluşmaktadır. “İkinci kısım” ise hem kitap içerisinde hem de ayrı bir kitap halinde basılmıştır. Ancak her ikisi incelendiğinde ayrı olarak basılan “İkinci kısım” başlıklı kitapta ilk üç hikâyenin yer almadığı görülmüştür. Bu “Kısım” yirmi üç hikâyeden oluşmaktadır. Bu hikâye ve yazarlarından bir kısmı; “İlk bebeğim- Madam Alphons Dode”; “Otel komşularım- Alphons Alle”; “Mavi bargir- Gustav Deruz” ve “Kokmuş pasta- Jule Donar”’a aittir.

Birçok görsel ögenin yer aldığı eserde bazı yazarların resimleri de bulunmaktadır.

3.4. Piyes

3.4.1. Sinn-i Sevda

İstanbul, 1324/1908-1909, 90

Yazarı Pierre Wolff’tur. 4 perdelik piyesin basım yeri bilinmemektedir. Metin ilk olarak 1905 yılında Paris’te Jimnar Tiyatrosu’nda oynanmıştır.

3.5. Biyografi

3.5.1. Jül Vern Hayatı ve Eserleri (1828-1905)

- **İstanbul, 1932, Kanaat Kütüphanesi, 84, resimli**

Kitabın bilinen bir baskısı bulunmaktadır.

Eser Jül Vern (Jules Verne) hakkında verilen kısa bir bilgi ile beş bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler; “Jül Vern’in çocukluğu ve gençliği (1828-1848)”; “Jül Vern’in Paris’te çırpınışları (1848-1863)”; “Jül Vern hayatının en parlak devrinde (1863-1886)”; “Jül Vern’in ihtiyarlığı ve son dönemleri (1886-1905)” ve “Jül Vern’in eserleri”dir.

Duran, Jül Vern hakkında kısa bilgi verdiği bölümde ondan övgü dolu sözlerle bahseder ve eserlerini okuyan insanların onun bir ilim adamı ve seyyah olduğunu düşündüklerini belirtir.²⁹⁹ Jül Vern'in eserlerinin hemen bütün milletlerin diline çevrildiğini, böylece sadece Fransa'da değil dünyanın birçok memleketinde okunduğunu söyleyen yazar, onun hem gençler hem de yetişkinler üzerinde etkili olduğunu ve o gün için bulunmayan yenilikleri önceden hayal edip romanlarında yazan öngörülü bir insan olduğunu ifade eder.³⁰⁰ Duran'ın Jül Vern hakkında yazdıkları göz önüne alındığında Fransız yazarı kendisine örnek aldığı söylenebilir.

Sade ve açık bir dille kaleme alınan metin içerisinde Jül Vern'in imzası, resmi, imzası, evi, odası ve romanlarında yer alan resimler dahil olmak üzere birçok görsel öge yer almaktadır.

3.6. Ansiklopedi

3.6.1. Yeni Çocuk Ansiklopedisi

- **İstanbul, 1937, Tan Basımevi, 2 Cilt, 1440, resimli**

Kitabın bilinen bir baskısı bulunmaktadır. Kitap Faik Sabri Duran, Salih Murat ve M. Zekeriya Sertel (öl.1980) tarafından kaleme alınmıştır.

Eser “Önsöz”, “Çocuk Ansiklopedisinde Neler Vardır” ve beş ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler “Tabiat bilgisi”; “Hayat bilgisi”; “Fen bilgisi”; “Tarih” ve “Coğrafya”dır.

Yazarlar eserin “Önsöz”ünde; ansiklopedinin ilk olarak o güne kadar elde edilen bilgileri çocukların bile anlayabileceği bir şekilde koymak düşüncesiyle İngiltere’de meydana getirildiğini ve bütün dünyada çocuklara verilebilecek en mükemmel kitap olarak tanındığını belirtmişlerdir. İngiltere’nin ardından İtalya, Amerika ve Fransa’da farklı isimlerle kaleme alınan eser yalnızca çocuklara yönelik değil her yaşta insana hitap etmektedir. Yazarlar özellikle bilgili ve ahlaklı bir çocuk yetiştirmek isteyen aileler ve öğretmenler için kitabın önemli bir kaynak olduğunu vurgulamışlardır.³⁰¹

---

²⁹⁹ Faik Sabri Duran, *Jül Vern Hayatı ve Eserleri* (İstanbul: Kanaat Kütüphanesi,1932), 9.

³⁰⁰ Duran, *Jül Vern Hayatı ve Eserleri*, 5-6.

³⁰¹ Faik Sabri Duran, vd., *Yeni Çocuk Ansiklopedisi* (İstanbul: Tan Neşriyat Evi, 1937), 3.

Kitap ülkemizde ilk olarak Faik Sabri Duran ve M. Zekeriya tarafından çevrilmeye başlanmış ancak harf inkılabından dolayı yarım kalmıştır. Salih Murat, Faik Sabri Duran ve M. Zekeriya İngiltere ve Amerika’da yayımlanan ansiklopedileri inceledikten sonra, on ciltlik İngilizce ansiklopediyi esas alarak bu eseri kaleme aldıklarını ifade etmişlerdir.³⁰²

Sade bir dille kaleme alınan metinde çok sayıda görsel malzeme bulunmaktadır.

3.7. Tarih

3.7.1. On Sekizinci Asır Tarihi: Fransa İnkılab-ı Kebiri

- **İstanbul, 1328/1912, Neşreden: Nasrullah Behai, Şems Matbaası, 223,**

Eserin bilinen bir baskısı bulunmaktadır.

Kitapta “Tarih tekerrürden ibarettir. Bu cihetle mazi, istikbal için bir ders-i ibret olmalıdır.” ibaresi yer alır. Ayrıca Duran’ın Sorbonne Darülfünunu mezunlarından; İstanbul Mekteb-i Sultaniyesi coğrafya muallimi” olduğu bilgisi mevcuttur.

Metin, herhangi bir başlık bulunmaksızın direkt olarak yazarın düşünceleri ile başlar. Bunun dışında “Muallim efendilere”, “Talebe efendilere” ve yirmi ana başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklardan bir kısmı; “On Sekizinci asırda İngiltere”; “1792’den 1802’ye kadar Fransa’ya karşı Avrupa”; “Napolyon’un 1810’a kadar harici siyaseti” ve “İmparatorluğun sonu” adını taşır.

Yazar, başlık bulunmayan ilk bölümde; Fransız muallim Issac’ın *On Sekizinci Asır Tarihi* isimli eserini tercüme ettikten sonra bu eseri kaleme almaya karar verdiğini belirtir. Ayrıca

Şu küçük eser Avrupa’da tahsilimiz için bunca fedakârlıklar ihtiyar eden devlet ve milletimin bu büyüklüğüne karşı naciz tühfa-i şükran suretinde telakki olunmak şerefine mazhar olursam benim için dünyada bundan değerli bir saadet ve mükafat tasavvur edilemez. Muhterem karin-i Osmaniden öteden beri nail olamadığım iltifat ve teşkilata

---

³⁰² Duran, vd., *Yeni Çocuk Ansiklopedisi*, 3.

bu vesile ile de mazhar olacağımdan emin bulunduğumdan meşgale-i tahsilinden intihazedeceğim.³⁰³

diyerek devlete şükranlarını sunmak istediği için kitabı yazdığını ifade eder.

“Muallim Efendilere” bölümünde; coğrafyada olduğu gibi tarih eğitiminde de değişme yaşandığına değinen yazar, öğrencileri ezberciliğe alıştırmak yerine onların düşünme, akıl yürütme ve mukayese etmeye sevk edilmesi gerektiğini vurgular. Duran, gençliğin yalnızca düşünmek ve düşündürebilmek sayesinde ilerleyeceğini belirtir. Öğrencilere ise; bu kitabın yalnızca on sekizinci yüzyıl tarihini öğrenmenin yolunu gösteren bir rehber olduğunu ifade eder.

Kitapta Fransız İhtilali’ne zemin hazırlayan gelişmeler, ihtilal dönemi ve sonrasında yaşanan gelişmeler, İngiltere, Fransa, Prusya ve Polonya gibi birçok ülke için önemli tarihler, 1710’dan 1763’e kadar Avrupa siyaseti, Napolyon dönemi ve Yedi Yıl Savaşları gibi on sekizinci yüzyılda cereyan eden pek çok hadise hakkında bilgi verilmektedir.

Sade bir dille yazılan eserde resim bulunmamaktadır.

3.7.2. İkinci Cihan Harbinde Milletler ve Devletler (Birinci Kitap)

- **İstanbul, 1942/1943, Kanaat Kitabevi, 244, resimli**

Eserin bilinen bir baskısı bulunmaktadır.

Eserdeki konular on sekiz başlık halinde ele alınmıştır. Bu başlıklardan bir kısmı; “Arnavutluk istiklâlini nasıl kaybetti?”; “İkinci cihan harbini hazırlayan âmiller”; “Avrupa’nın en bahtsız milleti: Çekler”; “İtalya kimin dostu?” ve “Fransa’nın kara günleri” adını taşır.

Yazar bu başlıklar altında İkinci Dünya Savaşı’nı tetikleyen durumlar, savaşın ortaya çıkma süreci ve savaş sırasında ülkeler arasında cereyan eden hadiseler gibi konular hakkında bilgi vermektedir. Kitap içerisinde harbin birinci yılında meydana gelen başlıca olayları tarihleri ile gösteren bir kroki ile hadiselerin meydana geldiği zamanların yer

---

³⁰³ Faik Sabri Duran, *İki Cihan Harbinde Milletler ve Devletler* (İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1942-1943), 3.

aldığı takvimler bulunmaktadır. Sade ve açık bir dille kaleme alınan kitap 186 resim ve 22 harita ihtiva etmektedir.

SONUÇ

Faik Sabri Duran, modern coğrafya anlayışının ülkemizde yerleşip benimsenmesinde öncü isimlerden biridir. Çocuk yaşlarda coğrafyaya karşı büyük bir ilgi ve merakı olan Duran'ın bu ilgisi, dayısı ile birlikte çıktığı seyahatlerde daha da artmıştır. Eğitim için gittiği Fransa'da Mösyö Fallex, Lucien Louis Joseph Gallois, Marcel Dubois ve William Morris Davis gibi önemli coğrafya hocalarından dersler almış ve Sorbonne Üniversitesi'ndeki eğitimini tamamlayarak yurda dönmüştür.

Duran, ülkeye döndükten sonra farklı seviyelerdeki eğitim kurumlarında coğrafya öğretmenliği yapmıştır. Ayrıca Darülfünun'da coğrafya bölümünün açılması ve burada bir Coğrafya Darülmesai kurulması için çaba göstermiştir. Darülfünun coğrafya bölümünde Almanya'dan gelen Obst ile birlikte çeşitli eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunan Duran, tabii coğrafya, riyazî coğrafya ve İslam ülkeleri coğrafyası (İslam memaliki coğrafyası) gibi dersler vermiş, öğrencileriyle birlikte saha çalışmaları yapmıştır. Geniş halk kitlelerinin coğrafyayı tanınması ve sevmesi için halka açık konferanslar veren Duran, coğrafyanın sadece okullarda okutulan bir ders değil gündelik hayatta her an karşılaştığımız bir alan olduğunu da göstermiştir.

Faik Sabri Duran, eğitimci kimliğinin yanı sıra yazar kimliği ile de tanınır. Çeşitli gazete ve mecmualarda farklı konularda çok sayıda makale kaleme almış; *Resimli Roman*, *Resimli Kitab*, *Musavver Muhit* adlı dergileri çıkarmıştır.

Ayrıca yüz civarında telif-tercüme eser kaleme aldığı bilinmektedir. Gerek edebi türde gerekse coğrafya alanında kaleme aldığı bu eserler içinde bilhassa coğrafya alanında yazdığı ders kitapları önemli bir yer tutar. Eserlerinde herkesin rahatlıkla anlayabileceği sade ve akıcı bir dil kullanmış, görsel unsurlara çokça yer vermiştir.

Duran'ın coğrafya ile ilgili eserleri incelendiğinde modern coğrafya ve coğrafya eğitimi ile alakalı düşünceleri açıkça görülür. Eserlerinde benzer ifadelerle coğrafyanın kırk-elli yıl önceki şeklinden çıkarak bambaşka bir hâl aldığını vurgulayan Duran, eski coğrafya anlayışını ve coğrafya eğitimini tenkit eder. Ona göre coğrafya eskiden yer isimleri ezberleyen ve sırası geldiğinde bu isimleri atlamadan söyleyen bir hafıza ilmidir. Hadiseler arasında herhangi bir bağ kurmaksızın yalnızca ezberciliğe dayanan bu sistemde ezberi kuvvetli olan, kuru sözler ve rakamları hafızasında tutanlar coğrafya âlimi

olarak görülmektedir. Olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisi kurmadıktan ve hadiseler arasındaki bağı incelemedikten sonra coğrafya ile ilgilenmenin hiçbir anlamı olmadığı kanaatinde olan Duran'a göre coğrafya; hadiseleri ezberlemek yerine izah etmeye; aralarında bağ kurmaya;niçin, neden ve nasıl gibi sorulara cevap aramaya;araştırma, fikir yürütme ve gözlem yapmaya dayanan bir ilimdir.

Değişen bu coğrafya algısıyla birlikte öğretmenlerin vazifesinin de değiştiğini belirten Duran'a göre öğretmenler derslerde sadece isim ezberletmek yerine öğrencileri düşünme, akıl yürütme ve gözlem yapmaya sevk etmelidirler. Bunun için öğretmenler derslerde harita, plan, kroki gibi çizimlere yer vermeli, dünya küresi gibi malzemeler kullanmalı, gerektiğinde öğrencilere saha çalışmaları yaptırmalıdır.

Faik Sabri Duran, bilhassa çocuklara yönelik yazdığı kitaplarda coğrafi konuları hikâye, oyun ve diyalog gibi farklı anlatım tarzları ile ele alarak çocuklara coğrafyayı sevdirmeye çalışmıştır.

Ayrıca eserlerinde fotoğraf, resim, harita ve grafik gibi görsel unsurları çokça kullanarak yazılanları okuyucunun zihninde daha canlı hâle getirmeye çalışmış, böylelikle isim coğrafyası yerine dönemin modern coğrafya görüşü olan tasviri ve izahi coğrafya anlayışının ülkede yer edinmesini sağlamıştır.

Duran'ın eserlerinin 2000'li yılların başında ülkemiz eğitim sisteminde uygulamaya konulan yapılandırmacı yaklaşım modelinden izler taşıdığı söylenebilir. Bilgilerin öğrenci tarafından yapılandırılması esasına dayanan bu modelde öğrenme sürecinin merkezinde öğrenci yer almaktadır. Ezbere öğrenme yerine öğrenciye düşünme, akıl yürütme ve sorun çözme becerileri kazandırılmaya çalışılan yapılandırmacı yaklaşım modelinde öğrenci verilen bilgileri pasif olarak almak yerine aktif bir şekilde eğitim sürecine katılır ve bilgileri kendi donanım ve deneyimleriyle yeniden oluşturur. Dolayısıyla Duran'ın, bu modelin henüz uygulamaya geçmediği bir dönemde yaşamış olmasına rağmen bunu kullanıyor olması öngörülü ve eğitimde yenilikçi bir bilim insanı olduğunu açıkça göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Adivar, Adnan. *Osmanlı Türklerinde İlim*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 4.Basım, 1982.
- Afyoncu, Erhan. “İbrahim Müteferrika”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/324-327. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Ağarı, Murat. “İrak ve Belh Coğrafya Ekolleri ve İlk Temsilcileri: Ibn Hurdazbih ve İstahri”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 14/34 (2007): 169-191.
- Ağarı, Murat. *İslâm Coğrafyacılığı ve Müslüman Coğrafyacılar; Doğuşu-Gelişimi ve Temsilcileri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1. Basım, 2002.
- Ahmad, Sayyid Maqbul. “Coğrafya”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/50. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Ak, Mahmut. “Coğrafya”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/62-66. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Ak, Mahmut. “Osmanlı Coğrafya Çalışmaları”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 2/4 (Eylül 2004), 163-211.
- Ak, Mahmut. “Seydi Ali Reis”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.37/21-24. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Ak, Mahmut. *Menâzirü'l-Avâlim 1.Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1. Basım, 2007.
- Ak, Mahmut. *Osmanlı'nın Gezginleri*. İstanbul: 3F Yayınları, 1. Basım, 2006.
- Akif, Mehmet Ceylan. “Türkiye Coğrafyasına Katkıda Bulunan Yabancı Bilim Adamları: E. Obst, Th. Lefebvre ve E. Chaput”. *Avrasya İncelemeri Dergisi* 2/1 (Ağustos 2013), 311-351.
- Akpınar, Özkan. “Geographical Imagination in School Geography During Late Ottoman Period 1876-1908”, *The Atatürk Institute for Modern Turkish History* (İstanbul 2010), 46-47.

- Akyol, İbrahim Hakkı. “Ölümlerinin Yıl Dönümü Münasebetiyle Müderris Faik Sabri Duran ve Prof. Ernest Chaput”. *Türk Coğrafya Dergisi* 5-6 (Mayıs 1944), 143-152.
- Akyol, İbrahim Hakkı. *Umumî Coğrafya*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1.Basım, 1951.
- Alagöz, Cemal Arif. “Faik Sabri Duran’ın Hayatı”. *Ulus*, (1 Mayıs 1943), 2.
- Alagöz, Cemal. “Haberler”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*1/5 (1943),193-200.
- Ardel, Ahmet. “Alexander von Humbolt”. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi* 6/11 (1960), 112-113.
- Arı, Yılmaz. “Çevresel Determinizimden Politik Ekolojiye: Son 100 Yılda Dünya’da ve Türkiye’de İnsan- Çevre Coğrafyasındaki Yaklaşımlar”. *Doğu Coğrafya Dergisi* 37 (Ocak 2017), 1-34
- Avcı, Casim. “Mes‘ûdi, Ali b. Hüseyin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/353-355. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- Aydın, Cengiz. “Ali Kuşçu”.*Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/408-410. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Aynî, Mehmet Ali. *Darülfünun Tarihi*. Haz. Aykut Kazancıgil. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1. Basım, 2007.
- Ayverdi, Samiha. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. thk. İlhan Ayverdi. İstanbul: Kubbealtı Lugatı, 2. Basım, 2006.
- Bediz, Danyal. “XIX. Asırda Türkiye’nin Coğrafya Sahasındaki Büyük Hamlesi ve Milletlerarası Bir Yarışmada Türk Başarısının 90. Yıl Dönümü”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Coğrafya Araştırmaları Enstitüsü Yayını* 1 (1966), 17-24.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 25. Basım, 2017.

- Bilge, Mustafa L. “Ahsenü't-Tekâsîm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/179-180. İstanbul: TDV Yayınları,1989.
- BOA, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Maarif-i Umumiye Nezareti, Tedrisat-ı Âliye Dairesi* [MF. ALY]. Gömlek No. 138-27, (1337 Z 6), lef 1.
- BOA,. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Maarif-i Umumiye Nezareti, Tedrisat-ı Âliye Dairesi* [MF. ALY]. Gömlek No. 108-111,(1335 Z 12), lef 1.
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Maarif-i Umumiye Nezareti, Tedrisat-ı Âliye Dairesi* [MF. ALY]. Gömlek No. 115-116, (1336 B 27).
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Maarif-i Umumiye Nezareti, Tedrisat-ı Âliye Dairesi* [MF. ALY]. Gömlek No. 172-11, (1341 S 12), lef 47.
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Maarif-i Umumiye Nezareti, Tedrisat-ı Âliye Dairesi* [MF. ALY]. Gömlek No. 172-11, (1341 S 12), lef 27.
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Maarif-i Umumiye Nezareti, Tedrisat-ı Âliye Dairesi* [MF. ALY]. Gömlek No. 47-86, (1331 Za 4).
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Maarif-i Umumiye Nezareti, Tedrisat-ı Âliye Dairesi* [MF. ALY]. Gömlek No. 115-116, (1336 B 27), lef 2 - lef 3.
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Maarif-i Umumiye Nezareti, Tedrisat-ı Âliye Dairesi* [MF. ALY]. Gömlek No. 79-40, (1333 C 20), lef 3.
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Maarif-i Umumiye Nezareti, Tedrisat-ı Âliye Dairesi* [MF. ALY]. Gömlek No. 98- 27, (1335 M 5), lef 1 - lef 2.
- Bostan, İdris. “Kemal Reis”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/226-227. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Bostan, İdris. “Piri Reis”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/283-285. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Buzpınar, Ş. Tufan. “Sâtı el-Husrî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/176-178.

- Büke, Hikmet. *Seydî Ali Reis-Kitabü'l Muhît*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Caiwenherghe, Carlos van. “Gerardus Mercator Rupelmundanus Cartographer & Renaissance Man”. *The Hydrographic: Journal* 116 (Nisan 2005), 16-18.
- Caner Türk, İbrahim. II. Meşrutiyet Dönemi Eğitimcisi Satı Bey ve Coğrafya Öğretimi, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 16/ 40 (2009), 431-436.
- Celal, Vahit. “Harezimli Mahmud Çağmi'nin Hayatı ve İlmi Faaliyetleri”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/59 (Ekim 2018), 1285-1288.
- Celasun, Zehra. *Tarih Boyunca Kadın*. İstanbul: Ülkü Kitap Yurdu, 1. Basım, 1946.
- Danış, İlhami. “XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Coğrafyacısı: Sipâhizâde Mehmed ve Eseri Evzahu'l-Mesâlik ilâ Ma'rifeti'l-Büldân ve'l-Memâlik”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 9 (2017), 118-138.
- Demir, Remzi. “Tarih-i Hind-i Garbî'de Hint Okyanusu, Kızıldeniz ve Süveyş Kanalı ile İlgili Düşünceler”. *Osmanlı-Bilim*. 8/355-368. Ankara: Türkiye Yayınları, 1999.
- Demirci, Mustafa. *Beytü'l-Hikme*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Derinöz, Bekir - Koç, Yasin. “Batı Düşünce Geleneğinde Carl Ritter'in Coğrafyası”. *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 2/3 (2018), 130-145.
- Doğanay, Hayati. *Coğrafyaya Giriş -1 (Genel ve Fiziki Coğrafya)*. Erzurum: Aktif Yayınevi, 1. Basım, 2002.
- Dölen, Emre. “Bilim”. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. 1/193. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Dölen, Emre. “II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun”. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları X/1* (2008), 1-46.
- Dölen, Emre. *İstanbul Darülfünunu'nda Alman Müderrisler -1915-1918*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2013.

- Dölen, Emre. *Türkiye Üniversite Tarihi 1 -Osmanlı Döneminde Darülfünun (1863-1922)-*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2010.
- Duran, Faik Sabri – Murat, Salih – Sertel, M. Zekeriya. *Yeni Çocuk Ansiklopedisi 1-2*. İstanbul: Tan Neşriyat Evi, 1. Basım, 1937.
- Duran, Faik Sabri. *Akdenizde Bir Yaz Gezintisi*. İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1. Basım, 1938.
- Duran, Faik Sabri. *Ameli Topografya Mümareseleri*. İstanbul: Âmidî Matbaası, 1. Basım, 1927.
- Duran, Faik Sabri. *Asya, Asya-yı Şarki Adaları, Afrika*. İstanbul: Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1. Basım, 1330-1332/1914/1915-1916/1917.
- Duran, Faik Sabri. *Avrupa*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, 1. Basım, 1913/1914-1915/1916.
- Duran, Faik Sabri. *Bir Türk Kızının Amerika Yolculuğu*. İstanbul: Akşam Matbaası, 1. Basım, 1935.
- Duran, Faik Sabri. *Bugünkü Türkiye*. İstanbul: Yedigün Matbaası, 1. Basım, 1937.
- Duran, Faik Sabri. *Büyük Milletlerden İngilizler, Macarlar*. İstanbul: Kader Matbaası, 1. Basım, 1913-1914.
- Duran, Faik Sabri. *Büyük Milletlerden Japonlar, Almanlar*. İstanbul: Konferans Kütüphanesi:3, 1. Basım, 1913.
- Duran, Faik Sabri. *Coğrafya Defterleri (Lise Birinci Devre Birinci Sınıf, Numara:4)*. İstanbul: Türk Matbaası, 1926.
- Duran, Faik Sabri. *Coğrafya Ders Hazırlıkları (Coğrafya Tedrisatında Muallimler Kara Tahtadan Nasıl İstifade Etmeli?)*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1. Basım, 1931.
- Duran, Faik Sabri. *Coğrafyada İlk Adım (Devre-i Ülâ)*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1. Basım, 1915-1916.
- Duran, Faik Sabri. *Coğrafyada İlk Adım*. İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1. Basım, 1944.

- Duran, Faik Sabri. *Coğrafya-yı Tabii Dersleri ve Menatik-ı Kutbiye*. İstanbul: Matbaa-i Hayriye Kollektif Şirketi, 1. Basım, 1914-1915.
- Duran, Faik Sabri. *Çocuklar İçin Coğrafya Hikâyeleri; Müşahede, Mülâhaza, Muhakeme Esaslarına Müstenid*. İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 3.Basım ,1916.
- Duran, Faik Sabri. *Çocuklara Coğrafya Dersleri, Türkiye Coğrafyası*. İstanbul: Marifet Matbaası, 8.Basım,1928.
- Duran, Faik Sabri. *Hayvanlar Âlemi*. İstanbul: Kanaat Kitabevi, 4. Basım, 1945.
- Duran, Faik Sabri. *İki Cihan Harbinde Milletler ve Devletler(Birinci Kitap)*. İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1942-1943.
- Duran, Faik Sabri. *İnsanlar Âlemi*. İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1. Basım, 1939.
- Duran, Faik Sabri. *İstanbul'dan Londra'ya Şileple Bir Yolculuk*. İstanbul: Akşam Kütüphanesi, 1. Basım, 1934.
- Duran, Faik Sabri. *Jül Vern Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1. Basım, 1932.
- Duran, Faik Sabri. *Küçüklerle Coğrafya Dersleri*. İstanbul: Matbaa-i Orhaniye, 1. Basım, 1920.
- Duran, Faik Sabri. *Mekteplerde Coğrafya Tedrisâtı*. İstanbul: Kanaat Matbaası, 1. Basım, 1915-1916.
- Duran, Faik Sabri. *Orta Atlas (İndeks ve İstatistik Malumatı)*. Londra: George Philip and Son Matbaası, 1934.
- Duran, Faik Sabri. *Osmanlı Coğrafya-yı İktisadisi*. İstanbul: Kanaat Matbaası, 1. Basım, 1915-1916.
- Duran, Faik Sabri. *Osmanlı Coğrafya-yı Tabii ve İktisadisi*. İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1. Basım, 1917.
- Duran, Faik Sabri. *Tabii Coğrafya Dersleri ve Kutub Memleketleri*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 5.Basım, 1926.

- Duran, Faik Sabri. *Ulûmu Riyaziye ve Tabiiye Cep Muhtırası: Hesab, Cebir, Hendese, Müsellesat, Mihanik, Kozmoğrafya, Heyet, Fizik, Kimya*. İstanbul: Kanaat Kitabhanesi, 1. Basım, 1928.
- Duran, Faik Sabri. *Umumî Coğrafya Dersleri*. İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1. Basım, 1932.
- Duran, Faik Sabri. *Yeni Avrupa Coğrafyası*. İstanbul: Evkaf-ı İslamiye Matbaası, 3. Basım, 1920-1923.
- Duran, Faik Sabri. *Yeni Türkiye Coğrafyası*. İstanbul: Marifet Matbaası, 1. Basım, 1928.
- Duran, Faik Sabri. *Yeryüzü Gökyüzü*. İstanbul: Akşam Matbaası, 1. Basım, 1935.
- Durgun, Sezgi. “İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e Bir Entelektüelin Portresi: Faik Sabri Duran”. *Muhakeme Dergisi* 1/2 (Aralık 2018), 134-145.
- Eriñç, Sırrı. *Elli Yılda Coğrafya*. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları: 11, 1. Basım, 1973.
- Erişirgil, Mehmet Emin. “Edebiyat Fakültesi Tarihi Hakkında”. *Milli Mecmua* 552, nr. 34, (1 Nisan 1921).
- Fazlıoğlu, İhsan. “Kadıızade-i Rumi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/98-100. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Fazlıoğlu, İhsan. “Mirim Çelebi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/160-161. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Fortna, Benjamin. *Mekteb-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde İslam, Devlet ve Eğitim*. çev. Pelin Sıral. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Basım, 2005.
- Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1. Basım, 1993.
- Gökyay, Orhan Şaik. “Cihannümâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/541-542. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Gökyay, Orhan Şaik. “Kâtib Çelebi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/36-40. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

- Gülersoy, Ali Ekber. “Unutulmuş Bir Coğrafya Ekolü: Belh Coğrafya Okulu”. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/11* (Fall 2014), 233- 242.
- Günergun, Feza. “La traduction de l’*Abrégé de la sphère* de Jacques Robbe, géographe du Roi de France par Petros Baronian, drogman à Istanbul : *Cem-nümâ fi fenn el-coğrafya*”. *La Révolution Française* 12 (2017), 1-19
- Hagen, Gottfried. *Bir Osmanlı Coğrafyacısı İş Başında Kâtib Çelebi'nin Cihannümâ'sı ve Düşünce Dünyası*. Trc. Hilal Görgün. İstanbul: Küre Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Homeros. *Odyseia*. Trc. Azra Erhat - A. Kadir. İstanbul: Can Yayınları:594, 1. Basım, 2008.
- İbn Hurdâzbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*. Trc. Murat Ağarı. İstanbul: Kitabevi, 1. Basım, 2008
- İbn Rüsteh. *el-A'laku'n-Nefise, Dünya Coğrafyası*. çev. Ali Fuat Eker. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2018
- İhsanoğlu, Ekmeleddin - Şeşen, Ramazan – Bekar, M. Serdar – Gündüz Gülcan – Furat, A. Hamdi. *Osmanlı Coğrafya Literatür Tarihi 1-2* İstanbul: IRCICA Yayınları, 1. Basım, 2000.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. “Dârülfünun”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/521-525. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. “Eğitim ve Bilim”. *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi 1-2*. Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul: IRCICA Yayınları, 1. Basım, 1998.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. “Olloman Science in the Classical Period and Early Contacts with European Science and Technology”. *Transfer of Modern Science and Technology to the Muslim World* (1992).
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. “Osmanlı Bilimine Toplu Bakış”. *Osmanlı (Bilim)*. 8/17-24. Ankara: Türkiye Yayınları, 1999.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. *Darülfünun, Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı 2*. İstanbul: IRCICA Yayınları, 1. Basım, 2010.

- İleri, İlay. “Ali Kuşçu ve Ali Kuşçu’nun Matematik ve Astronomiye Katkıları”. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM* 20/20 (Mart 2006), 175-183.
- İlgürel, Mücteba. “Evliya Çelebi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.11/529-533.İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- İnalcık, Halil. *Devlet-i Aliyye (Osmanlı Üzerine Araştırmalar IV Âyânlar, Tanzimat, Meşrutiyet)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1. Basım, 2016.
- İzgi, Cevat. “Mehmed Suûdî Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.28/526-527.Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Kâtib Çelebi. *Levâmi’u’n- Nûr Fi Zulmet-i Atlas Minor, İnceleme – Tıpkıbasım*. haz. Ahmet Üstüner – H. Ahmet Arslantürk. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 1. Basım, 2017.
- Kâtib Çelebi. *Tuhfetü’l-Kibâr fi Esfâri’l- Bihâr*. haz. İdris Bostan. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Kaya, Mahmut. “Sipâhîzâde Mehmed”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/258-259.İstanbul: TDV Yayınları, 2009.bakınız
- Kaya, Mehtap. *Atatürk Dönemi Magazin Dergiciliği ve Sosyo Kültürel Düşünme Etkisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Kazancıgil, Aykut. *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji*. İstanbul: Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları: 4, 1. Basım, 1999.
- Kızıroğlu, İlhami. “Doğabilimci Alexander Von Humboldt’un (1769-1859) Yaşamı ve Bilimsel Çalışmaları”. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 9 (1993), 289-290.
- Kut, Günay. “Acâib’ül-Mahlûkât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/315-317. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Kutluer, İlhan “Tahdîdü Nihâyâti’l-Emâkin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/390-391. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

- Küçük, Serhat. “Osmanlı Algısında Garb Teknolojisi: Mösyö Elektrik’in Sergüzeşti”. *Belleten* LXXVII/279 (Ağustos 2013), 713-737.
- Matrakçı Nasuh. *Beyân-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn*. çev. Hüseyin Gazi Yurdaydın. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Mc Clellan, James. III - Harold Dorn, *Dünyanın Tarihinde Bilim ve Teknoloji*. ed. M. Alev. çev. Haydar Yalçın. Ankara: Arkadaş Yayınları, 1. Basım, 2008.
- Miroğlu, İsmet. “Âşık Mehmed”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/553. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Orhan Şaik Gökyay, “Cihannümâ”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/541-542.
- Özaydın, Abdülkerim. “Ebü’l-Fida”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.10: 320-321.İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Özcan, Abdülkadir. “Ahmed Rifat Efendi, Yağlıkçızade”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/131. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Özgüç, Nazmiye – Tümertekin, Erol. *Coğrafya; Geçmiş Kavramlar Coğrafyacılar*. İstanbul: Çantay Kitabevi, 1. Basım, 2000.
- Özgüç, Nazmiye. “Coğrafya Kongreleri ve XXVII. Coğrafya Kongresi”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi* 4 (Mayıs 2012), 391-403.
- Özkul, Osman. *Gelenek ve Modernite Arasında Ulemâ*. İstanbul: Bir Harf Yayınları, 1. Basım, 2005.
- Öztürk, Cemil. “Selim Sâbit Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/429-430. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Ronan, A. Colin. *Bilim Tarihi- Dünya Kültürlerinde Bilimin Tarihi ve Gelişmesi-*. Trc. Ekmeleddin İhsanoğlu- Feza Günergün. Ankara: TÜBİTAK Yayınları, 3. Basım, 2003.
- Sarıcaoğlu, Fikret. “Ebû Bekir b. Behrâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.10/ 110-111.İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

- Sarıcaoğlu, Fikret. “İHLÂSÎ, Şeyh Mehmed”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/538-539. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Sezgin, Fuat. *İslam'da Bilim ve Teknik 1-3*. İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi, 2. Basım, 2008.
- Soysal, İlhami. *Türkiye ve Dünya'da Masonluk ve Masonlar*. İstanbul: Der Yayınları, 1. Basım, 1978.
- Şeşen, Ramazan. “Belgrad Divanı Tercümanı Osman B. Abdülmennan ve Tercüme Faaliyetindeki Yeri”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi - Prof. Dr. Münir Aktepe'ye Armağan- 15 (1995-1997)/ 306-309*.
- Şeşen, Ramazan. “Osmanlı Bilimine Toplu Bakış”. *Osmanlı (Bilim) 8/321-325*. Ankara: Türkiye Yayınları, 1999.
- Şeşen, Ramazan. “Osmanlılarda Coğrafya”. *Osmanlı (Bilim) 8/321-325*. Ankara: Türkiye Yayınları, 1999.
- Tekeli, İlhan - İlkin, Selim. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1. Basım, 1993.
- Tekeli, Sevim vd.. *Bilim Tarihine Giriş*. Ankara: Nobel Yayınları, 3. Basım, 2001.
- Tezcan, Nuran. “Seyahatname”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/16-19. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Thanasakis, Konstantinos. *The Ottoman Geographer Osman B. Abdülmennan And His Vision Of The World In Tercüme-İ Kitâb-ı Coğrafya (Ca. 1749-1750.)* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Tolmacheva, Marina. “Makdisî, Muhammed b. Ahmed”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/431-432. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Top Yılmaz, Sevil. *Alman Coğrafyacı Carl Ritter' in Coğrafya Bilimine Katkıları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

- Topdemir, Hüseyin Gazi - Unat, Yavuz. *Bilim Tarihi*. Ankara: Pegem Akademi, 3. Basım, 2010.
- Tosun, Ali Rıza. *Hüseyin Rifki Tamani'nin Çalışmaları Işığında Öklid Geometrisinin Türkiye'ye Girişi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Turan, Kemal. *Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi Gelişimi*. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 1. Basım, 2000.
- Turan, Şerafettin. "Kitabü'l-Muhit". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/111-112 Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Tümertekin, Erol – Özgüç, Nazmiye. *Beşeri coğrafya; İnsan, Kültür, Mekân*. İstanbul: Çantay Kitabevi, 8. Basım, 2004.
- Türk, Hatem. *Musavver Muhit (inceleme ve Edebiyatla İlgili Metinler)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Türk, İbrahim Caner. "Osmanlı Devleti İlköğretim Okulları Coğrafya Müfredat Programları – Coğrafya Öğretim Usulleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9 /1 (Şubat 2007), 206-207.
- Türkay, Cevdet. *Osmanlı Türklerinde Coğrafya*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:3274, 2. Basım, 1999.
- Uçar, Doğan. "Mürsiyeli İbrahim'in 1461 Tarihli Haritası Hakkında Bir Araştırma". *Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Kongresi Bildiriler*. İstanbul: 14-18 Eylül 1981.
- Uçman, Abdullah. "Şemseddin Sâmî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/521. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Unat, Yavuz. "16. Yüzyılda Osmanlılarda Çok Yönlü Bir Bilim İnsanı: Matrakçı Nasuh". *Dört Öge* 9 (Haziran 2016), 17-35.
- Unat, Yavuz. "Kopernik Kuramı ve Osmanlılar". *Bilim ve Ütopya* 289 (Temmuz 2018), 58-62.

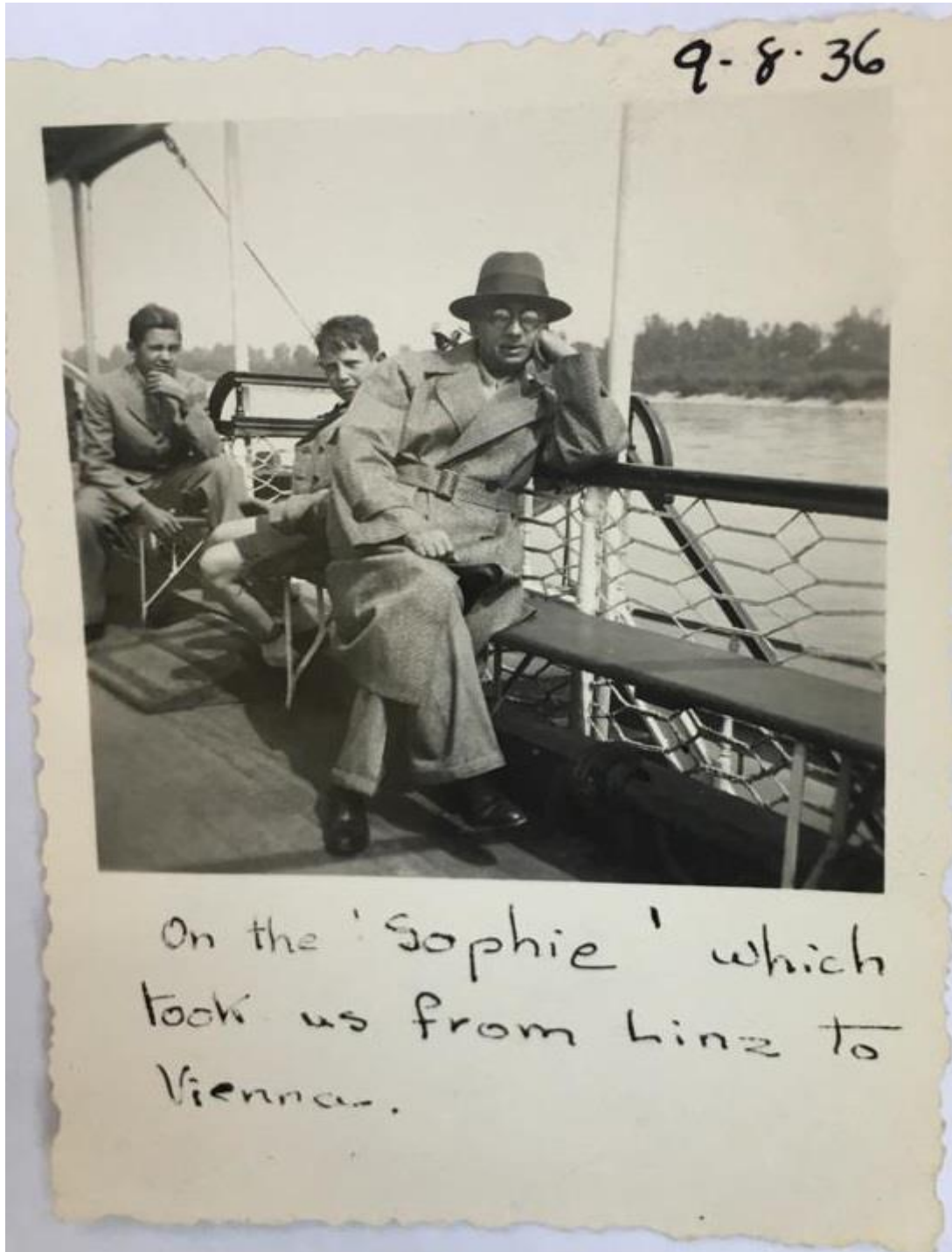
- Uslu, Selman. “Alexander Von Humboldt (1769 -1859)”. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi* 33/1 (1983), 31.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi 1*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1. Basım, 1988.
- Ülkekel, Cevat. *Cumhuriyet Dönemi Türk Haritacılık Tarihi (İlk On Yıl)*. İstanbul: Dönence Yayınları, 1. Basım, 1998.
- Yavan, Nuri. “Batı Coğrafyası Geleneği Üzerine”. *Bir Disiplinin İç Dünyası: Modern Türk Coğrafyası Üzerine Söyleşiler*. Ed. Erdem Bekaroğlu – Ali Rıza Özdemir 1/17-51. İstanbul: İdil Yayıncılık, 1. Basım, 2014.
- Yıldırım, Cemal. *Bilim Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1. Basım, 1999.
- Yiğit, Ali - Tunçel, Harun. *100.Yılında Türkiye’de Coğrafyacılar Türkiye Coğrafyacı Biyografileri (1915-2015)*. Bilecik: Türk Coğrafya Kurumu Yayınları Sayı:8, 1. Basım, 2017.
- Yiğit, İlker – Kaya, Zehra – Gölge, Songül – Şengül, Elif – Kök, Rahime. “Ortaçağ Avrupa Düşüncesinde Dünya İmajı: T-O Haritaları”. *International Journal Social Science Research* 2/2 (Ekim 2013), 78-112.
- Yurdaydın, Hüseyin Gazi. “Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/ 27-28. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Yurdaydın, Hüseyin Gazi. “Matrakçı Nasuh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/143-145. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Yürük, Hüseyin. “Duran, Faik Sabri”. *Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi*. 1/143. İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2012.

EKLER

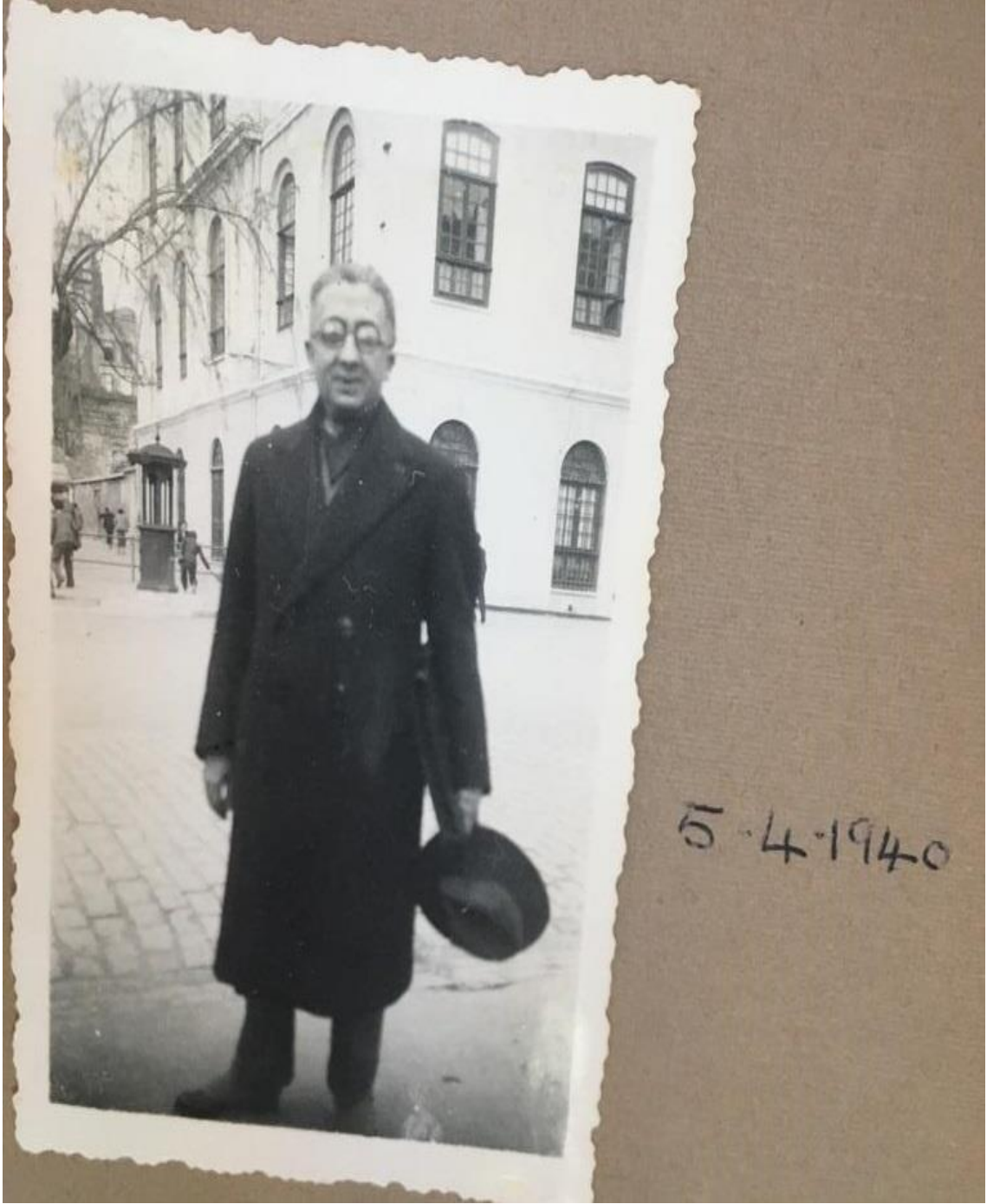
Ek:1: Faik Sabri Duran

Ek:2: Faik Sabri Duran

Ek 3: Faik Sabri Duran

Ek 4: 1925 Milletlerarası Tezyinî Sanatlar Sergisi

Ek 5: 1925 Milletlerarası Tezyinî Sanatlar Sergisi

Ek 6: 1925 Milletlerarası Tezyinî Sanatlar Sergisi'nde Fahri Başkomiserlik görevinde bulunan Duran'a verilen ödül.

Ek 7: Faik Sabri Duran, eşi Corrinne Rena Hanım ve kızları Lütfiye

Ek 8: Faik Sabri Duran'ın Cenaze Töreni, Tan Gazetesi 8 Mayıs 1943

Ek 9: Faik Sabri Duran'ın kabri, İstanbul- Feriköy Mezarlığı

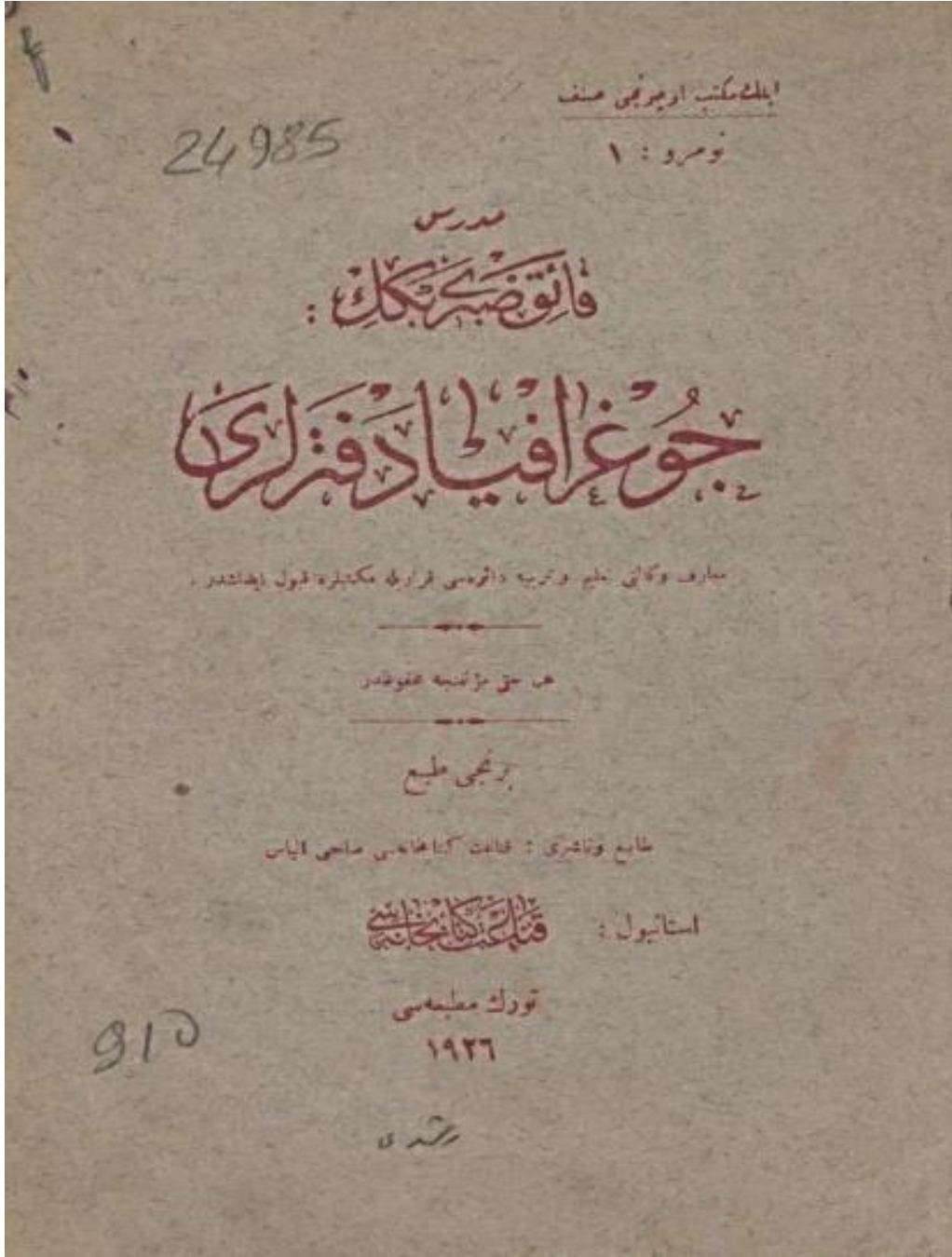

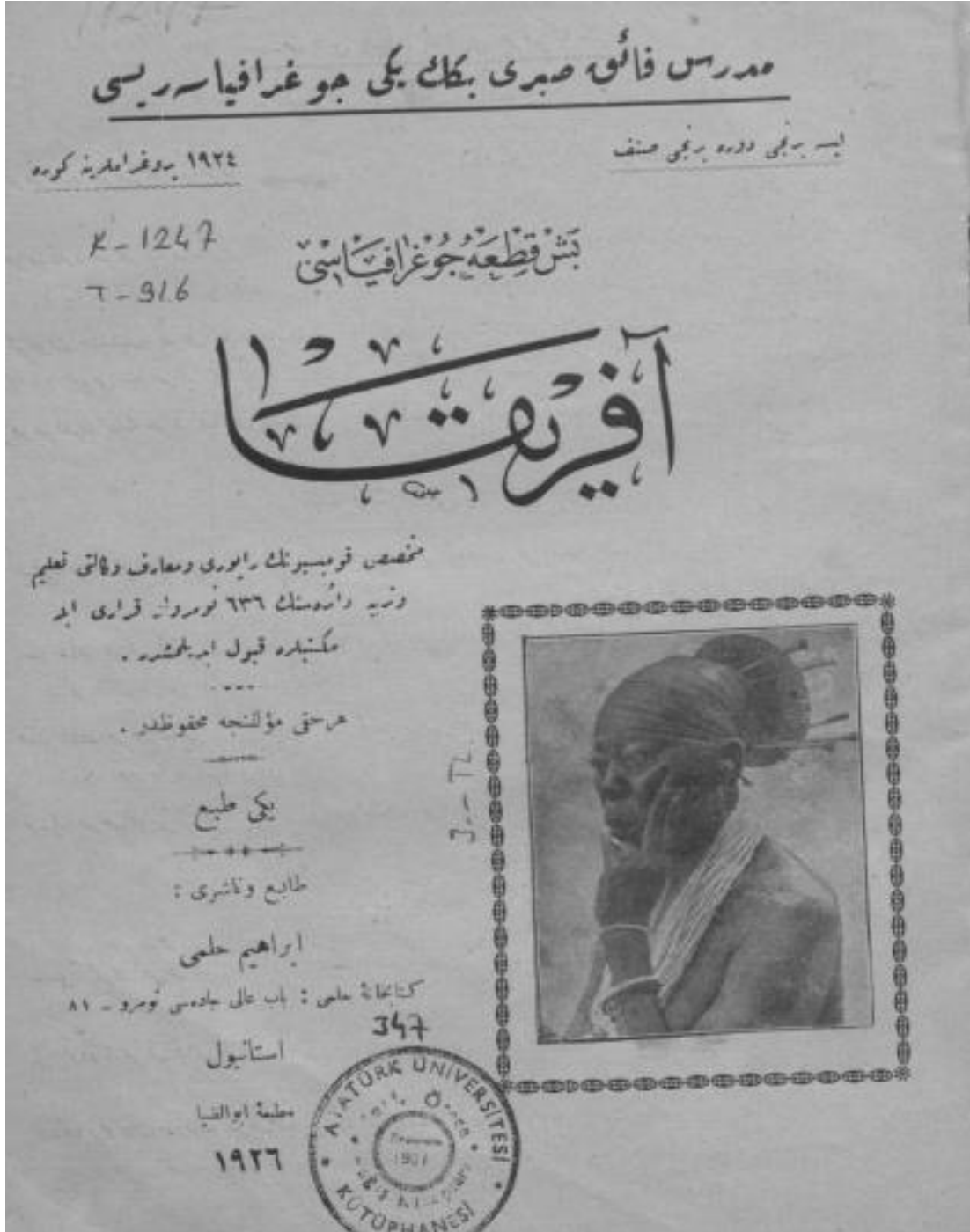

Ek 10: Çocuklar İçin Coğrafya Hikayeleri; Müşahede, Mülahaza, Muhakeme Esaslarına Müstenid

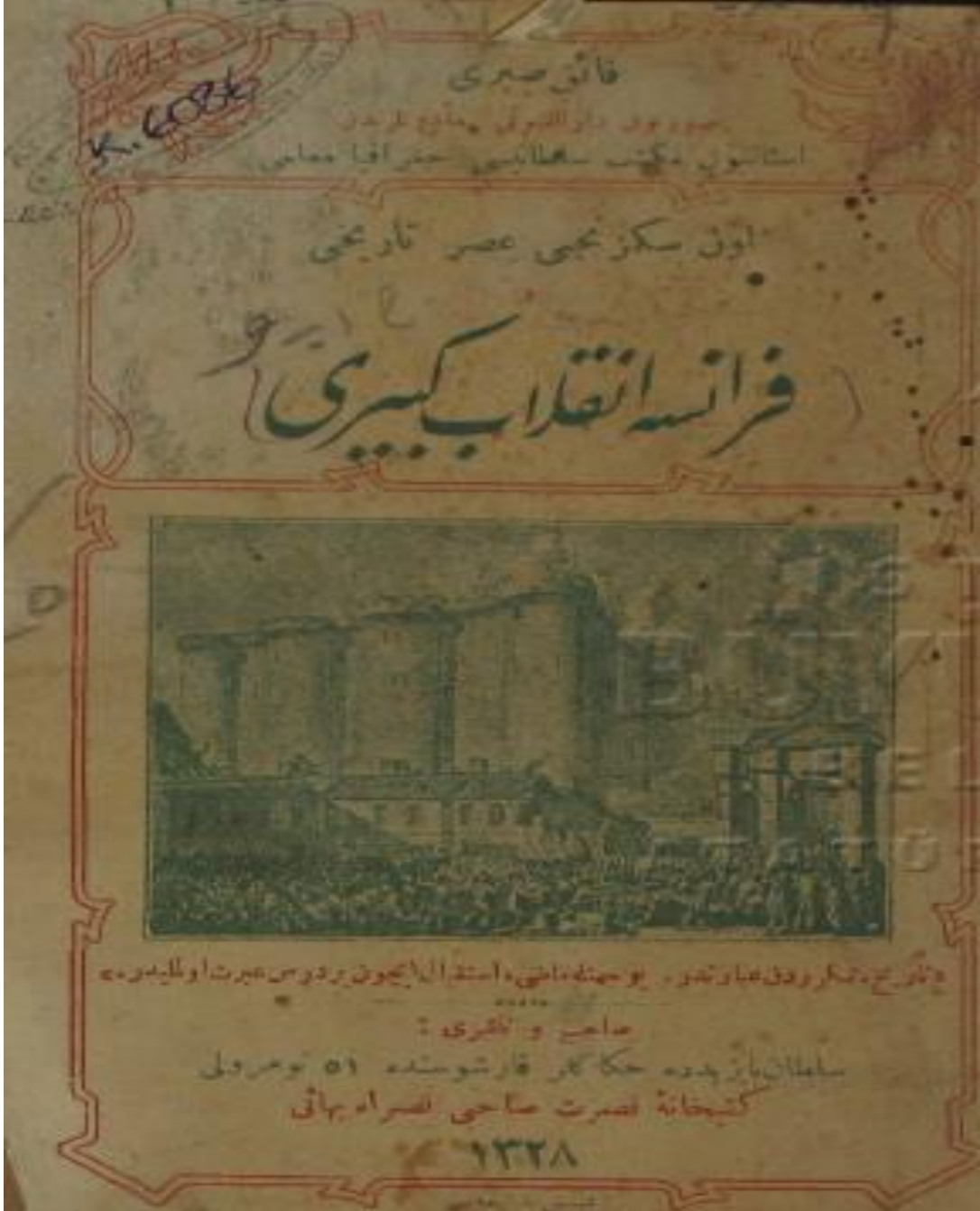

Ek 11: Faik Sabri Bey'in Coğrafya Defterleri

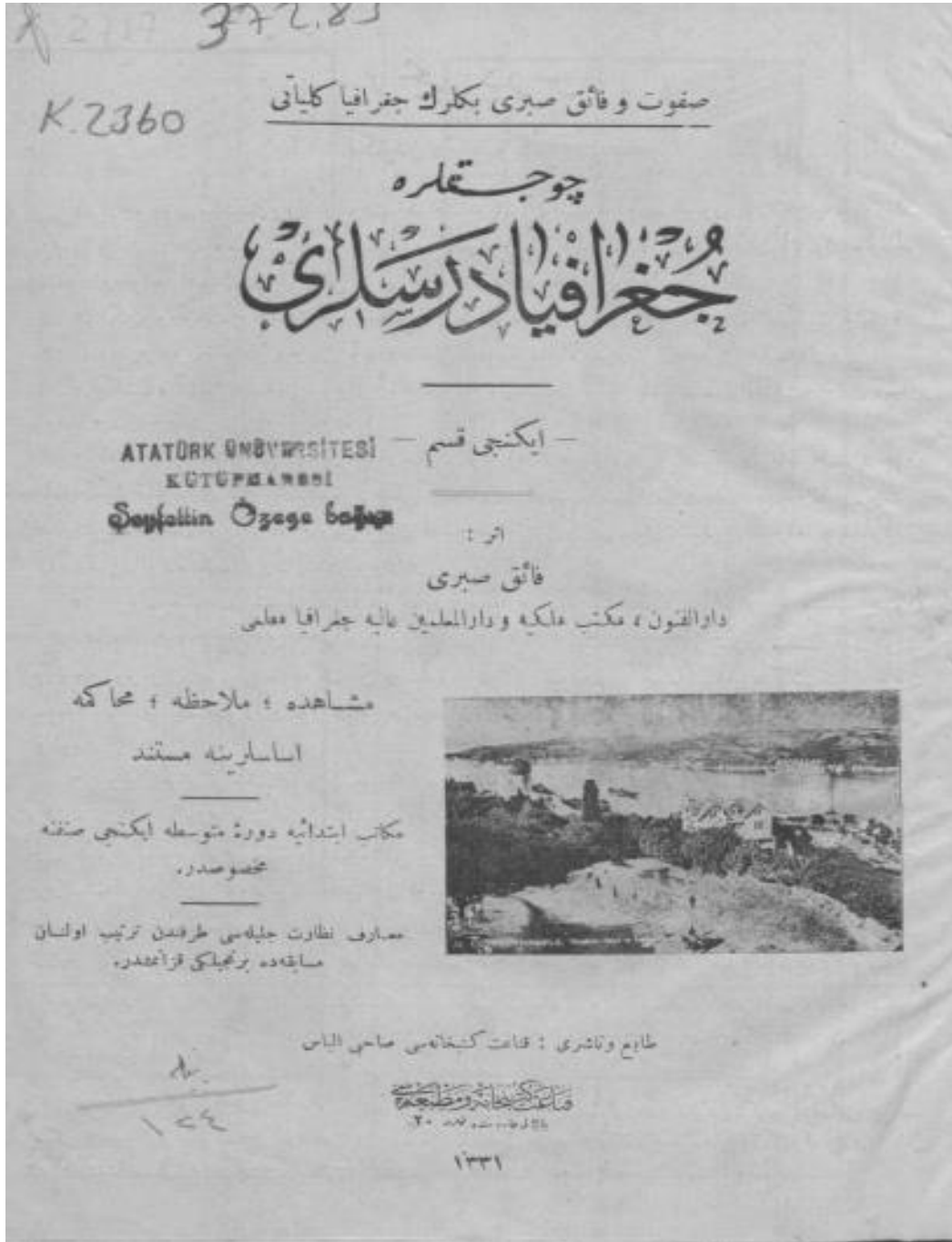

Ek 13: On Sekizinci Asr Tarihi: Fransa İnkılab-ı Kebiri

Ek 14: Çocuklara Coğrafya Dersleri

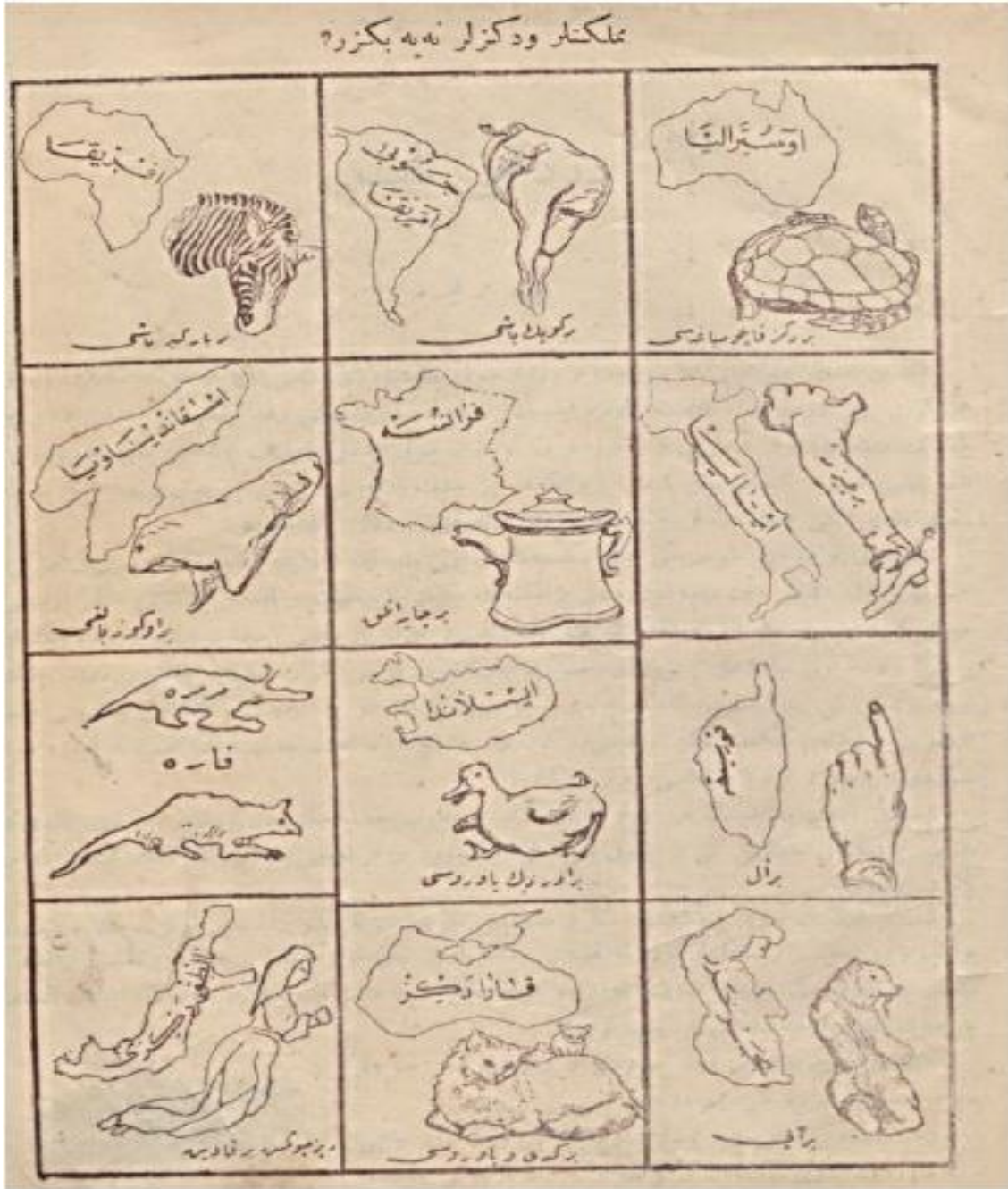

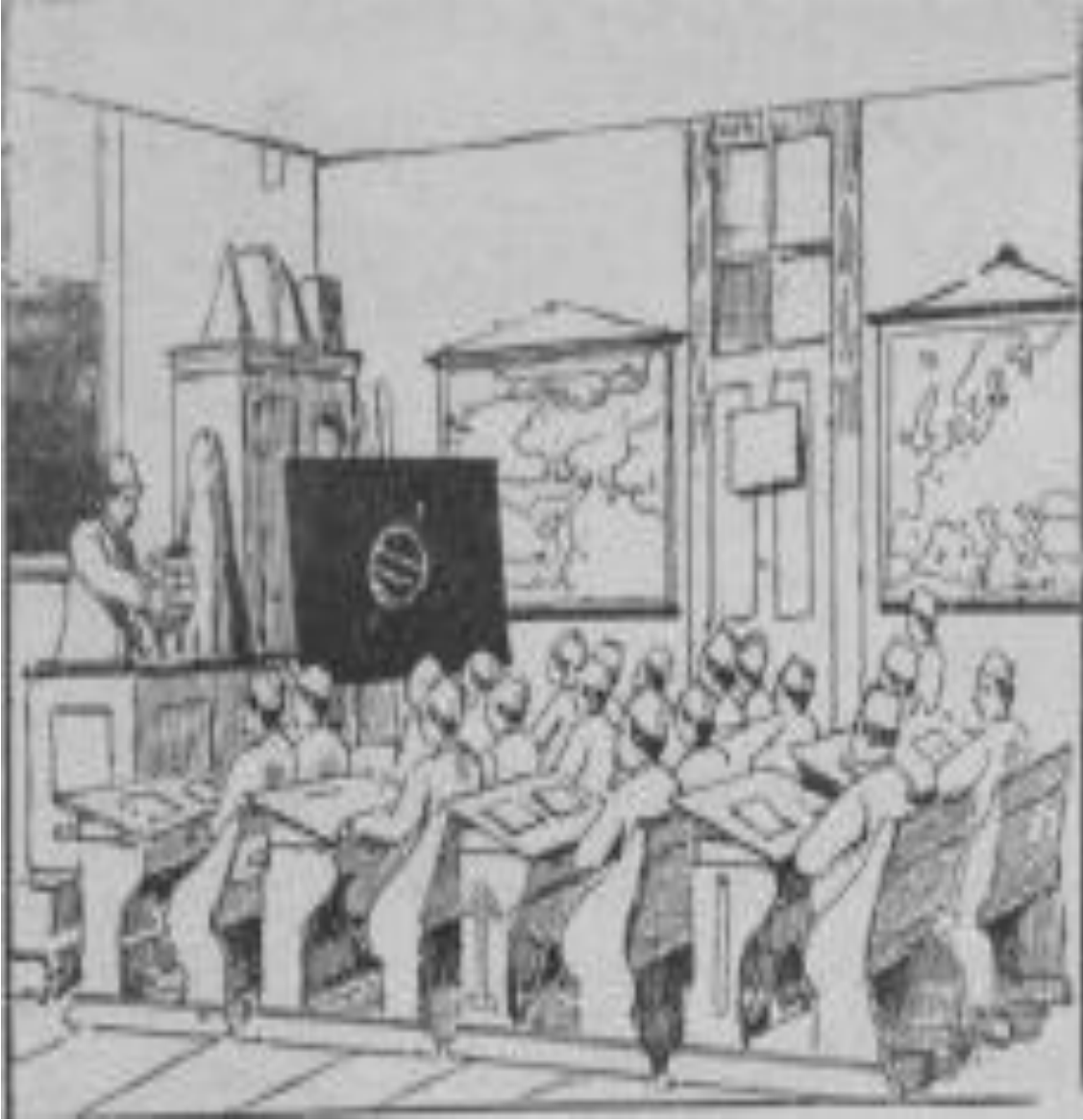

Ek 17: Duran'ın anlatım Tarzını Örneklendiren Bir Görsel, Çocuklar İçin Coğrafya Hikâyeleri

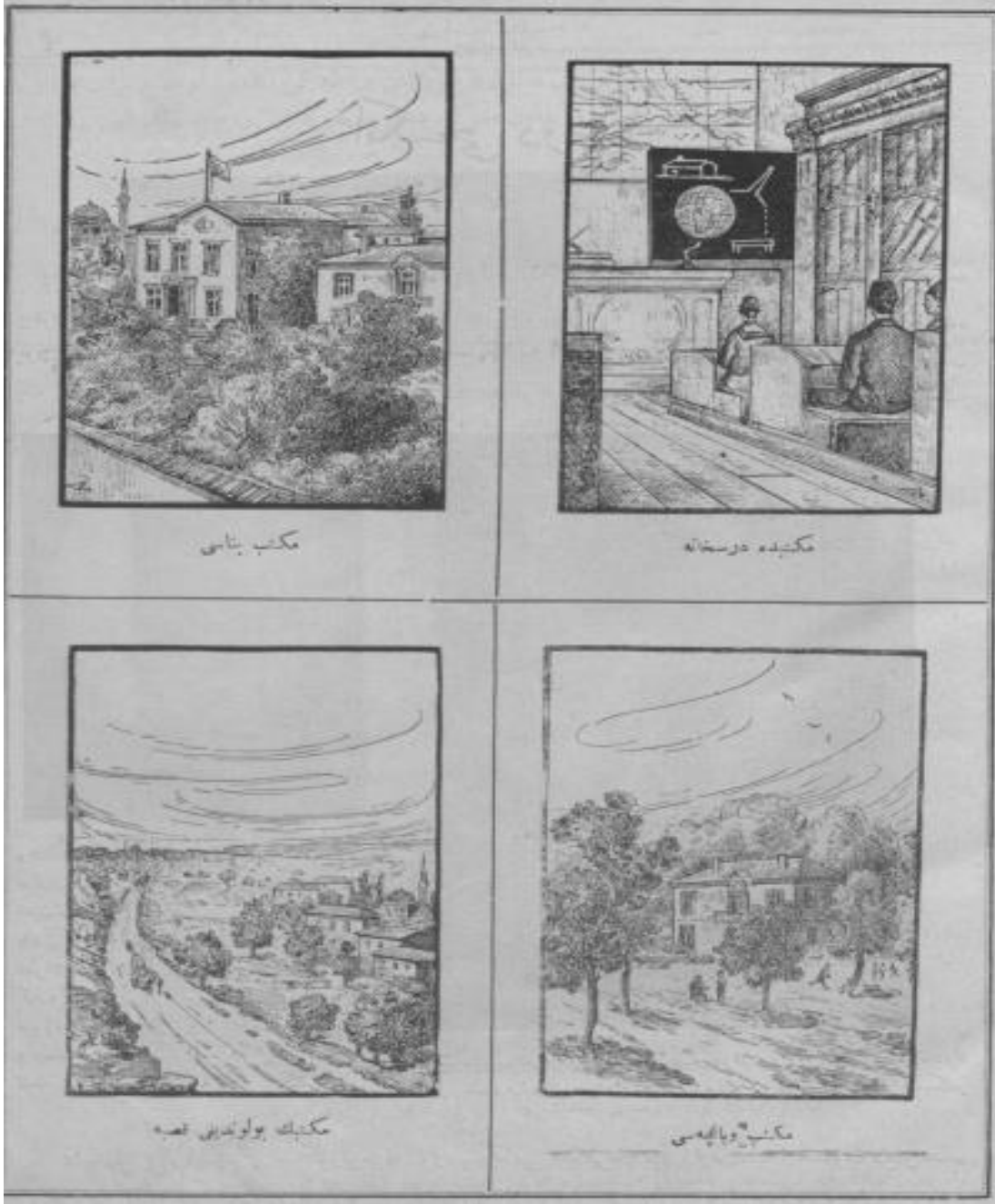

Ek 18: Duran'ın Tahayyül Ettiği Sınıf Düzenini Gösteren Bir Resim, Coğrafya-yı Tabîî Dersleri ve Menatık-ı Kutbiye; Birinci Kısım

Ek 19: Duran'ın Gözünden Sınıf Ortamı, Okul ve Çevresinin Anlatıldığı Bir Resim,
Çocuklara Coğrafya Dersleri

Ek 20: Duran'ın Kitaplarının Listesi

Kitap adı	Kitap Türü	Basım Yılı	Basım Yeri	Yayın Evi	Sayfa Sayısı
Coğrafya-yı Tabii Dersleri ve Menatık-ı Kutbiye; Birinci Kısım	Ders Kitabı	1330/1914-1915	İstanbul	Matbaa-i Hayriye	167+3
Çocuklara Coğrafya Dersleri (İkinci Kısım)	Ders Kitabı	1331/1914-1915	İstanbul	Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası	100
Avrupa	Ders Kitabı	1329-1331/1913/1914-1915/1916	İstanbul	Kanaat Kütüphane ve Matbaası	433+3
Küçük Mekteplilere Coğrafya Dersleri (üçüncü ve dördüncü kısım)	Ders Kitabı	1334/1915-1916	İstanbul	Kanaat Matbaası	172
Mufassal Coğrafya-yı Tabii	Ders Kitabı	1331/1915-1916	İstanbul	Artin Asadoryan ve Mahdumları Matbaası	336
Osmanlı Coğrafya-yı İktisadisi	Ders Kitabı	1331/1915-1916	İstanbul	Kanaat Matbaası	311
Çocuklar İçin Coğrafya Hikâyeleri	Ders Kitabı	1332/1916	İstanbul	Matbaa-i Orhaniye	49
Çocuklara Coğrafya Kıraatleri (Şakirdana Mahsus)	Ders Kitabı	1332/1916	İstanbul	Matbaa-i Âmire	110
Beş Kıta Coğrafyası	Ders Kitabı	1332/1916-1917	İstanbul	Matbaa-i Âmire	176
Muhtasar Coğrafya-yı Umumi (Devre-i Âliye)	Ders Kitabı	1332/1916-1917	İstanbul	Matbaa-i Âmire	164
Osmanlı Coğrafya-yı Tabii ve İktisadisi	Ders Kitabı	1333/1917	İstanbul	Kanaat Matbaası	155+9
Asya, Asya-yı Şarki Adaları, Afrika	Ders Kitabı	1330-1332/1914/1915-1916/1917	İstanbul	Kanaat Kütüphane ve Matbaası	336

Amerika ve Avustralya (İkinci Kısım)	Ders Kitabı	1333/1917	İstanbul	Matbaa-i Osmaniye	124
Çocuklara Coğrafya Dersleri (Birinci Kısım)	Ders Kitabı	1334/1918	İstanbul	Matbaa-i Osmaniye	75+1
Küçüklere Coğrafya Dersleri (Üçüncü Kısım)	Ders Kitabı	1336/1920	İstanbul	Matbaa-i Orhaniye	64+1
Asya ve Afrika	Ders Kitabı	1337/1921	İstanbul	Kanaat Kütüphane ve Matbaası	176
Yeni Avrupa Coğrafyası	Ders Kitabı	1339-1341/1920-1923	İstanbul	Evkaf-ı İslamiye Matbaası	365+2
Yeni Asya	Ders Kitabı	1341/1924	İstanbul	Kanaat Kütüphane ve Matbaası	456
Çocuklara İlk Coğrafya Kıraatleri	Ders Kitabı	1341/1925	İstanbul	Matbaa-i Âmire	142
Tabii Coğrafya Dersleri ve Kutub Memleketleri	Ders Kitabı	1926	İstanbul	Cumhuriyet Matbaası	157+7
Beş Kıta Coğrafyası: Şimali Amerika	Ders Kitabı	1926	İstanbul	Marifet Matbaası	72+2
Beş Kıta Coğrafyası: Cenubi Amerika ve Okyanusya	Ders Kitabı	1926	İstanbul	Marifet Matbaası	71+2
Beş Kıta Coğrafyası: Afrika	Ders Kitabı	1926	İstanbul	Matbaa-i Ebüzziya	108+1
Ameli Topografya Mümaseseleri	Ders Kitabı	1927	İstanbul	Âmidî Matbaası	46+2
Beş Kıta Coğrafyası: Avrupa	Ders Kitabı	1927	İstanbul	Marifet Matbaası	211+2
Ulûmu Riyaziye ve Tabiiye Cep Muhtırası	Ders Kitabı	1928	İstanbul	Devlet Matbaası	191+5

Yeni Türkiye Coğrafyası	Ders Kitabı	1928	İstanbul	Marifet Matbaası	283+1
Büyük Devletler ve Komşu Hükümetler	Ders Kitabı	1928	İstanbul	Marifet Matbaası	221
Çocuklara Coğrafya Dersleri, Türkiye Coğrafyası	Ders Kitabı	1928	İstanbul	Marifet Matbaası	136
Beş Kıt'a Coğrafyası: Asya	Ders Kitabı	1930	İstanbul	İstanbul Sanayii Nefise Matbaası	196
Umumî Coğrafya Dersleri	Ders Kitabı	1932	İstanbul	Kanaat Kütüphanesi	552+4
Türkiye Coğrafyası	Ders Kitabı	1940	İstanbul	Kanaat Kitabevi	400
Coğrafyada İlk Adım	Ders Kitabı	1944	İstanbul	Kanaat Kitabevi	111
Coğrafya Defterleri; Lise altıncı seneye mahsus: Coğrafya-yı Tabii ve Beşeri, Menatik-1 Kutbiye	Ders Kitabı	1331/1915	İstanbul	Kanaat Matbaası	14
Coğrafya Defterleri; Lise yedinci seneye mahsus: Avrupa	Ders Kitabı	1331/1915	İstanbul	Kanaat Matbaası	32
Coğrafya Defterleri; Lise sekizinci seneye mahsus: Asya, Asya-yı Şarkî Adaları ve Afrika	Ders Kitabı	1331/1915	İstanbul	Kanaat Matbaası	
Coğrafya Defterleri; Lise dokuzuncu seneye mahsus: Amerika ve Avustralya	Ders Kitabı	1331/1915	İstanbul	Kanaat Matbaası	16
Coğrafya Defterleri; Numara 1: İlk mektep üçüncü sınıf	Ders Kitabı	1926	İstanbul	Türk Matbaası	16

Coğrafya Defterleri; Numara 2: İlk mektep dördüncü sınıf	Ders Kitabı	1926	İstanbul	Türk Matbaası,	16
Coğrafya Defterleri; Numara 4: Lise birinci devre birinci sınıf	Ders Kitabı	1926	İstanbul	Türk Matbaası	16
Coğrafya Defterleri; Numara 3: ilk mektep beşinci sınıf	Ders Kitabı	1927	İstanbul		48
Coğrafya Defterleri; Numara 5: Lise birinci devre ikinci sınıf	Ders Kitabı	1927	İstanbul	Türk Matbaası	40+32+14
Coğrafya Defterleri; Numara 6: Lise birinci devre üçüncü sınıf	Ders Kitabı		İstanbul		63
Mekteplerde Coğrafya Tedrisatı	Öğretmenler e Kılavuz Kitabı	1331/1915- 1916	İstanbul	Kanaat Matbaası	44
Coğrafyada İlk Adım, Devre-i Ülä (Muallimlere Mahsus)	Öğretmenler e Kılavuz Kitabı	1331/1915- 1916	İstanbul	Matbaa-i Amire	142
Tahsil-i İbtidai'de Coğrafya Tedrisatı (Devre-i Aliye)	Öğretmenler e Kılavuz Kitabı	1332/1916- 1917	İstanbul	Matbaa-i Amire	40
Coğrafya Ders Hazırlıkları	Öğretmenler e Kılavuz Kitabı	1931	İstanbul	Kanaat Kütüphanesi	75+5
İlk Atlas (İlk Mekteplere Mahsus)	Atlas	1927	Londra	George Philip and Son Matbaası	16
Orta Atlas (İndeks ve İstatistik Malumatı)	Atlas	1934	Londra	George Philip and Son Matbaası	32

Büyük Atlas	Atlas		İstanbul	Kanaat Yayınları	104
Yeryüzü Gökyüzü	Tabiat Serisi	1935	İstanbul	Akşam Matbaası	230+7
İnsanlar Âlemi	Tabiat Serisi	1939	İstanbul	Kanaat Kitabevi	268+4
Kâşifler Âlemi	Tabiat Serisi	1944	İstanbul	Kanaat Kitabevi	179
Hayvanlar Âlemi	Tabiat Serisi	1945	İstanbul	Kanaat Kitabevi	209+4
İstanbul'dan Londra'ya Şileple Bir Yolculuk	Gezi Yazısı	1934	İstanbul	Akşam Kitaphanesi	267+3
Bir Türk Kızının Amerika Yolculuğu	Gezi Yazısı	1935	İstanbul	Akşam Matbaası	261+2
Akdenizde Bir Yaz Gezintisi	Gezi Yazısı	1938	İstanbul	Kanaat Kitabevi	190+1
Huget (Hugette)	Tercüme Roman	1321/1905-1906	İstanbul	Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası	118
Bedava Loca Bileti: Gayet Mudhik ve İmret-âmiz Bir Hikâye	Tercüme Roman	1321/1905-1906	İstanbul	Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası	31
Buzlar Arasında Bir Kış	Tercüme Roman	1321/1905-1906	İstanbul	Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası	72
Mimi'nin Kalbi	Tercüme Roman	1321/1905-1906	İstanbul	Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası	24
Gaytan Faradel	Tercüme Roman	1321/1905-1906	İstanbul	Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası	168

Köylü	Tercüme Roman	1322/1906-1907	İstanbul	Asır Matbaası	56
Devr-i Alem Pehlivanı Gaytan Faradel	Tercüme Roman	1322/1906-1907	İstanbul	Asır Matbaası	64
Panayırçılar	Tercüme Roman	1323/1907-1908	İstanbul	Asır Matbaası	52
Dilenci	Tercüme Roman	1323/1907-1908	İstanbul	Asır Matbaası	54
Sinn-i Sevda	Tercüme Roman	1324/1908-1909			90
Musavver Müntehab Parçalar (1-2 Kısım)	Tercüme Roman	1324/1908-1909	İstanbul	Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası	135+1
On Beş Yaşında Bir Kaptan	Tercüme Roman	1325/1909-1910	İstanbul	Asır Matbaası	300
Onsekizinci Asır ve Kanlı İhtilal Vekayii	Tercüme Roman	1326/1910-1911	İstanbul	Matbaa-i Kader	223+1
Emekdar	Tercüme Roman		İstanbul	Asır Matbaası	48
Musavver Sahaif-i Güzide (1. Kısım)	Tercüme Roman		İstanbul	Asır Matbaası	190
Musavver Sahaif-i Güzide (2. Kısım)	Tercüme Roman		İstanbul	Asır Matbaası	111
Mösyö Elektrik	Telif Roman	1318/1902-1903	İstanbul	Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası	60
Bir Haftada Devr-i Âlem	Telif Roman		İstanbul	Asır Matbaası	224
Büyük Milletlerden Japonlar, Almanlar	Konferans	1329/1913-1914	İstanbul	Kader Matbaası,	64
Büyük Milletlerden İngilizler, Macarlar	Konferans	1330/1914-1915	İstanbul	Kanaat Matbaası	77
Yeni Çocuk Ansiklopedisi	Ansiklopedi	1937	İstanbul	Tan Basımevi	1440

Jül Vern Hayatı ve Eserleri (1828-1905)	Biyografi Yazısı	1932	İstanbul	Kanaat Kütüphanesi	84
Bugünkü Türkiye	Rehber Kitapçıkları	1937	İstanbul	Yedigün Matbaası	30
Bugünkü Almanya	Rehber Kitapçıkları	1937	İstanbul	Yedigün Matbaası	32
Bugünkü İngiltere	Rehber Kitapçıkları	1937	İstanbul	Yedigün Matbaası	32
Bugünkü Rusya	Rehber Kitapçıkları	1937	İstanbul	Yedigün Matbaası	32
Bugünkü İtalya	Rehber Kitapçıkları	1937	İstanbul	Yedigün Matbaası	32
Bugünkü Fransa	Rehber Kitapçıkları	1937	İstanbul	Yedigün Matbaası	30
Bugünkü Japonya	Rehber Kitapçıkları	1938	İstanbul	Yedigün Matbaası	26
Bugünkü Amerika	Rehber Kitapçıkları	1938	İstanbul	Yedigün Matbaası	34
On Sekizinci Asır Tarihi: Fransa İnkılab-ı Kebiri	Tarih	1328/1912	İstanbul	Şems Matbaası	223
İkinci Cihan Harbinde Milletler ve Devletler (Birinci Kitap)	Tarih	1942/1943	İstanbul	Kanaat Kitabevi	244

ÖZGEÇMİŞ

1992 yılında İstanbul'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Kocaeli/Darica Barış İlköğretim Okulu'nda, lise öğrenimini ise Gebze Lisesi'nde tamamladı. 2009 yılında Kırklareli Üniversitesi Felsefe bölümünü kazandı ve 2013 yılında mezun oldu. 2017 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı. Halen Sakarya Üniversitesi'nde öğrencidir.